

DIŞ TİCARET AÇIĞININ TÜRKiYE EKONOMİSİNE
ETKİLERİ

GÖKHAN YİĞİT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İKTİSAT ANABİLİM DALI/ İKTİSADİ GELİŞME VE
ULUSLAR ARASI İKTİSAT BİLİM DALI

**T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**DIŞ TİCARET AÇIĞININ TÜRKİYE EKONOMİSİNE
ETKİLERİ**

**GÖKHAN YİĞİT
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**İKTİSAT ANABİLİM DALI/ İKTİSADİ GELİŞME VE
ULUSLAR ARASI İKTİSAT BİLİM DALI**

**AKADEMİK DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Adem KULAÇ**

ORDU-2014

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Bu çalışma jürimiz tarafından 20/01/2014 tarihinde yapılan sınav ile İktisat Anabilim Dalı, İktisat Bilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç. Dr. Gürol ÖZGÜRE

Üye: Yrd. Doç. Dr. Nedim DİKMEN

Üye: Yrd. Doç. Dr. Adem KULAÇ

ONAY:

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

...../...../201..

Doç. Dr. Serhat YENER

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya, kullandığım başka yazarlara ait her özgün fikre kaynak gösterdiğimi bildiririm.

02/01 /2014

İmza

Gökhan YİĞİT

ÖZET

[YİĞİT, Gökhan]. [Dış Ticaret Açığının Türkiye Ekonomisine Etkileri], [Yüksek Lisans Tezi], Ordu, [2014].

Dış ticaret çok eski tarihlere dayanmaktadır. Ülkelerin üretmedikleri ürünleri diğer ülkelerden alarak sosyal refahlarını sağlamalarında ve kaynakların verimli kullanılmasında dış ticaret, oldukça önemli bir kavramdır. Ülkelerin birbirleriyle yakın ilişkiler içinde olmalarını, sosyal ve kültürel olarak ta karşılıklı etkileşim içine girmelerini sağlamaktadır.

Dış ticaret açığı, ülkelerin birbirleriyle olan ticari faaliyetlerinde ki alım satım işleminin bir sonucudur. Buna göre bir ülkenin diğer ülkelerden satın aldığı malların, diğer ülkelere sattığı mallardan daha fazla olması dış ticaret açığını doğurmaktadır. Dış ticarete önemli olan ise bir dengenin sağlanmasıdır. Yani, bir ülkenin sattığı ve aldığı mal bedelleri birbirine eşit ise bu ideal bir dış ticarettir. Buradan, sürdürülebilir bir dış ticaretin en önemli koşulunun, dış ticaret dengesi olduğunu söylemek mümkündür.

Bu çalışmanın amacı, 1990 sonrası Türkiye'nin dış ticaret açığının gelişimini ve sektörel dağılımını inceleyerek, ülkemizin bu sorununa çözüm önerileri sunmaktır. Bu amaca yönelik, Türkiye'nin dış ticaret verileri detaylı bir şekilde incelenerek sorunun kaynağına ulaşılmaya çalışılmıştır. Buna göre, Türkiye dış ticaret açığının en önemli nedenleri, imalat sanayinin ithalat bağımlılığı ve enerji ithalatı olarak tespit edilmiştir. Ayrıca, Gümrük Birliği Anlaşmasının, Türkiye dış ticaret açığına olumsuz etkilerinin olduğu gözlenmiştir.

Çalışmanın sonucuna göre, Türkiye dış ticaret açığının hızla arttığına ve soruna biran önce çözüm bulunmasının kaçınılmaz olduğuna ulaşılmıştır. Dış ticaret açığının artmasına, imalat sanayi ara malı ve enerji ithalatının neden olduğu tespit edilmiş ve çözüm için uzun vadeli planlar yapılarak, ara malı üretiminin ve alternatif enerji kaynaklarının artırılmasının gerektiği ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dış Ticaret, Dış Ticaret Açığı, Türkiye, Dış Ticaret Açığının Sektörel Dağılımı, Enerji, Dış Ticaret Açığının Nedenleri ve Çözümü

ABSTRACT

[YİĞİT, Gökhan]. [The Impacts of Foreign Trade Deficit on Turkey's Economy], [Master Thesis], Ordu, [2014].

The origins of foreign trade go back to ancient times. The foreign trade plays an important role in countries's social welfare when they are not able to produce some products and get them from the others. It not only provides the countries's interaction with eachothers closely but also it makes them keep in touch socially and culturally.

Foreign trade deficit is a result of the countries's purchase and sale with eachother. Due to this fact, if a country's purchase from the others is bigger than the sale to the others, foreign trade comes to real. Keeping a balance is one of the main important things in foreign trade. So, if the amount of purchase and sale is equal to eachother, that is the ideal form of foreign trade. Through this point, it can be said that, the most important rule of a ongoing foreign trade is balance of foreign trade.

The aim of this study is to prefer some solutions to Turkey's foreign deficit by investigating the process of this problem. In order to achieve this, Turkey's foreign trade data was observed in detail. Also, the source of the fault is tried to be defined. As a result of this study, the most important reasons of Turkey's foreign trade deficit are energy importation and the production sector's dependence on importation. In addition to this, it is observed that the Customs Unions had negative effects on our foreign deficit.

According to the results of this study, Turkey's foreign deficit is increasingly continuing and some important and effective solutions are to be created for he matter. These are inevitable for the economy. Energy importation is accepted as the result of the increasing foreign deficit. Long term plans are needed as solutions. Increasing the amount of the intermediate good and alternative energy resources are implied as important solutions.

Key Words: Foreign Trade, Foreign Trade Deficit, Türkiye, Foreign Trade Deficit's Sectoral Allocation, Energy, Foreign Trade Deficit's Causes and Resolution

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı:	Gökhan YİĞİT
Doğum Yeri ve Tarihi:	Piraziz/15.08.1988
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi:	Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Yüksek Lisans Öğrenimi:	Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller:	İngilizce
Bilimsel Etkinlikleri:	-
İş Deneyimi	
Uygulamalar:	-
Projeler:	-
Çalıştığı Kurumlar	-
İletişim	
E- Posta Adresi:	yigitgokhan@hotmail.com.tr
Telefon:	0536 926 8635
Tarih ve İmza:	

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın her aşamasında yardımlarını ve manevi desteğini benden esirgemeyen başta akademik danışmanım Sn. Yrd. Doç. Dr. Adem KULAÇ'a, ayrıca yazım ve literatür taraması süreçlerinde çalışmaya ve bana katkılarından dolayı Sn. Arş. Gör. İsmail ÇAKMAK'a ve Sn. Arş. Gör. Mürşit RECEPOĞLU'na teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Gökhan YİĞİT

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	i
BİLDİRİM.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖZGEÇMİŞ.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇENDEKİLER.....	x
TABLolar LİSTESİ.....	xii
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xiv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xv
GİRİŞ.....	1

I.BÖLÜM

1.DIŞ TİCARET.....	4
1.1 Dış Ticaretin Tanımı.....	4
1.2 İhracat ve İthalatın Tanımları.....	6
1.3 Dış Ticaretin Tarihçesi.....	6
1.3.1 Türkiye’de Dış Ticaretin Gelişimi.....	9
1.4 Cari Denge ve Dış Ticaret Dengesi Ayrımı.....	11
1.4.1 Cari Denge	11
1.4.2 Dış Ticaret Dengesi	14

II.BÖLÜM

2. 1990 SONRASI TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİ.....	17
2.1 Dış Ticaret Açığının Gelişimi.....	17
2.2 1994 Yerel Ekonomik Krizinin Türkiye Dış Ticaretine Etkisi.....	31
2.3 1997 Asya Krizinin Türkiye Dış Ticaretine Etkisi.....	33
2.4 Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizlerinin Türkiye Dış Ticaretine Etkileri.....	35
2.5 2008 Küresel Ekonomik Krizinin Türkiye Dış Ticaretine Etkisi.....	38
2.6 Avrupa Gümrük Birliği Anlaşmasının Türkiye Dış Ticaretine Etkisi.....	39
2.6.1 Gümrük Birliğinin Tanımı.....	39
2.6.2 Avrupa Gümrük Birliğinin Türkiye Dış Ticaretine Etkisi.....	40
2.6.2.1 Türkiye’nin Gümrük Birliği Öncesinde Avrupa Birliği ile Yaptığı Dış Ticareti.....	41
2.6.2.2 Türkiye’nin Gümrük Birliği Sonrası Avrupa Birliği ile Yaptığı Dış Ticareti.....	44
2.7 Türkiye Dış Ticaretinin Sektörel Dağılımı.....	53
2.7.1 Türkiye İthalatının Sektörel Dağılımı.....	54
2.7.2 Türkiye İhracatının Sektörel Dağılımı.....	61
2.7.3 Türkiye Dış Ticaret Açığının Sektörel Dağılımı.....	66
2.8 Türkiye Dış Ticaretinde Enerji.....	76
2.8.1 Türkiye’nin Enerji İthalatı.....	76
2.8.2 Türkiye’nin Enerji İhracatı.....	80
2.8.3 Türkiye’nin Enerji Dış Ticaret Açığı.....	82

III.BÖLÜM

3.DIŞ TİCARET AÇIĞININ TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ.....	87
3.1 Dış Ticaret Ve Ekonomik Büyüme.....	87
3.1.1 Ekonomik Büyümenin Tanımı.....	87
3.1.2 Dış Ticaretin Ekonomik Büyümeye Etkileri.....	88
3.2 Dış Ticaret Ve Enflasyon.....	94
3.2.1 Enflasyonun Tanımı.....	94
3.2.2 Dış Ticaretin Enflasyona Etkileri.....	95
3.3 Dış Ticaret Ve İstihdam.....	98
3.3.1 İstihdamın Tanımı.....	98
3.3.2 Dış Ticaretin İstihdama Etkileri.....	99
3.4 Dış Ticaret Ve Döviz Kurları.....	102
3.4.1 Döviz Kuru Tanımı.....	102
3.4.2 Dış Ticaretin Döviz Kurlarına Etkileri.....	102

IV. BÖLÜM

4. TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARET AÇIĞININ NEDENLERİ, ÇÖZÜM ÖNERİLERİ ve DIŞ TİCARET HEDEFLERİ.....	107
4.1 Türkiye’nin Dış Ticaret Açığının Nedenleri.....	108
4.1.1 İmalat Sanayinin Sorunları.....	109
4.1.2 Enerji Açığı Sorunu.....	114
4.1.3 Rekabet Gücünün Yetersizliği.....	119
4.1.4 Diğer Nedenler.....	130

4.2 Türkiye'nin Dış Ticaret Açığının Çözüm Önerileri.....	136
4.2.1 İmalat Sanayinin Sorunlarına Yönelik Öneriler.....	136
4.2.2 Enerji Açığına Yönelik Öneriler.....	138
4.2.3 Rekabet Gücünün Yetersizliğine Yönelik Öneriler.....	142
4.2.4 Diğer Nedenlere Yönelik Öneriler.....	148
4.3 Türkiye'nin Dış Ticaret Hedefleri.....	152
GENEL DEĞERLENDİRME ve SONUÇ.....	153
KAYNAKÇA.....	160

TABLOLAR LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 1: 1990-2013 Türkiye'nin Dış Ticaret Açığı(Bin \$).....	19
Tablo 2: 1994 Ekonomik Krizi Öncesi ve Sonrası Dış Ticaret Verileri (Bin \$).....	32
Tablo 3: 1997 Asya Krizi Öncesi ve Sonrası Dış Ticaret Verileri (Bin \$).....	34
Tablo 4: Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri Öncesi ve Sonrası Dış Ticaret Verileri (Bin \$).....	37
Tablo 5: 2008 Küresel Ekonomik Krizi Öncesi ve Sonrası Dış Ticaret Verileri (Bin \$).....	38
Tablo 6: Türkiye'nin GB Öncesi AB İle Gerçekleştirdiği Dış Ticaret Göstergeleri (Bin \$).....	41
Tablo 7: Türkiye'nin GB Sonrası AB İle Gerçekleştirdiği Dış Ticaret Göstergeleri (Bin \$).....	45
Tablo 8: Türkiye İthalatının Sektörel Dağılımı (Bin \$).....	55
Tablo 9: Türkiye İhracatının Sektörel Dağılımı (Bin \$).....	62
Tablo 10: Türkiye'nin Dış Ticaret Açığının Sektörel Dağılımı (Bin \$).....	67
Tablo 11: Türkiye'nin 1996-2012 Dönemi Enerji İthalatı (Bin \$).....	77
Tablo 12: Türkiye'nin 1996-2012 Dönemi Enerji İhracatı (Bin \$).....	80
Tablo 13: Türkiye'nin 1996-2012 Dönemindeki Enerji Dış Ticaret Açığı (Bin \$).....	83
Tablo 14: Dış Ticaret Göstergeleri ve Ekonomik Büyüme (Bin \$).....	91
Tablo 15: Dış Ticaret Göstergeleri ve Enflasyon Değerleri (Bin \$).....	96
Tablo 16: Dış Ticaret Göstergeleri ve İşsizlik Oranları (Bin \$).....	100
Tablo 17: Dış Ticaret Göstergeleri ve Döviz Kurları (Bin \$).....	104

Tablo 18: Türkiye’de Girişimlerde İnovasyon Oranı (%).....	121
Tablo 19: Türkiye ve Bazı Ülkelerin İnovasyon Kapasitelerine Göre Sıralanması.....	121
Tablo 20: Gelişmekte Olan Ülkelerin Patent Başvuru Rakamları.....	127
Tablo 21: Patent Tescillerinin Yıllara Göre Dağılımı.....	128

GRAFİKLER LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Grafik 1: Türkiye'nin 1990 Sonrası Dış Ticaret Açığının Seyri.....	26
Grafik 2: Türkiye'nin GB Öncesi AB ile Gerçekleştirdiği Dış Ticaretin Seyri.....	43
Grafik 3: Türkiye'nin GB Sonrası AB ile Gerçekleştirdiği Dış Ticaretin Seyri.....	49
Grafik 4: Türkiye'de AB ile Yapılan İhracat ve İthalatın Toplam İhracat ve İthalat İçindeki Payı (%)	51
Grafik 5: Türkiye'nin İmalat Sanayi İthalatının Toplam İthalat İçindeki Payı (%).....	57
Grafik 6: Madencilik ve Taş Ocakçılığı Sektörü İthalatının Toplam İthalat İçerisindeki Payı (%).....	58
Grafik 7: Ham Petrol ve Doğalgaz İthalatının Madencilik ve Taşocakçılığı İthalatı İçindeki Payı (%).....	59
Grafik 8: Türkiye'nin İmalat Sanayi İhracatının Toplam İhracat İçerisindeki Payı (%).....	63
Grafik 9: Türkiye'nin Tarım ve Ormancılık Sektörü İhracatının Toplam İhracat İçerisindeki Payı (%).....	64
Grafik 10: Türkiye'nin İmalat Sanayi Dış Ticaret Açığının Toplam Dış Ticaret Açığı İçerisindeki Payı (%).....	69
Grafik 11: Türkiye Madencilik ve Taş Ocakçılığı Sektörü Dış Açığının Toplam Dış Ticaret Açığı İçerisindeki Payı (%).....	71
Grafik 12: Türkiye'nin İmalat ve Madencilik ve Taşocakçılığı Sektörleri Dış Ticaret Açığının Toplam Dış Ticaret Açığı İçindeki Paylarının Karşılaştırılması (%).....	72
Grafik 13: Türkiye'nin En Fazla Dış Ticaret Açığı Verdiği İki Sektörün Toplam Dış Ticaret Açığı İçerisindeki Payı (%).....	73

Grafik 14: Türkiye'nin Toptan ve Perakende Ticaret Sektörü Dış Ticaret Açığının Toplam Dış Ticaret Açığı İçerisindeki Payı (%).....	74
Grafik 15: Türkiye'nin Enerji İthalatının Toplam İthalat İçerisindeki Payı (%).....	79
Grafik 16: Türkiye'nin Enerji İhracatının Toplam İhracat İçerisindeki Payı (%).....	81
Grafik 17: Türkiye'nin Enerji Dış Açığının Toplam Dış Ticaret Açığı İçerisindeki Payı (%).....	85
Grafik 18: Büyüme, İhracat ve İthalat İlişkisi.....	93
Grafik 19: Enflasyon, İhracat ve İthalat İlişkisi.....	97
Grafik 20: İşsizlik, İhracat ve İthalat İlişkisi.....	101
Grafik 21: İhracat, İthalat, Dolar ve Euro İlişkisi.....	106
Grafik 22: Türkiye'nin 1996-2012 Döneminde İmalat Sanayi İhracat ve İthalatının Gelişimi (Milyar \$).....	110
Grafik 23: Türkiye'nin Nüfus, GSMH ve Enerji Arzı (1990-2009).....	116
Grafik 24: Türkiye'nin Yıllara Göre Ar-Ge Harcamaları (Milyon TL).....	123
Grafik 25: Türkiye'nin Ar-Ge Harcamalarının GSYH' ya Oranı (%).....	123
Grafik 26: Ülkelerin Ar-Ge Harcamalarının GSMH' ya Oranı (%).....	124
Grafik 27: 2010 Yılı Bazı Ülkelerin Patent Başvuru Rakamları.....	126
Grafik 28: Türkiye'nin GB Öncesindeki Beş Yıllık Ortalama Dış Ticaret Açığı ile GB Sonrasındaki Beş Yıllık Ortalama Dış Ticaret Açığı (Milyar \$).....	130

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
Ar-Ge	Araştırma ve Geliştirme
BSB	Bağımsız Sosyal Bilimciler
EPC	European Patent Convention
EFTA	European Free Trade Association
GB	Gümrük Birliği
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IMF	International Monetary Fund
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
KOSGEB	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
NAFTA	North American Free Trade Agreement
p.	Page
PCT	Patent Cooperation Treaty
s.	Sayfa Sayısı
SPV	Special Purpose Vehicle
T.C.M.B	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TDK	Türk Dil Kurumu

TEFE	Toptan Eşya Fiyat Endeksi
TL	Türk Lirası
TPE	Türkiye Patent Enstitüsü
TTGV	Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı
TÜBİTAK	Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
TÜFE	Tüketici Fiyatları Endeksi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
vb	Ve Benzeri
₺	Türk Lirası
\$	Amerikan Doları
€	Euro
%	Yüzde

GİRİŞ

Dış ticaret, ülkelerin birbirleriyle yaptıkları her türlü ekonomik alım ve satımı kapsamaktadır. Bir ülkenin diğer ülkelere aldığı ve diğer ülkelere sattığı mal ve hizmetler dış ticaretin kapsamı içerisinde yer almaktadır. Dış ticaret ithalat; dış alım ve ihracat; dışa satım olarak gerçekleşir.

Dış ticaret kavramı oldukça eski tarihlere dayanmaktadır. İlk olarak Adam Smith'in eserlerinde karşılaşılan dış ticaret, daha sonra geliştirilmiş haliyle David Ricardo'nun eserlerine konu olmuştur. Adam Smith dış ticareti mutlak üstünlükler teorisiyle açıklamaktadır. Bu teoriye göre, bir ülkenin diğer ülkelere göre daha ucuza ürettiği mallarda uzmanlaşması, pahalıya ürettiği malları ise üretmeyerek dışarıdan alması vurgulanmaktadır. Böylece her iki ülkenin de kazançlı çıkacağı ve kıt olan kaynaklarla sınırsız insan ihtiyaçlarının karşılanmasında daha başarılı olunacağı ifade edilmektedir.

Ancak ilerleyen yıllarda artan ihtiyaçlara karşılık veremeyen mutlak üstünlükler teorisi yerini, David Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisine bırakmıştır. Bu teoriye göre, gelişmiş ülkelerin her türlü malı üretmede daha üstün olabilecekleri ancak yine de dış ticaret yaparak karlı çıkabilecekleri vurgulanmaktadır. Buna göre gelişmiş ülkeler, gelişmemiş ülkelere göre daha üstün olduğu malları üretmeli, üstünlük derecesi diğer mallara göre daha az olan malların üretimini ise diğer ülkelere bırakmalıdır. Bu sayede her iki ülkenin de bundan karlı çıkacağı vurgulanmış ve dış ticaretin gerekliliği gösterilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde dış ticaret kavramlarının açıklamaları ve tarihçesinin yanı sıra ülkemizdeki yanlış kullanımı hakkında da açıklamalar yapılmıştır. Bu kapsamda ilk olarak dış ticaret kavramı açıklanmış ve çeşitli kesimlerin yapmış oldukları tanımlamalara yer verilmiştir. Ardından dış ticaretin bileşenleri olan ithalat ve ihracatın tanımları yapılarak, dış ticaret kavramının net olarak ifade edilmesi sağlanmıştır. Böylece dış ticaret kavramının tam olarak nasıl vuku bulduğu anlaşılmıştır. Birinci bölümün devamında dış ticaretin tarihçesi ve dünyada ilk olarak nasıl ve hangi amaca yönelik olarak ortaya çıktığı aktarılmıştır. Bu sayede dış ticaretin

ülkelerin hangi ihtiyaçlarına cevap verdiği ve dış ticaretten ne derece faydalandığı konusuna açıklık getirilmiştir. Ayrıca ülkemizin dış ticaret tarihinde mercek altına alınarak, bu ticaretten nasıl kazanımlar elde ettiği ve dış ticaretle ne zaman tanıştığı aktarılmıştır. Bu bölümün sonu ise, ülkemizde yaygın olarak yanlış kullanılan cari açık ve dış ticaret açığı kavramlarının açıklamaları ve aralarındaki farkların ifadesi ile sonlandırılmıştır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ise, Türkiye'nin 1990 ve sonrasındaki dış ticaret verileri incelenmeye alınmıştır. Bu kapsamda 1990 ve sonrasının ithalat, ihracat ve dış ticaret açığı verileri tablolar ve grafikler yardımıyla aktarılmış ve yorumlanmıştır. Böylece, ülkemizin dış ticaret gelişimine ve bu alanda kat etmiş olduğu mesafenin aktarılmasına çalışılmıştır. Bu bölümün devamında ülkemizin 1996 yılında Avrupa Birliği ile yürürlüğe koyduğu Gümrük Birliği anlaşmasına kısaca değinilmiş ve bu anlaşmanın ülkemiz dış ticaretine etkileri açıklanmıştır. Ayrıca yakın dönemde tüm dünyanın etkilendiği 2008 küresel ekonomik krizi, 2001 bankacılık krizi, 2000 finans krizi, 1997 Asya krizi ve 1994 yerel ekonomik krizine de değinilerek, bu krizlerin ülkemiz dış ticaretine etkilerine de kısaca değinilmiştir. Bu anlamda, ülkemizin 1990 sonrası dış ticaret yolculuğunda yaşanmış olan gelişmelerin, dış ticaretimize ne derece etki ettiği ortaya konulmuştur. Bu bölümün sonunda ise, Türkiye'nin dış ticaret verilerinin sektörel dağılımı detaylı bir şekilde incelenmeye alınmıştır. Türkiye'nin ihracat, ithalat ve dış ticaret açığının sektörel dağılımı, tablolar ve grafikler eşliğinde aktarılmış ve yorumlanmıştır. Böylece ülkemizin dış ticaret alanında hangi sektör ya da sektörlerde üstün ve zayıf olduğu açıkça ifade edilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Türkiye dış ticaretinin, ekonomik büyüme, enflasyon, istihdam ve döviz kurları üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Böylece dış ticaretin, iç ekonomik dinamiklere olan etkileri açıkça ifade edilmiştir. Bu bölümde de tablo ve grafiklerden bolca yararlanılmış ve yıllar itibari ile dış ticaret-büyüme, dış ticaret-enflasyon, dış ticaret-istihdam ve dış ticaret döviz kurları verileri ayrı ayrı gösterilmiştir. Böylece büyümenin, enflasyonun, istihdamın ve döviz kurlarının dış ticaret istatistiklerinden hangi yönde ne derece etkilendiği net bir şekilde ifade edilmiştir.

Çalışmamızın son bölümü olan dördüncü bölümde, Türkiye'nin dış ticaret açığı vermesinin nedenleri ile dış ticaret açığının çözümü için öneriler ve Türkiye'nin 2023 dış ticaret hedefleri sıralanmıştır. Bu bölümde ülkemizin en fazla açık verdiği sektörler daha detaylı incelenerek problemin kaynağına değinilmiştir. Dış ticaret açığının nedenleri, birkaç tablo ve grafik yardımıyla boyutlandırılarak net olarak ifade edilmiştir. Böylece, ortaya konulan yargılar, istatistiksel desteklemelerle güçlendirilmiştir. Ayrıca dış ticaret açığının sonlanması için farklı görüşlerin farklı önerileri aktarılmıştır. Ülkemizin dış ticaret açığının sürdürülebilir bir seviyeye çekilebilmesi adına son derece önemli ifadelere yer verilmiştir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin kanayan yarası olan dış ticaret açığının gelişimini ve sektörel dağılımını göz önünde bulundurarak ülkemizin bu sorununa gerçekçi çözüm önerileri sunmaktır. Bu amaca yönelik dördüncü bölümde birçok çözüm önerisi aktarılmıştır. Türkiye'nin dış ticaret açığının gelişimini ve sektörel dağılımını incelediğimiz ikinci bölüm, sorunun nedenlerine ulaşılmasında oldukça önemlidir. Ayrıca dış ticaret kavramının açıklandığı, tarihçesinin aktarıldığı ve cari açık ile ayrımının yapıldığı birinci bölüm, dış ticaret açığının net olarak anlaşılması adına son derece yararlı olmuştur. Üçüncü bölüm ise dış ticaret açığının ekonomiye etkilerinin anlaşılması adına son derece yararlı olmuştur.

Çalışma, dış ticaret kavramının açıklanması, Türkiye'nin dış ticaret açığının gelişimi, sektörel dağılımı, ekonomiye etkileri, nedenleri ve çözüm önerilerini içeren son derece yararlı bir kaynak niteliği taşımaktadır. Ayrıca söz konusu bu konuları inceleyecek akademisyenlere, okuyuculara ve iktisat öğrencilerine yardımcı olabilecek niteliktedir.

BÖLÜM I

1. DIŞ TİCARET KAVRAMI VE GELİŞİMİ

1.1 Dış Ticaretin Tanımı

Dış ticaret kavramına geçmeden önce ticaretin ne anlama geldiğini anlatmakta fayda vardır. Zira dış ticarete asıl olan ticaret vurgusudur. Bu yüzden kısaca ticaret kavramına bakacak olursak;

Kelime anlamı, kazanç amacıyla yapılan her türlü mal ve ürün alım satım etkinliği olarak ifade edilmektedir (TDK, 2012). Ekonomik olarak ise, üretilen mal ve hizmetlerin belirlenen bir ücret karşılığında kullanıcılara ulaştırılmasını sağlayan alım-satım işlemlerinin tümü olarak tanımlanabilir. Daha yalın bir ifadeyle, ekonomik kazanç sağlamak amacıyla yapılan her türlü alım-satım işlemleri ticaret olarak adlandırılabilir.

Ticaretin ne olduğuna kısaca değindikten ve özü itibari ile ne anlama geldiğini açıkladıktan sonra konumuz olan dış ticaret kavramı üzerinde yoğunlaşabiliriz.

Dış ticaretin kelime anlamını, bir devletin yabancı devletler ile yaptığı alışveriş, ithalat ve ihracatın tamamı şeklinde ifade edebiliriz. Ekonomik olarak ise, bağımsız devletler arasında mal ve hizmetler gibi ekonomik faaliyetlerin konu edildiği ticari alışverişlerin tamamını dış ticaret olarak adlandırabiliriz (Çakmak, 2012:58).

Ülkelerin birbirleriyle yaptıkları mal ve hizmet alışverişlerine dış ticaret denilmektedir. Bu mal ve hizmet ticareti iki önemli faktöre bağlıdır. Bunlardan ilki kar elde etme, diğeri ise üretimde ölçek ekonomileri konumuna ulaşma isteğidir (Sever, 2009:56).

Mal ve hizmet hareketi, konum olarak yurtiçi ve yurtdışı ticaret olarak gerçekleşmektedir. Yurtiçi ticaret, aynı gümrük hattı içerisindeki mal alım ve satımını ifade ederken, yurtdışı ticaret, iki farklı gümrük hattı çerçevesinde gelişen ticari işlemleri ifade etmektedir. Amaçları kar maksimizasyonu sağlamak olan firmalar da daha çok satış yaparak daha çok kazanç elde edebilmek için uluslararası piyasalarda mal ve/ veya hizmet ticareti yapmak istemektedirler (Cingöz, 2011:3).

Bir ülkedeki kamu kuruluşlarının, özel kişi ve kuruluşların diğer ülkelerle yaptıkları mal veya hizmet alım ve satımına dış ticaret denilmektedir (Seyidoğlu, 2001:124).

Farklı ülkelerde ikamet eden, iş merkezi olan veya farklı devletlerin vatandaşlığına sahip olan gerçek ve tüzel kişiler arasındaki mal ve hizmet değişimine dış ticaret ya da uluslar arası ticaret denilmektedir (Şanlı, 1996:23).

Bir ülkenin, başka ülkelere belli dönemlerde mal alması ve ya bunlara mal satması dış ticaret olarak ifade edilmektedir (Hançerlioğlu, 1993:63).

Dış ticaret, bağımsız ülkeler arasında yapılan tüm mal ve hizmet alım satımı olarak tanımlanır. Ticari işlemlerin amacı karlılık olduğuna göre ülkeler arasında yapılan mal ve hizmet alımları ve satışları da ülke ekonomilerini etkileyecektir (Olalı, 1975:22).

Yukarıda farklı kişilerin yapmış olduğu dış ticaret tanımlarından alıntılar yapılarak dış ticaret kavramı açıklanmaya çalışılmıştır. Bu ifadelerden hareketle dış ticareti şöyle açıklayabiliriz.

Dış ticaret, bir ülkede, devletin ya da ticari kuruluşların, ülke sınırları içerisinde değil, diğer ülkelerle yapmış oldukları her türlü ekonomik faaliyetleri kapsamaktadır. Dış ticaret devlet eliyle yapılabildiği gibi direk olarak özel şirket ve ya şahıslar tarafından da yapılabilmektedir. Dış ticaret kavramını örnekle anlaşılır hale getirecek olursak; Türkiye Cumhuriyeti devletinin Almanya'dan almış olduğu bir röntgen cihazı dış ticaretin konusu ve kapsamı içine girmektedir. Ya da bir X şirketinin yatırım amacıyla başka bir ülkeden teknoloji satın alması da dış ticaret olarak ifade edilir. Veya Ahmet beyin İsviçre'den almış olduğu bir saatte dış ticaretin kapsamına girmektedir.

1.2 İhracat ve İthalat Tanımları

Dış ticaretin tanımından doğan ve dış ticaretin gerçekleşme şekillerini ayırt eden iki unsur vardır. Bunlardan ilki mal ya da hizmet alımı olarak adlandırılan ithalat bir diğeri ise mal ya da hizmet satımı olan ihracattır. Bu iki kavramın anlaşılması ve özümsemesi dış ticaretin tam olarak kavranması için oldukça önemlidir.

Bir ülkede üretilen mal ve hizmetlerin yalnızca o ülke vatandaşları tarafından kullanılmayıp, başka ülkeler tarafından da satın alınmasına ihracat denir (Ünsal, 2005:48).

Kaynakların görelî sektörlerden dinamik olmayandan dinamik olana doğru yeniden dağılımının sağlanmasına ihracat denilmektedir (Fosu, 1990:832).

Bir ülkenin başka ülkelerin üretmiş olduğu mal ve hizmetleri satın almasına ithalat denilmektedir. Kamu kuruluşları, özel kuruluş ya da kişiler ithalat yapabilmektedir (Zortuk, 2002:5).

İhracat ve ithalatın ne anlama geldiklerinin aktarılmasıyla birlikte dış ticaretin vuku buluşu da daha kolay anlaşılacaktır. Yukarıda ki tanımlar gösteriyor ki dış ticaret, ihracat ve ithalat yollarıyla yapılan bir alım satım işlemini ifade etmektedir.

1.3 Dış Ticaretin Tarihçesi

Uluslararası ticari ilişkilerin çok eski tarihlere dayandığı bilinmektedir. Bugünkü iktisadın kurucuları olarak adlandırılan Adam Smith ve David Ricardo'nun çalışmaları içinde uluslararası ticaretin avantajları, önemli bir yer tutmaktadır (Dinler, 2006:515). Buda bize uluslar arası ticaretin çok eski tarihlere dayandığını işaret etmektedir.

Dış ticareti tarihsel olarak incelediğimizde ilk olarak Adam Smith'in mutlak üstünlükler teorisi karşımıza çıkmaktadır. Bu teoriye göre, bir ülke, bir başka ülkeye göre hangi malları düşük maliyette üretebiliyorsa o malların üretiminde uzmanlaşmalı ve bu ürünlerin ihracatını yapmalıdır. Buna karşın, pahalıya ürettiği malları da başka ülkeden ithal etmek şartıyla maliyetlerini asgari seviyeye indirmelidir (Seyidoğlu, 2001:17). Adam Smith'in 1776 yılında yayımladığı Milletlerin Zenginliği (Wealth of Nations) kitabında açıkladığı bu teoride, dış ticaret ilişkisi içinde bulunan ülkelerin kazançlı çıkacağı ve bu ilişkinin pozitif toplamlı bir ilişki olacağı vurgulanmaktadır. Mutlak üstünlükler teorisi, dünya üzerinde bir uzmanlaşma etkisi ortaya çıkarmış ve dünya üretiminde bir artışla ticarete taraf olan ülkelerin, ticareten belirli bir pay almalarını sağlamıştır (Ünsal, 2005:7-13).

Ancak mutlak üstünlükler teorisinin dış ticareti açıklamada yetersiz kalması sonucu, daha gerçekçi ve uygulanabilir bir teori ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda David Ricardo karşılaştırmalı üstünlükler teorisini Smith'ten yaklaşık kırk yıl sonra ortaya koymuş ve uluslar arası ticaretin temelini mutlak değil, karşılaştırmalı üstünlükler teorisine dayandırmıştır. Karşılaştırmalı üstünlükler teorisi çok güçlü bir yapıya sahip olmasından dolayı halen uluslar arası ticaretin temelini oluşturduğu görüşü hâkimdir. Ricardo'nun teorisine göre uluslar arası ticaret yapılabilmesi için gerekli olan, ülkelerin bazı malları diğer ülkelere göre daha ucuza üretebilmesi değildir. Aksine, Ricardo için önemli olan, üretimi yapılacak mallarda uluslar arası üstünlüklerin derecesidir. Yani, bir ülkenin, diğerine göre hangi malların üretiminde daha yüksek oranda üstünlüğü varsa o malları üretmeli ve uzmanlaşmalıdır (Seyidoğlu, 2013:28). Karşılaştırmalı üstünlükler teorisi ile dünya piyasalarındaki belirli mallarda uzmanlaşmalar sağlanarak ülkelerin etkinliği ve verimliliği artırılmaktadır (Mayer, 1996:211). Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisinde gelişmiş bir ülke bütün malların üretiminde mutlak üstünlüğe sahip olsalar bile dış ticaretin yapılmasında halen karlılık olabileceğini ortaya çıkarmıştır. Çünkü karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre, üretimde oran olarak daha üstün olunan malların üretilmesi ve kaynakların tamamının buraya yönlendirilmesi ülkeler için daha karlıdır.

Dış ticaretin nedenlerini ve dış ticaretten elde edilen kazancı, Ricardo 1871 yılında yayınladığı “Politik İktisat ve Vergilendirmenin İlkeleri” adlı eserinde detaylı bir şekilde açıklamıştır. Buna göre Ricardo’nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisi, dış ticareti, uluslararası karşılaştırmalı maliyetlerle açıklamaktadır. Ricardo’nun teorisinin dış denge, tam rekabet, sabit verim, tam istihdam vb. konularındaki varsayımları tartışmaya açıktır. Ancak şu söylenmelidir ki günümüz modern dış ticaret teorisi, Ricardo’nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin devamıdır (Ricardo, 1971).

Karşılaştırmalı üstünlük her şeyden önce dinamik bir süreçtir. Öyle ki karşılaştırmalı üstünlük, katma değeri düşük malları ihraç eden bir ekonomiyi, yüksek katma değere sahip, teknoloji ve vasıflı emek gerektiren malları ihraç eden bir ekonomiye dönüştürmeyi hedefleyen bir teoridir. Bu süreçte muhakkak ki ülkenin karşılaştırmalı üstünlükleri de değişecektir. Zira ülkelerde artan büyüme ile birlikte tarımın payı azalırken, imalat sanayi ve hizmetler sektörlerinin payı giderek artacak ve bu durumda dış ticarete yansımaları olumlu olacaktır (Chenery ve Syrquin, 1975). Ayrıca bu süreçte ülkelerin sadece toplam ihracatında sanayinin payı artmamakta, sanayi ürünleri ihracatının kendi yapısı da değişmektedir (Das, 1998:121).

Dış ticaretin küreselleşme ile birlikte artmaya başlaması, ülkelerin ekonomik büyüme rakamlarını da direkt olarak etkilemeye başlamıştır. İktisat biliminin önemli inceleme alanlarından biride ihracat ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki olmuştur. İhracat ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, 19. Yüzyılda Smith ve Ricardo’nun ortaya koyduğu serbest ticaret modeliyle doğmuştur. Ardından Kravis ve Nurkse gibi neo-klasik iktisatçıların, 1960 ve 1970’li yıllarda yapmış oldukları çalışmalar, ihracat ile ekonomik büyüme arasındaki etkileşimi iktisat literatüründe sağlam bir yere taşımıştır (Giles ve Williams, 1999:2). Ayrıca 1980lerde Grosman ve Helpman, Coe ve Helpman, Miller ve Upadhyay gibi iktisat teorisyenleri yapmış oldukları çalışmalarda teknoloji ve bilginin yayılmasının temel sebebinin serbest ticaret olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu çalışmaların ardından ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki etkileşim iktisat bilimindeki yerini oldukça kuvvetlendirmiştir (Thenuwara, 1994:2).

Dünya üzerindeki bağımsız devletler, birbirleri ile sıkı ilişkiler içindedirler. Öyle ki 1950'lerden sonra, aralarındaki siyasi ilişkilere ek olarak, ekonomik anlamda da bütünleşme yarışı içine girmişlerdir. Son yıllarda küreselleşme süreci ile birlikte, bu ilişkiler daha da yoğunlaşmıştır (Dinler, 2006:515) .

Günümüzde dış ticaret, ülkelerin kalkınmalarının sürdürülmesinde ve dünya ülkeleriyle bütünleşmenin sağlanmasında en önemli faktörlerden biri olarak kabul edilmektedir. Bu yüzden çıkarlarını gözetmek durumunda olan ülkeler, bu amaçla dış ticareti sınırlandıran veya özendirilen tedbirler almaktadırlar (Ertekin ve Kutlu, 2000: 224).

Bugün bakıldığında uluslararası ticaret ülkeler için vazgeçilmez bir durumdadır. Ülkelerin artık sadece ekonomik olarak değil, kültürel ve siyasi olarak da yakın ilişkiler içinde bulunması, ülkelerin birlikte hareket etmelerini sağlayan uluslar arası kuruluşların varlığı dış ticareti kaçınılmaz hale getirmiştir. Dünya üzerinde bir küreselleşmenin yaşanıyor olması ve teknolojik gelişmelerle uzakların bile yakınlaştığı günümüzde, özellikle sınırsız olan insan ihtiyaçlarının karşılanmasında hiç şüphesiz dış ticaret daha da önem kazanmaktadır. Öyle ki ülkeler bu amaç doğrultusunda ekonomik işbirlikleri, örgütler ve hatta topluluklar oluşturmaktadırlar. Buda dış ticaretin bugün ne kadar önemli olduğunu ve gelecekte de bu önemin artarak devam edeceğini göstermektedir.

1.3.1 Türkiye'de Dış Ticaretin Gelişimi

Türkiye'nin dış ticaret hacminde cumhuriyetin kuruluşundan buyana genel olarak bir artış söz konusudur. Ancak bu artışın, cumhuriyetin ilk yıllarında sonraki dönemlere göre nispeten daha yavaş olduğu gözlenmiş ve özellikle de 1980'li yıllardan günümüze kadar çok süratli bir gelişim gösterdiği saptanmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında özellikle de planlı döneme gelinceye kadar ülkemizde içe dönük sanayileşme (ithal ikamesi) politikaları uygulanmış ve düşük döviz kuru politikasının bir sonucu

olarak ihracata dayalı dış ticaret politikasına yeterince önem verilmemiştir (Özcan, 1998:1).

Türkiye 1960 ve 1970’li yıllarda iktisadi büyüme ve sanayileşme planlarını ithal ikameci bir politika üzerine kurmuştur. Hatta bu politika cumhuriyetin kuruluşundan itibaren de Türkiye tarihinde yerini almıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulamaya konulan devletçilik politikaları çerçevesinde, o zamana kadar ithal edilen bazı tüketim mallarının, ülke içinde üretilmesi desteklenmiş ve bu amaçla I. Beş Yıllık Kalkınma Planı uygulamaya konulmuştur. I. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda başarıya ulaşılmasının ardından daha geniş ve kapsamlı II. Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlanmış ve bu çerçevede yüzden fazla fabrika kurulması kararlaştırılmıştır. Ancak büyük umut ve beklentilerle hazırlanan bu plan II. Dünya Savaşı’nın da etkisiyle istenilen başarıya ulaşamamıştır (Egeli, 1997:157-86).

Bir ülkede dış ticarete dayalı büyümeden söz edebilmek için, ithal ikameci sanayileşme politikaları değil dışa açık bir politika uygulaması gerekmektedir. İthal ikameci sanayileşme politikası genellikle gelişmekte olan ülkelerin uyguladığı ve yurt dışından ithal edilen malların yurt içinde üretilmesi esasına dayanan bir ekonomik politikadır. Buda bize gösteriyor ki ithal ikameci sanayileşme içe dönük bir ekonomi politikasından başka bir şey değildir (Korum, 1977:27).

1980’li yıllara gelindiğinde ise küreselleşme ve ortaya çıkan global rekabetçi ortamın etkisiyle Türkiye’de ithal ikameci politikanın yerine, ihracata dayalı bir politika ile ekonomik büyüme hedeflenerek dışa açık bir politika uygulanmaya konulmuştur. Yeni politika anlayışıyla birlikte piyasalarda var olan bütün finansal enstrümanlar harekete geçirilmiş ve Türkiye ekonomisinin küresel sistemle entegre olması amaçlanmıştır (Doğanlar ve diğerleri, 2004:91). Türkiye’de 24 Ocak 1980’de dış ticarete politika değişikliğine gidilmiş ve ihracata dayalı büyüme ile uluslar arası rekabete ayak uydurabilen, özel sektörün daha etkin olacağı yeni bir yapılanma hedeflenmiştir. Bu amaçla ihracata destek olunmuş, yabancı sermaye girişi kolaylaştırılmış ve kambiyo rejimi serbestleştirilmiştir (Özbey, 2000:81-89). Bu yapılan değişikliklerle birlikte 1990’lı yıllardan itibaren ihracata dayalı büyümede hızlı artışlar görülmüştür.

Türkiye dış ticaret politikasında 1980’li yıllara gelindiğinde köklü değişiklikler yaşanmış, ekonominin dışa açılmasına önem verilmeye çalışılmış ve artık dışa açık kalkınma politikası uygulanmıştır. Bunun sonucunda ihracatın yapısında önemli değişiklikler olmuş ve bu zamana kadar yapılan tarım ürünü ağırlıklı ihracat, yerini sanayi ürünlerinin ağırlıklı yapıldığı ihracata bırakmıştır. Özellikle 1980 sonrası dönemde uygulanan bu politikalar ekonomimizin dışa açılma ve dünya ile bütünleşme çabasına hız kazandırmıştır (Özcan, 1998:1).

Günümüzde de dış ticaret, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında en önemli aktör olarak yer almaktadır. Bu yüzden, özellikle ihracatın artırılması için çalışmalar yapılmakta, ihraç edilecek yeni ürün ve pazar arayışları her geçen gün artmaktadır (Özcan, 1998:1).

1.4 Cari Denge Kavramı ve Dış Ticaret Dengesi Ayrımı

1.4.1 Cari Denge

Dış ticaret dengesini açıklamadan önce cari denge kavramına değinmek gerekmektedir. Zira dış ticaret dengesi cari dengenin alt başlıklarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dış ticaret dengesi gibi cari dengede aslında başka bir kavram olan ödemeler dengesinin bir alt başlığıdır. Ödemeler dengesi, ülkelerin diğer ülkelerle yaptıkları ekonomik faaliyetleri yansıtan bir bilanço niteliğindedir. En önemli alt hesabı ise cari denge hesabı ya da bir başka ifade ile cari işlemler hesabıdır.

Ödemeler dengesi bilançosu, bir ülkenin dış dünya ile ekonomik ilişkilerinin izlendiği bir bilançodur. Ödemeler bilançosu, ülkenin mal, hizmet ve sermaye akımları gibi ekonomik işlemler aracılığıyla sağladığı gelirlerin dışarıya yapmış olduğu ödemelere eşit olup olmadığını saptamaktadır ve buda o ülkenin ödeme gücündeki iyileşme ya da bozulmaları göstermektedir (E. Şahin, 2011:48).

Ödemeler dengesi bilançosu; cari işlemler dengesi, sermaye hareketleri dengesi rezerv hareketleri ve net hata ve noksan hesapları olmak üzere toplam dört ana hesaptan oluşmaktadır. Cari denge ya da bir başka ifadeyle cari işlemler dengesi, ödemeler dengesi bilançosunun en önemli ana hesaplarından biridir. Dış ticaret (ihracat-ithalat dengesi), hizmetler (hizmet alımları-hizmet satımları), yatırım (net faktör) gelirleri (dış yatırım gelirleri-dış yatırım giderleri) ve cari transferler (karşılıksız olarak elde edilen dış gelirler-karşılıksız olarak yapılan dış giderler) dengelerinin toplamı cari denge hesabının alt başlıklarını oluşturur (E. Şahin, 2011:48-49).

Ülkenin cari işlemlerden elde ettiği gelirler, cari işlemlere yapılan giderlerden daha büyükse bu durum cari fazla ya da başka bir ifadeyle cari işlemler fazlası; aynı şekilde cari işlemlerden elde ettiği gelirler, cari işlemlere yapılan giderlerden daha küçükse cari açık ya da cari işlemler açığı olarak nitelendirilmektedir. Daha açık bir ifade ile mal ve hizmet ticareti ile net transferlerden elde edilen gelirlerin bu hesaptaki ödemeleri karşılayamaması durumunda, ülkenin cari işlemler hesabının açık verdiği anlamına gelmektedir (Peker ve Hotunluoğlu,2009:222).

Ödemeler bilançosu genellikle, bir ülkede yerleşik yaşayan kişilerin belirli bir dönemde başka ülkelerde yerleşik yaşayan kişilerle yaptıkları tüm ekonomik işlemlerin sonucunu gösteren bir kayıt sistemi olarak tanımlanır (Seyidoğlu, 2013:329). Bir ülkenin belirli bir dönemde, dış âlemden elde ettiği gelirlerle, dış âleme yaptığı ödemelerin bulunduğu tabloya dış ödemeler bilançosu denilmektedir. Daha açık bir ifade ile dış ödemeler bilançosunu, bir ülkenin belirli bir dönemde, kaçakçılık niteliğinde olmayan, döviz gelirlerinin ve döviz giderlerinin incelendiği hesap olarak nitelemek mümkündür. Dış ödemeler bilançosunun alt kalemleri ise, cari işlemler hesabı, sermaye ve finansman hesapları ve rezerv hareketleri hesabıdır (Dinler, 2006:538-539).

Bir ekonominin yurt dışı piyasalarıyla olan iktisadi ilişkilerini hesapladığı tabloya ödemeler dengesi bilançosu denilmektedir. Ödemeler dengesi, bir ülkenin döviz giriş ve çıkışlarını yıllık olarak göstermektedir. Bu bilanço, cari işlemler dengesi, sermaye hareketleri dengesi, rezerv hareketleri ve net hata-noksan hesabı olmak üzere dört ana hesaptan oluşmaktadır. Muhasebe kayıt sistem kurallarına göre de bu dört hesabın bakiye toplamları sıfır olmak durumundadır (Yeldan, 2005:48).

Ödemeler bilançosunun dört ana hesabından biri olan cari işlemler hesabı(dengesi), ekonominin reel kesiminin mal ticareti, üretici faktörlerinin döviz gelir ve giderlerinin izlendiği bir hesap olarak tanımlanmaktadır. Buna göre cari işlemler hesabının alt hesaplarını ise; dış ticaret dengesi, turizm gelir gider dengesi, yurt dışı müteahhitlik hizmetleri, yurt dışından işçi dövizleri, faiz ödemeleri ve kar transferleri oluşturmaktadır (Yeldan, 2005:48).

Cari işlemler hesabının üç alt kaleminin borçlu ve alacaklı toplamları arasındaki fark cari işlemler bilançosu olarak adlandırılmaktadır. Borç ve alacak toplamının birbirine eşit olması durumunda cari hesap dengede olmaktadır. Ancak alacak hesabı borç hesabından fazla olursa cari fazla, borçlu hesap alacaklı hesaptan fazla olursa cari açık oluşmaktadır (Gottheil, 1996:817).

Cari işlemler hesabı, mal ticareti ve dış ticaret dengesi, hizmet ticareti, yatırım gelirleri ve cari transferler hesaplarından oluşmaktadır (Dinler, 2006:360). Cari işlemler hesabı içerisinde görüldüğü gibi birden fazla kalem vardır. Bu kalemlerden her birinden elde edilen gelir ve giderler cari işlemler hesabını oluşturmaktadır. Cari işlemler hesabı aynı zamanda cari denge olarak da ifade edilmektedir. Cari dengenin sağlanamaması durumunda ise cari açık ya da cari fazla oluşmaktadır.

Dış ödemeler bilançosunun büyük bir bölümünü cari işlemler hesabı oluşturmaktadır. Bu yüzden de dış ödemeler bilançosuna çoğu zaman cari denge denilmektedir. Bunun temel sebebi cari dengenin dış ödemeler dengesinin sağlanmasında bire bir etkili bir hesap olmasıdır.

Bu açıklamalardan sonra cari açık kavramını şu şekilde açıklamak mümkündür. Cari açık, bir ülkenin belirli bir dönemde, diğer ülkelerle yaptığı mal ticareti, hizmet ticareti, yatırım gelirleri, cari transferler, sermaye ve finans işlemleri ve rezerv varlıklar hareketleri ile elde etmiş olduğu döviz gelirlerinin, yine bu işlemler için harcamış olduğu döviz giderlerinden az olduğunu ifade eden bir kavramdır. Yani daha kısa bir ifadeyle, bir ülkenin dış ödemeler bilançosu açığına aynı zamanda cari açık da denilmektedir.

Dış ticaret açığının olduğu gibi daha geniş ve önemli bir kavram olan cari açığında ülke ekonomileri üzerinde olumsuz etkileri vardır. Cari açığın yüksek olması o ülke için bir kriz tehdidi teşkil etmektedir. Beklenen ve gerçekleşen cari açığın yüksek olması ülkede bir devalüasyon olabileceği anlamına gelmektedir (Fisher, 1988:115). Cari açığın portföy yatırımlarıyla finanse edilmesi büyük bir risk oluşturmaktadır. Zira faiz oranları ne kadar yüksek olursa olsun bu yatırımlar çok hızlı bir şekilde geri çekilebilir ve bu durumda bir devalüasyon kaçınılmaz olur (Fisher, 1994:306). Bir ülkede cari açığın GSYİH'ya oranı %4'ü bulursa, o ülke kriz açısından tehlikeli olan kırmızı bölgeye girmiş demektir (Dornbusch, 2001:3). Türkiye'de ise tehlike arz etmeden sürdürülebilecek cari açık, GSYİH'nın ancak % 2'si olmalıdır (Uygur, 2001:22).

Ükelere döviz kazandıran en önemli gelir türü ihracattır. Türkiye'nin yüksek oranda dış borç stoğu bulunmaktadır ve dış borç ödemeleri döviz cinsinden yapılmaktadır. Dolayısıyla dış ticaret açığının en önemli nedenlerinden biri olarak ihracat yetersizliği karşımıza çıkmaktadır. İhracatın yetersiz olması döviz gelirlerinde ve dış borç ödemelerinde zorluklar oluşturmaktadır. Hal böyleyken, dış borçların ödenmesi için yeniden borçlanmaya başvurulmakta ve cari açık kısır döngüsü devam etmektedir (Söyler, 2001: 20).

1.4.2 Dış Ticaret Dengesi

Dış ticaret dengesi özellikle ülkemizde yaygın olarak cari dengeyle aynı anlamda kullanılmaktadır. Ancak bu yaygın olmasına rağmen yanlış bir uygulamadır. Zira cari denge daha geniş bir ekonomik olgudur ve ülkemizde cari açık dış ticaret açığından daha küçük çıkmaktadır. Dış ticaret dengesi cari dengenin alt başlıklarından birisidir. Cari dengenin diğer başlıkları açık değil fazla verdiği için, dış ticaret açığı cari açıktan büyük olmaktadır. Şimdi cari işlemler hesabının bir alt hesabı olan dış ticaret dengesinin ne olduğunu açıklayalım.

Dış ticaret dengesi, toplam mal ithalatı ile toplam mal ihracatı arasındaki denge olarak ifade edilmektedir (Seyidoğlu, 2013:335).

Bir ülkenin belirli bir dönemde yaptığı toplam ihracat ile ithalat arasındaki farka dış ticaret dengesi denilmektedir. Aradaki farkın sıfırdan büyük olması ülkenin dış ticaret fazlası verdiğini (aldığından çok sattığını), sıfırdan küçük olması ise ülkenin dış ticaret açığı verdiğini (sattığından çok aldığı) göstermektedir (XTB,2012).

Çalışmamızın başında dış ticaretin tanımı ve çeşitli görüşlerin konu hakkındaki söylemleri sizlerle paylaşılmıştır. Buradan hareketle dış ticaret, bir ülkenin diğer ülkelerle yapmış olduğu mal ve hizmet alım ve satımı olarak ifade edilebilmektedir. Yani dış ticaret çift taraflı bir alış veriş işlemidir. Ülkeler dışarıya mal sattıkları gibi aynı zamanda dışarıdan mal ve hizmet alımı da yapmaktadırlar. İşte dış ticaret dengesi tam olarak bu noktada devreye giren oldukça önemli bir gösterge olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ülkelerin diğer ülkelerden almış oldukları mal ve hizmetler ithalat olarak ifade edilmektedir. Yani bir ülkenin ithalatı denildiğinde o ülkenin dışarıdan satın almış olduğu mal ve hizmetleri anlamaktayız. Aynı şekilde bir ülkenin diğer ülkelere satmış olduğu mal ve hizmetlere de ihracat denilmektedir. Kısaca bir ülke için ithalat dış alım olarak ifade edilirken, ihracat dışa satım olarak anlaşılmaktadır.

Bir ülkenin başka ülkelerin üretmiş olduğu mal ve hizmetleri satın almasına ithalat denilmektedir. Kamu kuruluşları, özel kuruluş ya da kişiler ithalat yapabilmektedir (Zortuk, 2002:5).

Bir ülkede üretilen mal ve hizmetlerin yalnızca o ülke vatandaşları tarafından kullanılmayıp, başka ülkeler tarafından da satın alınmasına ihracat denir (Ünsal, 2005:48).

Buradan hareketle, bir ülkenin ihracat ve ithalatı arasındaki dengeyi gösteren bakiyeye dış ticaret dengesi denilmektedir. Dış ticaret dengesi, ülkelerin dış ticaret özelliklerine göre farklılıklar gösterebilmektedir. Öyle ki, bazı ülkeler dış satımı(ithalat) daha fazla yapıp, dış alımı(ihracat) daha az yaparken tersi bir durumda bazı ülkelerde dış alımı dış satımdan daha fazla yapabilmektedir. Dolayısıyla ülkelerin bu değişik dış

ticaret varyasyonları neticesinde döviz giriş ve çıkışları da farklı olmaktadır. Yani bazı ülkelerin döviz girişleri çıkışlarından daha fazla olabilirken, bazılarının da döviz çıkışları daha fazla olabilmektedir.

İthalat ile ihracatın aynı olması dış ticaret dengesini ifade etmektedir. Eğer bir ülkenin ithalatı ile ihracatı aynı değilse bu durumda dış ticaret dengesinden söz etmek mümkün değildir. Ancak günümüzde ithalat ile ihracatı aynı seviyede tutabilen ülke yoktur. İşte bu durumda dış ticaret dengesi yerine dış ticaret açığı ve dış ticaret fazlası literatüre girmektedir. Eğer bir ülkenin ithalatı ihracatından fazla ise dış ticaret açığı, ihracatı ithalatından fazla ise de dış ticaret fazlası oluşmaktadır. Daha geniş bir tanımlama ile bir ülkenin diğer ülkelerden almış olduğu mal ve hizmetlerin parasal karşılığı satmış olduğu mal ve hizmetlerin parasal karşılığında fazla ise buna dış ticaret açığı, satmış olduğu mal ve hizmetlerin parasal karşılığı almış olduğu mal ve hizmetlerin parasal karşılığında fazla ise buna da dış ticaret fazlası denilmektedir.

Ülkemizin geçmişten bugüne dış ticaret dengesi incelendiğinde hemen hemen her yıl dengeyi sağlayamadığımız görülecektir. Bu dengesizlik negatif yönlü olup dış ticaret açığı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle özellikle de Türkiye için dış ticaret dengesi söz konusu olduğunda daha çok anlaşılın dış ticaret açığıdır. Bu durumda ülkemizde dış ticaret dengesi kavramının yerine dış ticaret açığının kullanılmasına neden olmuştur. Yani bugün ithalat-ihracat verileri analiz edilirken artık bir dengeden değil direkt olarak dış ticaret açığından söz edilmektedir.

Yukarıda ki veriler paralelinde bu çalışmada da dış ticaret dengesi yerine doğrudan dış ticaret açığı kavramına başvurulacaktır. Zira incelemesini yapacağımız 1990-2012 döneminde ülkemizin hiçbir zaman dış ticaret fazlası vermediği her yıl açık verdiği ilerleyen bölümlerde görülecektir.

BÖLÜM II

2. 1990 SONRASI TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİ

2.1 Dış Ticaret Açığının Gelişimi

Bu bölümde ülkemizin 1990 yılı ve sonrasında ki yıllarda diğer ülkelerle yapmış olduğu mal ve hizmet alım-satımlarını inceleyeceğiz. Daha çok istatistiki bilgilerin kullanılacağı ve her yıl için ayrı ayrı rakamların verilip ekonomik yorumlarının yapılacağı bir bölüm olacaktır.

Dış ticarete bilinmesi gereken önemli konulardan bir tanesi de ülke ekonomilerinin tek başına dış ticarete etki edemediğidir. Yani Türkiye için konuştuğumuzda, ülkemiz ithalatı her ne kadar bizim ekonomik durum ve konjonktürüne bağlı olsa da, ihracatımızı etkileyen en önemli husus diğer ülkelerin ekonomik yapısıdır. Dış ticaret dünya ülkelerinin aralarında yaptığı bir işlem olması nedeniyle dünya ekonomilerinin durumu her ülkenin dış ticaret gelişimi açısından oldukça önemlidir.

Dış ticaretin bir diğer gerçekliği ise ürün kalitesi ve fiyat düzeyidir. Ülkeler ithalat yapacaklarsa ya söz konusu mal için iç talebin karşılanamıyor olması ya da malın kalitesinin ülke içinde ki maldan daha üstün olması gerekmektedir. Ayrıca bir ülke ithalat yaparak herhangi bir malı kendi üretiminden daha ucuza mal edebiliyorsa, kaynaklarını verimli kullanmak açısından da ithalata yönelmektedir. Dış ticaret aynı zamanda ülke içindeki malların çeşitliliği açısından önem arz etmektedir.

Dış ticaretin önemli gerçekleşme sebeplerinden biride, üretim için kullanılan ara malı ihtiyacıdır. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde sanayi mallarının üretiminde kullanılacak yeterli hammadde bulunmadığı için söz konusu ülkeler zorunlu olarak ithalata yönelmektedir. Bunun bir diğer şekilde üretimde kullanılacak

teknolojinin transferi şeklinde gerçekleşmektedir. Özellikle teknoloji yoğun ürünlerin üretimi aşamasında yeni geliştirilen teknolojinin kullanılması hem ürün kalitesi hem de fiyat düzeyinin iyileştirilmesi için oldukça önemlidir. Buda iç piyasada bulunmayan teknolojinin ithalatını zorunlu hale getirmektedir.

Ülkemizde 1980 yılından itibaren dışa açılma atılımının yapıldığı gözlenmektedir. Bu dönemde ülkemizde ihracat yaklaşık olarak %15 ortalama artış göstermiştir. Aynı dönemde Avrupa Birliği ülkelerine olan ihracatımızda da ortalama %16 oranında artış olmuştur. İthalat verilerine baktığımızda ise toplam artışın ortalama %12 olduğu ve Avrupa Birliği ülkelerinden yapılan ithalatın ise %15 ortalama bir artış hızıyla artığı gözlenmiştir. Dış ticaret açığımız ise ortalama %25 oranında artış göstermiştir. Aynı dönemin AB ile olan ticaretimizde ki açık ise %20 oranlarında gerçekleşmiştir (Seki, 2005:7).

Ülkelerin ekonomik istikrarını sürdürebilmesine yönelik en önemli göstergelerden birisi, dış ticaret dengesidir. Türkiye ekonomisine bakıldığında, ekonomide meydana gelen finansal krizlerin temelinde, ödemeler ve ticaret dengesindeki sorunlar ile döviz kuru politikalarının yanlış yönetimi olduğu görülmektedir (Ardıç, 2006). Türkiye 1980 yılından itibaren dışa açık ve dünya ekonomileri ile bütünleşmeyi amaçlayan ekonomi politikaları yürütmüştür. Bu bağlamda ulusal paranın değerinin düşürülmesiyle ihracatın artırılması hedeflenmiş, ithalat rejiminde de önemli serbestleşme politikaları uygulanmıştır. Türkiye’de, 1989 yılında sermaye hareketleri üzerindeki sınırlamaların kaldırılmasıyla dışa açık bir ekonomik yapı söz konusu olmuştur. Ancak, dış ticaretteki serbestleşmeye uygun maliye politikalarının uygulanamaması ve makroekonomik yapıyı etkileyen yapısal sorunların giderilememesi, dış ticaret dengesinin bozulmasına neden olmuştur (Kale, 2001:31). Öyle ki, 1993-1995 döneminde Türkiye’nin dış ticaret açığının GSMH’ya oranı %5 ile %10 bandı arasında seyretmiştir. Kamu bütçe açıklarının özel tasarruflarla finanse edilemediği ve süreklilik kazandığı ülkemizde, bu açıkların finansmanı için reel faiz oranları yükseltilerek kısa vadeli yabancı sermayenin ülkemize girmesi sağlanmıştır. Ancak bu durum ülkemiz dış ticaret açığının hızla artmasına neden olmuştur. 1995-1999 döneminde dış ticaret açığının GSMH’ya oranı %10 seviyelerinde iken bu oran 2001 krizinde %20 seviyelerine kadar yükselmiş ve sürdürülemez bir büyüklüğe ulaşmıştır (Berument ve Dinçer, 2005:117).

Tablo 1: 1990-2013 Türkiye'nin Dış Ticaret Açığı (Bin \$)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ TİCARET AÇIĞI	İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI(%)
1990	12 959 288	22 302 126	9 342 838	58,1
1991	13 593 462	21 047 014	7 453 552	64,6
1992	14 714 629	22 871 055	8 156 426	64,3
1993	15 345 067	29 428 370	14 083 303	52,1
1994	18 105 872	23 270 019	5 164 147	77,8
1995	21 637 041	35 709 011	14 071 970	60,6
1996	23 224 465	43 626 642	20 402 178	53,2
1997	26 261 072	48 558 721	22 297 649	54,1
1998	26 973 952	45 921 392	18 947 440	58,7
1999	26 587 225	40 671 272	14 084 047	65,4
2000	27 774 906	54 502 821	26 727 914	51,0
2001	31 334 216	41 399 083	10 064 867	75,7
2002	36 059 089	51 553 797	15 494 708	69,9
2003	47 252 836	69 339 692	22 086 856	68,1
2004	63 167 153	97 539 766	34 372 613	64,8
2005	73 476 408	116 774 151	43 297 743	62,9
2006	85 534 676	139 576 174	54 041 498	61,3
2007	107 271 750	170 062 715	62 790 965	63,1
2008	132 027 196	201 963 574	69 936 378	65,4
2009	102 142 613	140 928 421	38 785 809	72,5
2010	113 883 219	185 544 332	71 661 113	61,4
2011	134 906 869	240 841 676	105 934 807	56,0
2012	152 536 653	236 544 494	84 007 841	64,5
2013*	138 710 446	228 510 506	89 800 060	60,7

Kaynak: TÜİK, 2013

*Ocak-Kasım Dönemi

Tablo 1’de, Türkiye’nin 1990-2013 yılları arasında gerçekleştirmiş olduğu ihracat ve ithalat verileri gösterilmektedir. Aynı zamanda bu ikisi arasında ki farkı gösteren dış ticaret açığı ve ihracatın ithalatı karşılama oranı da tabloda yansıtılmıştır.

Türkiye’nin dış ticaret verileri gösteriyor ki hem ihracat hem de ithalat verilerinde dalgalanmalar yaşanmıştır. Her yılın diğer yıllara göre farklılık gösterdiği ancak bu farklılığın belirli bir oranda olmadığı anlaşılmaktadır. Ekonomik işlemlerde böyle belirlenmiş bir oranın pek de mümkün olmayacağı zaten aşikârdır. Ancak yinede etkileşimin yönünün ekonomik literatürde önemli bir yeri vardır. Türkiye’nin dış ticaret verilerine bakıldığında ithalat ve ihracat verilerinin sürekli olarak arttığı ya da azaldığını söylemek oldukça zordur. Buradan da anlaşılacağı üzere Türkiye’nin dış ticaret göstergelerinin sürekli bir pozitif ya da negatif değişkenliği yoktur. Öyle ki bazı yıllarda artan ihracat ve ithalat verilerinde, bazen de bir önceki yıla göre düşüşler yaşanmıştır.

Türkiye’nin ihracat, ithalat ve dış ticaret açığını ayrı ayrı incelediğimizde, ihracat verileri için 1990 yılından 1999 yılına kadar pozitif bir eğilim gösterdiğini söylemek mümkündür. Yani bu yıllar arasında ülkemiz ihracat verileri sürekli olarak artmıştır. 1990 yılında 12,9 milyar dolar olan ihracat, 1998 yılında yaklaşık 14 milyar dolarlık bir artışla 26,9 milyar dolara yükselmiştir. Bu tek başına ele alındığında Türkiye ekonomisi açısından sevindirici bir durumdur. Çünkü ihracatın artması ülkeye girecek döviz miktarının da artması anlamına geleceğinden bu durum ekonomiye, ödemeler dengesi ve daha birçok açıdan olumlu katkılar sağlayacaktır. İhracatın artması aynı zamanda yerli üretiminde artması anlamında olduğundan bu durum ekonominin iç dinamikleri üzerinde de olumlu bir etkiye sahiptir. Zira yerli üretimin artması beraberinde istihdam ve ücret seviyesinde de bir artış meydana getirecektir.

Türkiye’nin 1999 yılı ihracat rakamlarının düşmesinin en önemli nedeni 1998 yılında yaşanan küresel krizdir. Kriz dönemlerinde alım gücü düştüğü için Türkiye’den ithalat yapan ülkeler de bu durumdan etkilenmiş ve ülkemiz ihracatında bir düşüş yaşanmıştır. Ancak bu düşüş bir önceki yılın artış rakamına göre oldukça düşük seviyede olmuş ve sadece 400 milyon dolar seviyesinde kalmıştır. İhracatın düşmesi beraberinde üretimin azalmasına neden olacaktır. Üretimin azalması ise istihdam ve ücret seviyesinde negatif bir etki meydana getirecektir. Buda hiç şüphesiz ekonomiyi olumsuz yönde etkileyen önemli bir durumdur.

Türkiye ihracatı 1999 yılında yaşamış olduğu gerilemeden sonra 2009 yılına kadar sürekli bir artış göstermiştir. Bu dönemde ülkemiz ihracatının pozitif yönde bir ivme çizdiğini söylemek mümkündür. Özellikle 2002 yılından sonraki yıllarda önceki yıllara oranla artış oranları çok daha büyük olmuştur. Öyle ki, 1999 yılı ihracat rakamı 26,5 milyar dolar seviyelerindeyken, 2002 yılında yaklaşık 9,5 milyar dolarlık bir yükselmeye 36 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu dört yıllık dönemde (1999-2002) ortalama artış hızı 2,4 milyar dolar olmuştur. 2002'den sonraki dört yıllık dönemde (2002-2006) ise, yıllık ortalama artış hızı 12,3 milyar dolara yükselmiş ve 2006 yılı ihracatımız 85,5 milyar doların üzerine çıkmıştır. Bu durum hiç şüphesiz değişen dünya konjonktürü ve bu tarihten itibaren Türkiye'de yaşanan istikrar sürecinin bir sonucudur. 2002 yılından sonraki hızlı ihracat artışının bir sonucu olarak, 2008 yılında ülkemiz ihracat gelirleri 132 milyar dolara kadar yükselmiştir. Ayrıca bu yedi yıllık süre zarfı boyunca ihracat gelirlerimizde hiç azalma olmamış her yıl artarak devam etmiştir. Özellikle 2006, 2007 yıllarında ki ihracat artışları tarihinin en yüksek artışları olarak gerçekleşmiştir. Buna göre, 2007 yılı ihracatımız bir önceki yıla göre yaklaşık 21,7 milyar dolarlık bir artışla 107,2 milyar doların üzerine çıkmıştır. Bu durum ayrıca Türkiye ihracatının ilk kez üç haneli rakamlara çıkması anlamına da gelmektedir. 2008 yılında da büyük artışını sürdüren ihracatımız, 2007 yılına göre 25 milyar dolar daha artarak 132 milyar dolarla yeni bir rekora imza atmıştır. Ayrıca yıllık büyümenin 25 milyar dolar olması da bu alanda Türkiye için ayrı bir rekordur.

Türkiye ihracat verilerinin düştüğü bir diğer yılda 2009 yılı olmuştur. Bu yılda ihracat gelirlerimiz bir önceki yıla göre yaklaşık 20 milyar dolar azalarak tarihinin en büyük düşüşünü yaşamıştır. İhracat gelirlerinin hiç şüphesiz diğer devletlerinin alım gücüne bağlı olduğu bir gerçekken 2009 yılında ki bu düşüşün sebebi olarak bütün dünyayı etkisi altına alan küresel mali krizi gösterebiliriz. Zira ülkemizin en fazla ticaret yaptığı Avrupa Birliği ülkelerinin bu krizden çok fazla etkilendikleri ve alım güçlerinde bir azalma yaşandığı ortadadır. Bu durum ülkemiz ihracatına yansımış ve dış ticaret gelirimiz 2007 yılından bile daha düşük olmuştur. Hızlı bir büyüme trendi içerisinde ki ihracatımızın bu şekilde ani düşüş göstermesi ülke ekonomisini de derinden etkilemiştir. İhracatın azalması yurtiçi üretim dengelerini alt üst etmiş, birçok yerli firma bundan zarar görmüştür. Bu durum hiç şüphesiz üretime bağlı olan istihdam üzerinde olumsuz etki yapmış ve işsizlik oranı yeniden çift haneli rakamlara tırmanmıştır.

İhracat gelirlerimizin rekor bir düşüşün ardından 2010 yılında yeniden toparlanarak arttığını Tablo 1’de görmekteyiz. Küresel krizin ardından toparlanan ülke ekonomilerinde, tüketimin canlanması sonucu yeniden ithalat artışları olurken bu durum Türkiye ihracat gelirlerine pozitif yansımıştır. Kriz yıllarının hemen ardından hızlı bir toparlanma sürecine giren ekonomilerin bu durumu dış ticaret gelirlerinde de kendini hissettirmektedir. Bu bilgiler ışığında, Türkiye ihracatının 2010 yılında bir önceki yıla göre 11,7 milyar dolar artarak 113,8 milyar dolara yükseldiği görülmektedir. Türkiye ihracat geliri, 2011 yılında 2009 yılında yaşamış olduğu gelir azalmasından daha fazla bir artışla yeni bir rekora imza atarak 134 milyar doların üzerine çıkmıştır. 2012 yılında da ihracatını artıran Türkiye, bir önceki yıla göre 17,4 milyar dolarlık bir gelir artışıyla kendi rekorunu kırmıştır. Böylece 2012 yılı ihracatı krizin etkisine rağmen yükselişini sürdürerek 152 milyar doların üzerine çıkmıştır.

Türkiye’nin ihracatındaki gelişmeleri kısaca açıkladıktan sonra ithalat verilerinin de değerlendirmesini yapmakta fayda vardır. Zira dış ticaret açığını incelerken ihracat verileri ne kadar önem arz ediyorsa ithalatta o kadar önemli ve vazgeçilmezdir. Ülkelerin birbirleriyle ticaretinde karşılıklı ilişkiler oldukça önemlidir. Yani siz bir ülkeye satış yapıyorsanız muhakkak o ülke de sizin kendisinden ithalat yapmanızı bekleyecektir. Kısaca ifade etmek gerekirse ithalat olmadan ihracat, ihracat olmadan da ithalat olamayacaktır.

Türkiye’nin 1990 ile 2013 yılları arasındaki ithalat giderleri Tablo 1’de gösterilmiştir. Bu tabloyu incelediğimizde ülkemizin ithalatının kriz dönemleri haricinde her yıl arttığı görülmektedir. Ülkelerin ithalatlarının genel olarak iç talep deki canlılığa bağlı olduğu göz önüne alındığında, Türkiye ekonomisinin durumunu ithalat giderlerinden de anlayabiliriz. Türkiye ekonomisinde daralmalarının yaşandığı 1991, 94, 98, 99, 2001 ve 2009 yıllarında ülkemizin ithalatının da azaldığı görülmektedir. Buradan anlaşıldığı üzere eğer bir ülke ekonomisinde kriz varsa bu durum o ülkenin ithalatını yakından etkilemektedir. Bu durumun Türkiye için somut örneğini Tablo 1’de görmemiz mümkündür. İthalatın bir ülkenin iç talebi, üretim düzeyi, kamu harcamaları vb. iç dinamiklere bağlı olduğu bilindiğine göre, ülkemizde bu değişkenlerin düştüğü dönemlerde ithalatın da düşmesi kaçınılmaz olmuştur.

Ülkemiz ithalatı 1990-2002 döneminde sürekli olarak iniş çıkışlar yaşamıştır. Özellikle dünyada ve ülkemizde krizin yaşandığı yıllarda gerileyen ithalatın, bu açıdan satın alma gücündeki azalmadan dolayı düştüğünü söylemek mümkün olacaktır. İthalatımız zaman zaman düşmüş görünse de, 2002 yılı ithalat rakamı 1990 yılına göre 29,2 milyar dolar artarak 51,5 milyar dolara yükselmiştir. Böyle bir artış bu on üç yıllık dönemde %140'lık bir yüzdeyle ifade edildiğinde oldukça dikkat çekici olmaktadır. 2002 yılından itibaren sürekli olarak artan ithalat, 2009 yılında bir düşüş olmasına rağmen devam eden yıllarda yeniden yükselmiştir. Türkiye ithalatı, 2005 yılında 116,7 milyar dolarla ilk kez üç haneli rakamlara çıkmıştır. 2008 yılı ithalatımız ise, 2002 yılına göre 150,4 milyar dolar gibi astronomik bir yükselişe sahne olarak 201,9 milyar dolar olmuştur. Bu yedi yıllık dönemde (2002-2008) ithalat artış hızımız, yaklaşık %300 gibi oldukça manidar bir yükselişe sahne olmuştur. 2009 yılında ise, 2008 küresel ekonomik krizinin de etkisiyle 61 milyar dolar gerileyen ithalat, 140,9 milyar dolar seviyesine düşmüştür. 2010 yılında yeniden yükselerek 185,5 milyar doları gören ithalatımızda ki asıl patlama ise 2011 yılında yaşanmıştır. 2011 yılında 240,8 milyar dolara yükselen ithalat, tüm zamanların en yüksek seviyesine çıkararak yeni bir rekora imza atmıştır. Bir önceki yıla göre artış ise 55,3 milyar dolar olarak yıllık artış rekorunu kırmıştır. 2011 yılı ülkemiz ithalatı açısından son derece olumsuz bir yıl olmuştur. İki ya da üç yıllık bir artışı 2011 yılında yakalayan ithalatımız, 2012 yılında ise 4,3 milyar dolarda olsa bir düşüşle 136,5 milyar Dolara gerilemiştir.

Ülkemiz dış ticaret açığına baktığımızda ihracat ve ithalatın artmasıyla beraber arttığı görülmektedir. Dış ticaret açığımızın azaldığı dönemler ithalatımızın düştüğü dönemlerle aynıdır. Bu durum dış ticaret açığının ülkemizde ithalata olan bağlılığının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Zira ihracatımızda yüksek artışların olduğu dönemlerde dış ticaret açığının azalmaması dikkat çekicidir. Tablo 1'de ihracat, ithalat ve dış ticaret açığı verilerine birlikte baktığımızda, ihracatın arttığı dönemlerde ithalatında arttığı görülmektedir. Bu durum dış ticaret açığının da artmasına neden olmuştur. Dış ticaret açığının azaldığı dönemlerde her zaman ithalatta azalmıştır. Ülkemiz için ithalatın azaldığı dönemlerin kriz yılları olduğu dikkate alınırsa dış ticaret açığının ekonomimizin sorunsuz olduğu dönemlerde azalmadığı anlaşılmaktadır.

Türkiye'nin toplam dış ticaret açığı ithalatta olduğu gibi 2002 yılına kadar sürekli dalgalanmalar yaşamıştır. İthalatla aynı yönde hareket eden dış açıkta, 1991, 1994, 1998, 1999 ve 2001 yıllarında bir önceki yıla göre düşüşler gözlenmiştir. Bu süreçte en ciddi azalma 16,7 milyar dolarla 2001 yılında yaşanmıştır. Bir diğer önemli düşüşün yaşandığı yıla 1994 olarak göze çarpmaktadır. 2001 yılındaki azalmanın 3,6 milyar doları ihracat artışından kaynaklanırken, bu rakam 1994 yılında ise 2,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla dış açığımızda ki düşüşün büyük ölçüde ithalatımızdaki düşüşten kaynaklandığını söylemek mümkündür. 2002 yılından 2009 yılına kadar sürekli artan dış açık, bu dönemde (2002-2008) yaklaşık 54,4 milyar dolar artmıştır. Bu yedi yıllık dönemin yıllık ortalama artışı ise 7,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılında yaklaşık 31,1 milyar dolar azalan dış açık 38,7 milyar dolara kadar düşmüştür. 2008 küresel krizinin etkisiyle bir nebze azalan dış ticaret açığımız, 2010 yılında ise 2009 yılındaki düşüşten daha fazla bir artışla 71,6 milyar dolara yükselmiştir. Dış ticaret dengesinin en fazla açık verdiği yıl ise 2011 yılı olmuştur. 2011 yılında ithalat rekoru kırdığımız bilinirken, dış ticaret açığının da rekor kırmaması beklenmemelidir. Öyle ki, 2011 yılı dış açığımız bir önceki yıla göre 34,2 milyar dolar artarak 105,9 milyar dolara ulaşmıştır. Böylece dış ticaret açığımız ilk kez üç haneli rakamlara çıkmıştır. Buna rağmen 2012 yılında 21,9 milyar dolar azalan dış açık, yaklaşık 84 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Burada sevindirici olan en önemli husus, bu düşüşün, ithalattaki azalmadan ziyade ihracatımızdaki artıştan kaynaklandığıdır. Zira 2012 yılında ithalatımız sadece 4,3 milyar dolar azalmıştır. Buda bize dış açıktaki 17,6 milyar dolarlık azalmanın ihracat artışından kaynaklandığını göstermektedir.

Bir ülkenin ihracatı diğer ülkelerin ekonomik durumlarına bağlı iken, ithalatı ise kendi ekonomik dengelerine bağlıdır. İhracat ve ithalatta hiç şüphesiz en önemli faktör alım gücüdür. Alım gücünün yüksek olduğu ülkelerde ithalatın fazla olmaması düşünülemez. Bu nedenle Türkiye'nin ithalatının yüksek oluşu alım gücünün yüksek olduğuna yani iç talebin fazlalığına işaret etmektedir. Teknolojinin gelişmesi ve ülkeler arası ticaretin serbest hale gelmesiyle birlikte insanların tüketim alışkanlıklarının da değiştiği gözlenmiştir. Bu durum insanların alım güçleri artıkça yerli ve yabancı ürünleri tercih şiddetlerinde de değişikliğe yol açmıştır. İthalatın yüksek olması söz konusu ülkenin talebinin yabancı mallara kaymış olduğu sonucunu da çıkarmaktadır.

Bir ülkenin ithalatın da azalma varsa bu ya söz konusu ithal malların iç piyasa da üretildiğine ya da bu mallara olan talebin yetersiz olduğuna işaret etmektedir. Bu durumda iç piyasada üretimi artırarak ithalatın azaltılması o ülke ekonomisinin iç kaynaklarla büyüdüğüne işaret etmektedir. Ancak ithalatın düşüşü talep yetersizliğinden kaynaklanıyorsa, bu durum ekonomik anlamda bir sorun ve daralmaya işaret etmektedir. Ülkemizde ithalatın azaldığı dönemlerin tamamı kriz dönemlerine denk geldiği için bizim için geçerli olanın ikinci durum olduğunu söylemek mümkündür. Yani nasıl ihracat verilerimiz diğer ülkelerde ki ekonomik olumsuzluklardan etkileniyorsa, ithalatımızda kendi ekonomimizden olumlu ya da olumsuz yönde etkilenmektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus ithalatın azalmasının dış ticaret açığını da düşüreceğidir. Tablo 1’de de açıkça görüldüğü gibi ithalatımızın düştüğü dönemlerde dış ticaret açığımızda da düşüş söz konusu olmuştur.

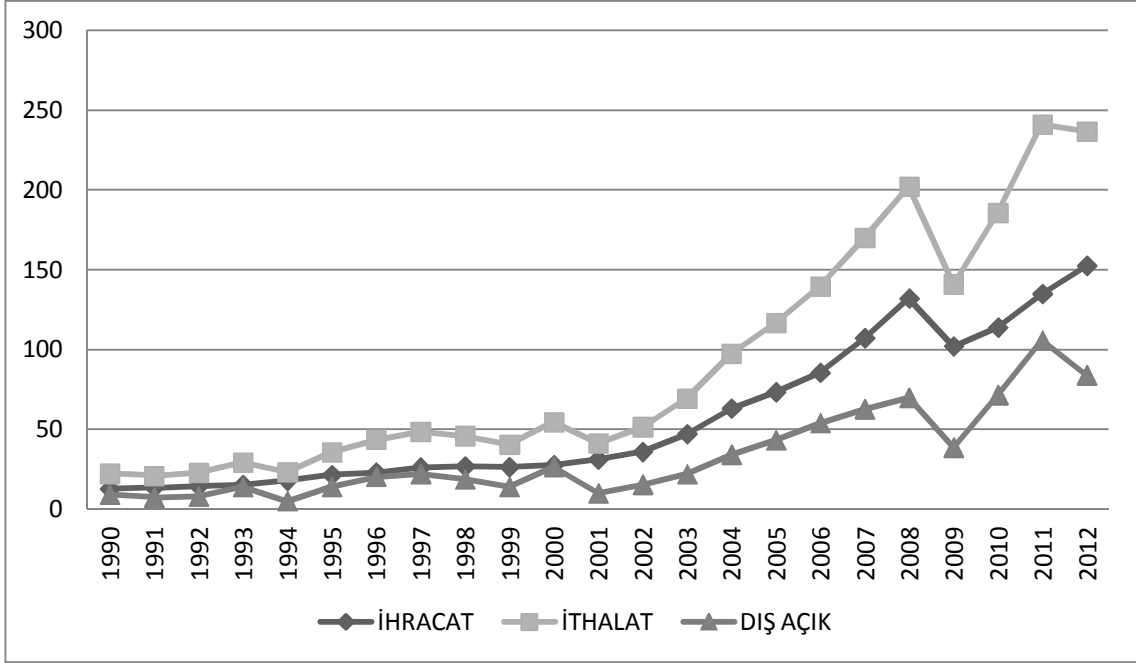
Ülkemizde, 2002, 2003 ve 2004 yılları ihracat ve ithalatın gelişimi açısından değişik eğilimlerin gözlemlendiği yıllar olmuştur. 2001 yılında yapılan devalüasyondan etkilenerek ihracata yönelik gelişme gösteren yeni sektörler, verimlilik artışı, ücretlerin düşmesi ve kriz sonrasında önemli ölçüde daralmanın yaşandığı iç piyasa, ihracatın artmasına vesile olmuştur. Buna rağmen ihracata yönelik yeni sektörlerin dış alıma bağılılıklarının yüksek olması ve hızlı büyüme ithalatın da artmasında etkili olmuştur. Böylece, 2004 yılında ithalat artış hızı %40,7 olarak gerçekleşirken, ihracatımızda ki artış hızı %33,7 olarak gerçekleşmiştir (Cingöz, 2011:64).

2009 yılı dış ticaret verilerine baktığımızda ise, ABD’de yaşanan Mortgage Krizi ile başlayan ve 2008 yılının ikinci yarısından itibaren küresel mali piyasaları derinden etkileyen kriz nedeniyle hem ihracatımızda hem de ithalatımızda belirgin düşüşler yaşanmıştır. Bu gelişmeler sonucunda 2009 yılı ihracatımız bir önceki yıla göre %22,6 oranında, ithalatımız ise %30,3 oranında gerilemiştir (Cingöz, 2011:65).

Türkiye’nin ihracat, ithalat ve dış açık rakamları Tablo 1’de paylaşılmıştır. Bu tablo aracılığı ile Türkiye’nin dış ticaret gelişimi rakamsal olarak yansıtılmış ve ardından yorumlanmıştır. Buradan hem ihracatın hem ithalatın hem de dış açığın sürekli olarak artışı sonucunu çıkarmak mümkündür. Ancak bu değişkenlerin birbirlerini nasıl etkiledikleri konusunda ise rakamsal bir tablonun açıklayıcılığı sınırlıdır. Bu etkileşimi

ve dış ticaretin seyrinin daha anlaşılır bir biçimde ortaya konulması için aşağıdaki grafikten yararlanılacaktır.

Grafik 1: Türkiye'nin 1990 Sonrası Dış Ticaret Açığının Seyri

Kaynak: TÜİK verilerinden düzenlenmiştir.

Grafik 1'de 1990-2012 dönemi Türkiye'nin ihracat, ithalat ve dış açığının seyri çizgisel olarak gösterilmektedir. Grafiğe bakıldığında Türkiye ihracatının sürekli bir artış gösterdiği görülmektedir. Ancak 1990-2002 döneminde bu artışın çok yüksek olmadığı ama sürekli bir artış eğiliminde olduğu söylenebilir. Özellikle 2002 yılından itibaren yüksek bir hızla artmaya başlayan ihracatın 2009 yılına kadar sürekli büyüdüğü, 2009 yılında ise sert bir kırılma ile aşağı doğru ivme yaptığı gözlenmektedir. 2009 yılındaki düşüşün ardından yeniden artışa geçen ihracat 2011 ve 2012 yıllarında da büyümesini sürdürmüştür. Türkiye ihracatı sürekli artmasına rağmen 2009 yılındaki düşüşün bu istikrarlı büyümeye gölge düşürdüğü görülmektedir. Genel olarak pozitif eğimli bir çizgiyle gösterilen ihracatın hemen hemen tek kırılma noktası 2009 yılında yaşanmıştır. Pozitif eğimli ve süreklilik arz eden bir eğrinin bir anda negatif eğime doğru hareket etmesinin nedeni oldukça önemlidir. Bu duruma sebep olan en önemli gelişme 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik krizdir. Zira bu krizle birlikte birçok AB üyesi ülkede çok ciddi ekonomik buhranlar yaşanmış ve buda hiç kuşkusuz bu ülkelerin ithalatına yansımıştır. Türkiye'nin de en önemli ihracat pazarı olan Avrupa'nın böyle bir krizle karşı karşıya kalması şüphesiz Türkiye ihracatına olumsuz yansımıştır.

Ayrıca bu krizin etkilediği birlik dışı ülkelerinde Türkiye'den yaptığı ithalatın azalması da ülkemiz ihracat gelirlerinin düşmesine neden olmuştur. Türkiye ihracatının istikrarlı artışına dur diyen faktörün, Türkiye ekonomisi iç dinamiklerinden çok, yabancı ülke ekonomilerinin içinde buldukları sıkıntılardan kaynaklandığını söylemek doğru bir yaklaşım olacaktır. Zira ihracattaki bu düşüşün temel nedeninin ithalatçı ülkelere kaynaklandığı aşikârdır.

Türkiye ithalatının gelişiminin çizgisel olarak gösterildiği Grafik 1'e bakıldığında, ithalatın ihracat gibi sürekli bir ivme yakalayamadığı görülmektedir. Özellikle 1990-2002 döneminde oldukça inişli çıkışlı bir çizgide ilerleyen ithalatta, 2002 yılından sonra sürekli bir artış yaşanmıştır. 1994 yılına kadar artan Türkiye ithalatında 1994 yılında bir önceki yıla göre bir düşüş yaşanmıştır. Bu düşüşe neden olan durum ise, 1994 yılında Türkiye ekonomisinde yaşanan ekonomik sıkıntılardır. 1994 yılında Türkiye'de çeşitli siyasi ve ekonomik sıkıntılar yaşanmış bu durumda iç piyasanın alım gücünü etkilemek suretiyle ithalatta bir daralmaya yol açmıştır. Ardından devam eden yıllarda yeniden yükselen ithalat, 1998 ve 1999 yıllarında tekrar düşüşe geçmiştir. İthalattaki bu daralmanın çeşitli sebepleri vardır. Bunlardan en önemlileri 1998 yılında tüm dünyada etkisini hissettiren Asya Krizi, 1999 yılında Türkiye ekonomisinin zor zamanlar geçirmesi ve yine aynı yılda Türkiye'de meydana gelen deprem gösterilmektedir. Hem dünya ekonomilerinin hem de Türkiye ekonomisinin çok zor dönemlerden geçtiği bu süreçte ithalatın düşmesi kaçınılmaz olmuştur. 2000 yılında ise, Türkiye'de bir finansal kriz yaşanmasına rağmen ithalat bir önceki döneme göre artmıştır. Ancak 2001 yılında çok büyük bir ekonomik krize giren Türkiye'de ithalatta da yeniden bir daralma yaşanmıştır. Görüldüğü gibi 1990-2002 döneminde Türkiye ithalatında gerek ulusal gerekse de uluslar arası krizler sebebiyle sürekli iniş çıkışlar yaşanmıştır. 2002 yılından itibaren ithalat çizgisi sürekli bir artış sergilemiştir. 2002 yılından sonra ithalat çizgisinin giderek dikleştiği görülmektedir. Bu durum ithalatın söz konusu yıldan sonra çok fazla artığının göstergesidir. Ancak bu dönemde de 2008 küresel ekonomik krizine bağlı olarak 2009 yılı ithalatında bir kırılma söz konusu olmuştur. Devam eden yıllarda ithalatın yeniden artarak devam ettiği Grafik 1'de açıkça görülmektedir. Özellikle de 2011 yılı çizgisinin seviyesi oldukça dikkat çekmektedir. 2012 yılında çok ciddi olmamakla beraber bir düşüşün olduğu görülmektedir.

Türkiye'nin dış ticaret açığının seyri Grafik 1 yardımıyla oldukça anlaşılır bir şekilde görülmektedir. Bu grafik net bir şekilde gösteriyor ki, Türkiye'de dış açık ile ithalat yakından birbirine bağlıdır. Zira ithalatın arttığı dönemlerde dış açık çizgisi yükselmiş, ithalatın azaldığı dönemlerde ise dış açık çizgisi alçalmıştır. İthalat çizgisi ile dış açık çizgisinin birbirine bu kadar paralellik göstermesi bu iki değişken arasındaki etkileşimi göstermektedir. Burada etkilenen elbette ki bağımlı değişken olan dış açık olacaktır. Çünkü dış ticaret açığının ihracata ve ithalata bağlı olarak şekillendiği bilinmektedir. O halde grafikteki çizgilerden anlaşılan o ki Türkiye dış ticaret açığına yön veren ihracattan çok ithalattır. Yani Türkiye'de ki ithalatın artması ya da azalması aynı şekilde dış açığında artmasına ya da azalmasına yol açmaktadır. 1990-2002 yılları arasında ihracat ve ithalat çizgilerinin arasındaki uzaklık çok fazla olmamakla beraber hemen hemen aynı seviyelerde devam etmiştir. Buradan anlaşılan bu dönemde dış ticaret açığının çok fazla olmadığı ve yıllar itibari ile birbirine yakın seyrettiğidir. Ancak 2003 yılından itibaren ihracat – ithalat makasının giderek açıldığı görülmektedir. Bu durum da maalesef dış ticaret açığının arttığına işaret etmektedir. Dış ticaret açığının genellikle ithalata bağımlı hareket ettiği bu grafikte 2012 yılında bir istisna yaşanmıştır. Bu yılda dış ticaret açığındaki azalmanın, ithalattaki azalmadan daha fazla olduğu görülmektedir. Buda 2012 yılında dış ticaret açığının ithalattan daha çok ihracattan etkilendiğini göstermektedir. Bu durum gerçekten ülkemiz dış ticareti açısından oldukça önemlidir.

Ülkemizde 1990 – 1998 döneminde üretimin ithalata bağımlılığı giderek artmış ve bu dönemle birlikte Türkiye ekonomisi önemli ölçüde ithalata bağımlı olmuştur. Söz konusu dönemde özellikle bazı sektörlerde Türkiye ekonomisi, ithalata bağımlı hale getirilmiştir (Eşiyok, 2008:129). Dolayısıyla bu dönemde izlenen ekonomik politikaların etkisiyle Türkiye ekonomisi, giderek artan bir oranda dış dünyaya bağımlı hale gelmiştir.

Türkiye’de, 1990’lı yılların başında hem dünya ekonomilerinde yaşanan durgunluk ve Körfez krizi gibi dış faktörlerin etkisi hem de ülke içindeki yüksek enflasyon, artan kamu açıkları ve iç-dış borç stokunda ki artışların neticesinde 1994 yılında bir ekonomik kriz meydana gelmiştir. Söz konusu bu sorunların etkisiyle 1990-1993 döneminde ülkemiz ihracatında bir durgunluk yaşanmıştır (Varol, 2003:2). İhracattaki bu durgunluğun önlenmesi amacıyla 1994 yılında, TL serbest piyasada %60 devalüe edilmiş, iç piyasada talep azalınca da dış piyasalara doğru bir akış meydana gelmiştir. Ayrıca yine ihracatı artırmak amacıyla Eximbank kredileri de artırılmış ve bu politikalarla ihracat özendirilmeye çalışılmıştır (Karakayalı, 2003:196). Tüm bu özendirici politikaların sonucunda, 1994-1998 döneminde ihracat gelirimizde önemli bir artış olmuştur. Ancak, 1998 yılı ile birlikte uygulanan daraltıcı maliye ve gelirler politikasının etkisiyle, söz konusu yılın ikinci yarısından sonra yatırımlar ve özel tüketim harcamaları önemli ölçüde azalmıştır. Buna Rusya krizinin bavul ticaretini azaltması ve 1999 yılında meydana gelen Ağustos ve Kasım depremleri de eklenince kötü gidiş körüklenmiş ve sonunda ihracat gelirlerimizde yeniden bir daralma meydana gelmiştir (Uludağ, 2003:268). 2001 yılındaki ekonomik krizden sonra uygulamaya konulan güçlü ekonomiye geçiş programı doğrultusunda alınan tedbirlerle birlikte, makroekonomik göstergeler yeniden olumlu seyretmeye başlamıştır. Sanayi ürünlerinin yüksek oranlarda artması buna karşın tüketim ve yatırım harcamalarının sınırlı kalması neticesinde üretim fazlası ihracata yönelmiştir. 2002 yılından itibaren uygulanan yeni ekonomik politikalarla ülkemizde, ihracat kaynaklı büyüme eğilimi başlamıştır (Parasız, 2004:627).

Türkiye’de dış alım genellikle Dolar cinsinden yapılırken, dış satım ise Avro cinsinden yapılmaktadır. Bu durum Doların Avro karşısında değer yitirdiği dönemlerde ülkemizin dış ticarete fiyat avantajı elde etmesine sebep olmuştur. Bu fiyat avantajı ara malı ve hammaddenin Dolar cinsinden alınması, bunlarla üretilen ürünlerin ise Avro cinsinden satılmasıyla ortaya çıkmaktadır (Sönmez, 2005:15).

1997-1998 Asya Krizinden sonra, gelişmekte olan ülkelerin birçoğu dış açıklarını azaltıp, dış fazlalarını artırmak suretiyle dış borç göstergelerini iyileştirmişlerdir. Ancak bu dönemde, Türkiye’nin dış borç göstergelerinin büyük çoğunluğunun, diğer

gelişmekte olan ülkelere nazaran daha ağır ve riskli durumda olduğu görülmektedir (BSB, 2007:51).

Türkiye'nin dış alımında ve dış satımında bir çeşitlenme olmasına rağmen, dış satımcı olarak görünen bazı sektörlerin aslında dış alımcı oldukları anlaşılmaktadır. Çünkü Türk Lirası Dolar karşısında değer kazandıkça, Dolar ile yapılan ithal malların TL cinsinden fiyatı düşmektedir. Bu durumda dış ticarete dönük sanayi, aşırı değerli TL nedeniyle, karını korumak ve dış satımını sürdürmek amacıyla yerli girdiyi azaltarak dış alım girdisi kullanmaya başlamaktadır. Yani firmalar yerli ara malı ve hammadde kullanmak yerine daha ucuza mal ettikleri ithal ara malı ve hammadde kullanmak suretiyle maliyetlerini düşürmekte buna mukabilde dış satımlarını artırmaktadırlar (Sönmez, 2005:21-25).

Türkiye'de 1997-2010 döneminde doğal gazın yaygınlaşması ve dolayısıyla kullanımının artması nedeniyle, Türkiye'nin net enerji ithalatçısı oluşu güçlenerek devam etmiştir. Türkiye dış ticaret açığı, enerjide dışa bağımlılığının artmasının yanı sıra, enerji fiyatlarının yükselmesinden de olumsuz etkilenmiştir. Özellikle 2005-2008 döneminde bu durum çok belirgin bir şekilde kendini hissettirmiştir. 2001 yılından önce dış ticaret istatistiklerine dahil edilmeyen altın dış ticareti, söz konusu yıldan itibaren istatistiklere eklenmiştir. Bu sektörde genellikle ithalatçı durumunda olan Türkiye, küresel krizde etkisiyle son üç yıllık dönemde (2009-2011) parasal olmayan altın ihracatçısına dönüşmüştür.

2.2 1994 Yerel Ekonomik Krizinin Türkiye Dış Ticaretine Etkisi

Türkiye ekonomisi ve özellikle dış ticaret, dünya ekonomilerinde meydana gelen gelişmelerden de etkilenmektedir. Bu göz önüne alındığında 1990 yılında ortaya çıkan Körfez krizi ülkemiz ihracatını olumsuz yönde etkilemiştir. 1991 yılında erken genel seçimin yapılması da ihracat potansiyelimizin olumsuz yönde etkilenmesine neden olmuştur. Türkiye ekonomisi, 1994 yılında çok ciddi bir iç borç sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Faiz oranlarının hızla yükselmesi neticesinde ise, yurtdışından kısa süreli sıcak paranın spekülasyon amaçlarıyla ülkeye girişinde artış meydana getirmiştir. Ayrıca Türk Lirasının yabancı paralar karşısında reel olarak değerini artırması, ihracatta frenleme yaparken, ithalatı ise artırmıştır. Bu gelişmelerinin sonucunda ise 1993 yılında 14 milyar doları aşan bir dış ticaret açığı ortaya çıkmıştır. T.C.M.B.'nin önlem alma çabalarının da sonuçsuz kalması döviz ve mali piyasalarda belirsizlik ve dalgalanmalara neden olmuştur. Ekonominin içinde bulunduğu bu durumdan kurtulması, enflasyonun düşürülmesi ve ekonomide istikrarı sağlamak amaçlı olarak 5 Nisan 1994 kararları yürürlüğe konulmuştur. Bu alınan kararlarla bir yandan ekonominin süratle istikrara kavuşturulması, diğer yandan da istikrarı sürekli hale getirecek yapısal reformların hayata geçirilmesi amaçlanmıştır (Hepaktan, 2008:4-5).

Türkiye, 1994 yılının başlarında Cumhuriyet tarihinin en büyük cari açığı ve kamu açığı ile karşı karşıya kalmıştır. Orta ve uzun vadede sürdürülemez boyuta ulaşan bu veriler sonucu 5 Nisan'da alınan bir dizi kararlarla birlikte ülke büyük bir krizin içine sürüklenmiştir. Siyasi otoritenin 1993 yılının ortalarında kamunun faiz yükünün çok yüksek olduğunu söyleyerek kısa vadede uygulanacak politikaların faiz oranlarının düşürülmesine yönelik olacağını açıklamış ve ekonomiye likidite enjekte etmeye başlamıştır. Ancak faiz oranlarının düşme beklentisi, yüksek likidite ve yüksek cari açığın devalüasyon beklentilerini artırması döviz talebi hızla yükselmiştir. Siyasi otoritenin döviz talebini azaltmak için piyasaya döviz sürmesi de bir işe yaramamış ve sonuç olarak Ocak 1994'te 19 000 TL olan dolar, Nisan 1994'te 38 000 TL'ye ulaşmıştır. Bu dönemde 7 milyar dolar olan merkez bankası döviz rezervi de 3 milyar dolara gerilemiştir (Turan, 2011:62).

5 Nisan kararlarıyla birlikte büyük bir krize sürüklenen Türkiye ekonomisinin geldiği netice ise ücretlerin düşürülmesi, işsizliğin artması, yüksek bir devalüasyon ve üç haneli enflasyon olarak gün yüzüne çıkmıştır. Krizin ardından döviz talebindeki hızlı artışın ve buna bağlı olarak döviz kurunun aşırı yükselmesinin önüne geçilmek için 1996 yılına kadar faiz artırımına gidilmiştir. Ancak bu durum kamunun borç yükünü aşırı yükselttiği için kamunun neredeyse yatırım yapamaz hale gelmesine neden olmuştur (Turan, 2011:63).

1994 krizinin Türkiye ekonomisine yansımaları dış ticaret üzerinden de devam etmiştir. Zira döviz kurunda bu kadar yüksek değişmelerin görüldüğü bir dönemde en fazla etkilenmesi beklenen ekonomik taraf hiç şüphesiz dış ticaret olacaktır. Bu bakımdan Türkiye'nin kriz öncesi ve sonrası dış ticaret istatistiklerinin incelenmesi ve bu krizin dış ticarete etkileri ortaya konulmalıdır.

Tablo 2: 1994 Ekonomik Krizi Öncesi ve Sonrası Dış Ticaret Verileri (Bin \$)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ AÇIK	İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI(%)
1992	14 714 629	22 871 055	8 156 426	64,3
1993	15 345 067	29 428 370	14 083 303	52,1
1994	18 105 872	23 270 019	5 164 147	77,8
1995	21 637 041	35 709 011	14 071 970	60,6
1996	23 224 465	43 626 642	20 402 178	53,2

Kaynak: TÜİK, 2013

Tablo 2'de Türkiye'nin 1994 krizinden önceki iki yılın ve sonraki iki yılın dış ticaret istatistikleri gösterilmiştir. Tabloya göre Türkiye'nin bu dönemdeki ihracatının sürekli arttığı görülmektedir. 1992 yılında 14,7 milyar Dolar seviyelerinde olan ihracatımızın 1996 yılına gelindiğinde 23,2 milyar Dolar seviyelerine kadar yükseldiği görülmektedir. Bu durumun en önemli sebebi ise 1994 yılındaki yüksek devalüasyon sonucu artan döviz kurunun dışsatıma olumlu yansımasıdır. Ancak bu dönemin ithalat verilerine bakıldığında 1994 yılına kadar arttığı görülen ithalatın, 1994 yılında düştüğü görülmektedir. Devam eden iki yılda ise çok ciddi artışların gözlemlendiği ithalat 1996

yılında yaklaşık 43,6 milyar Dolar seviyelerine kadar yükselmiştir. Bu durumun en temel nedeni ise 1994 yılında artan döviz talebinin önüne geçilmek için 1996 yılına kadar faiz oranlarının artırılmasıdır. Dış ticaret açığına bakıldığında ise özellikle 1994 yılında krizin döviz kurlarını yükseltmesiyle birlikte çok net bir azalma göze çarpmaktadır. Ancak 1995 ve 1996 yıllarında ise hızlı bir yükselişe geçen dış ticaret açığı 1996 yılı sonunda 20,4 milyar Dolar seviyelerine kadar yükselmiştir. Döviz kurlarının yükselmesine bağlı olarak artan dışsatım ve azalan dışalımın etkisiyle birlikte %78'lere yaklaşan ihracatın ithalatı karşılama oranı ise 1996 yılının sonunda %53'lere kadar düşmüştür.

1994 krizinin Türkiye dış ticaretine etkisine genel olarak bakıldığında, krizin dış ticaret açığına olan etkisi kriz yılında olumlu görünse de aslında dış ticaret açığının hızla artmasına ve dolayısıyla da ihracatın ithalatı karşılama oranının hızla düşmesine neden olmuştur. Neresinden bakılırsa bakılsın 5 Nisan 1994 yılı Türkiye ekonomisi açısından karanlık bir tarih olarak hep hafızalarda kalacaktır.

2.3 1997 Asya Krizinin Türkiye Dış Ticaretine Etkisi

Özellikle 1970'li yılların ortalarından itibaren hızlı bir büyüme süreci yaşayan doğu ve güneydoğu Asya ülkelerinin bu gelişimi bir mucize olarak gösterilmiş ve gelişmekte olan diğer ülkelere de örnek olarak sunulmuştur. Ancak 1997 yılında ilk olarak Tayland'da başlayan kriz kısa sürede bölgedeki diğer ülkelere de sıçrayarak büyük bir ekonomik kriz yaşanmıştır. Başlangıçta ülkelerin ulusal paraları dolar karşısında değer kaybetmiş ve borsaları çökmüştür. Ardından dünya global krizle karşı karşıya kalmış, birçok ülke yıllarca geriye gitmiş ve siyasi istikrarsızlıklar yaşanmaya başlanmıştır (Seyidoğlu ve Yıldız, 2006:181). Asya Krizi, özellikle krizin patlak verdiği ülkelerde, ekonomilerin daralmasına, borsaların çökmesine, işsizliğin artmasına, şirketlerin ve bankaların iflaslarına, ulusal ve uluslar arası piyasalarda faiz oranlarının yükselmesine, uluslar arası arenada kredi akışının ve ticaret hacminin düşmesine yol açmıştır. Krizin sonuçları dikkate alındığında Asya krizinin bir mali kriz olduğunu söylemek mümkündür. Krizin ortaya çıkış nedenlerine bakıldığında ise bölge

ülkelerinin sağlam bir mali sisteme sahip olmamaları, dışa kapalı olmaları, bankaların yanlış borçlanma ve kredi politikaları en önemli sebepler arasında gösterilmektedir (Turan, 2011:61).

Görüldüğü gibi 1997 Asya krizi, sadece Asya ülkelerini değil tüm dünya ekonomilerini etkilemiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kendisini daha fazla hissettiren bu krizin, ülkemiz ekonomisine olan etkileri de oldukça fazladır. Türkiye ekonomisinin hemen hemen tüm kanallarını etkisi altına alan Asya krizinin, ülkemiz dış ticaretine etkisi de görmezden gelinemeyecek kadar büyük olmuştur.

Tablo 3: 1997 Asya Krizi Öncesi ve Sonrası Dış Ticaret Verileri (Bin \$)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ AÇIK	İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI (%)
1995	21 637 041	35 709 011	14 071 970	60,6
1996	23 224 465	43 626 642	20 402 178	53,2
1997	26 261 072	48 558 721	22 297 649	54,1
1998	26 973 952	45 921 392	18 947 440	58,7
1999	26 587 225	40 671 272	14 084 047	64,4

Kaynak: TÜİK, 2013

Tablo 3’de, Türkiye’nin Asya Krizinden önceki ve sonraki iki yıllık dönemlerin dış ticaret verileri verilmiştir. Ülkemizin kriz öncesi ihracatına bakıldığında, 1 milyar doların üzerinde artışla yükseldiği görülmektedir. 1997 yılında ki ihracatımızda yaklaşık 3 milyar dolar artış göstermesine rağmen, kriz sonrasında ki yıllarda ihracatımız çok düşük miktarda artmıştır. Bu durumun temel nedeni olarak, krize giren ülkelerin alım güçlerinin düşmesi gösterilmektedir. Ülkemizin ihracat yaptığı ülkelerin bu krizden olumsuz etkilenmesi, ülkemiz dış satımını azaltmıştır. Söz konusu krizden önceki yılların ithalat verilerine bakıldığında ise, ülkemiz ithalatın ortalama 6 milyar doların üzerinde artış gösterdiği görülmektedir. Anacak krizi takip eden yıllarda ülkemiz ithalatında 8 milyar dolara yakın bir düşüş yaşanmıştır. Ülkemiz ithalatının düşmesi ise genel olarak iç piyasanın alım gücünün düşmesine ve döviz kurunun yükselmesine bağlıdır. Bu dönemdeki dış ticaret açığımız ise kriz öncesine göre oldukça

azalmıştır. Özellikle 1994 yerel krizinin ardından hızla artan dış ticaret açığı 1997 Asya krizinin ardından düşüşe geçmiştir. Bu dönemde ihracatın ithalatı karşılama oranı da %54'lerden %64'lere kadar yükselmiştir.

Asya krizinin ülkemiz dış ticaret açığına olumlu yansıdığını söylemek mümkündür. Ancak bu olumlu etkinin ihracat artışından değil ithalatımızda meydana gelen düşüşten kaynaklandığını söylemek gerekir. Asya krizi ile birlikte hem dış ticaret açığımız hem de dış ticaret hacmimiz daralmıştır.

2.4 Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizlerinin Türkiye Dış Ticaretine Etkileri

Türkiye ekonomisi, 1990'lı yıllarda art arda yaşanan yerli ve küresel krizlerden oldukça fazla etkilenmiştir. 2000'li yıllara gelindiğinde, 90'lı yılların ekonomiye verdiği tahribatın onarılması için bir dizi reformlar uygulanmaya konulmuştur. Ancak 2000'li yılların henüz başında işler umduğumuz gibi gitmemiş ve yeni krizlerin yaşanması kaçınılmaz olmuştur. Özellikle 2000 ve 2001 yıllarında peş peşe gelen finans ve bankacılık krizleri ülke ekonomisini derinden etkilemiştir.

Kasım 2000 krizinin temel sebeplerine bakıldığında, döviz talebindeki aşırı artış ile beraberinde gelen Türk Lirası talebindeki artış ve mali kesimdeki güven sarsıcı olaylar ön plana çıkmaktadır. Ülke ekonomisinin liberalleşmediği, devlet kontrollü bir yapının olduğu ve ülkenin krizlere açık hale geldiği vurgulanmaktadır. Ayrıca krizi tetikleyen nedenlerin arasında, yetersiz sermayeli bankacılık sektörü, kötü uygulanan politikalar ve piyasa aksaklıkları da sayılmaktadır (Arın, 2001:4-5). Krizin ortaya çıkışı ise Kasım ayının sonlarında olmuştur. Bu kriz bir likidite krizi olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye'deki birkaç büyük bankanın bazı bankaları zor duruma düşürmek için yaptıkları uygulamalar, özelleştirmede yaşanan sıkıntılar nedeniyle yabancıların programa olan güvenlerinin sarsılması ve bu nedenlerden dolayı bir ABD ve bir Alman bankasının bir gecede 7 milyar doları aşkın para çekmeleri krizin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Ayrıca, IMF'nin ülkemize taahhüt ettiği krediyi zamanında ödememesi ve kriz sonucu içi boşaltılan ve fon yönetimine devredilen 11 holding bankasının oluşturduğu 10 milyar

dolarlık yük, likidite krizinin ortaya çıkmasında etkili olan diğer etkenlerdir (Çakıcı, 2001:475-476).

Kasım 2000 krizinin ardından, tüm kamu harcamaları hazinenin onayına bağlanmıştır. Kasım krizinden sonra ortaya çıkan güvensizlik nedeniyle hazine, yılsonu enflasyonunun çok üzerinde, %67 faiz oranıyla borçlanmaya gitmiştir. 19 Şubat 2001'de Cumhurbaşkanı ve Başbakan arasında Milli Güvenlik Kurulu'nda gerçekleşen olayların, kamuoyunda devlet krizi gibi lanse edilmesi, Kasım krizinin yaraları sarılmadan ekonominin yeniden karışmasına neden olmuştur. Döviz talebinin artması, yabancı yatırımcının piyasadan çekilmesi ve bankalar ile tasarruf sahiplerinin döviz alımına yönelmesi krizi körüklemiştir. Ayrıca faizlerin %1000'lerin üzerinde seyretmesi ve Merkez Bankası'nın net iç varlıkları hedefinden taviz vermemesi krizin derinleşerek devam etmesine neden olmuştur. Sonuçta ise, 23 Şubat 2001'e gelindiğinde, Merkez Bankasının rezervleri 5,3 milyar dolar azalmış, bankalar arası para piyasasında gecelik faizler %7500'e çıkmış ve hazine %144 oranı ile borçlanmıştır (Turan, 2011:71).

Şubat 2001 krizinin sonunda ise, Türk iktisat tarihinin en kapsamlı ve önemli istikrar programı sonlanmıştır. 21 Şubat tarihinde döviz kurunda serbest dalgalı kura geçilmesiyle, 22 Şubat'ta TL %40 civarında değer kaybetmiştir. Bu durum dış borçların 29 katrilyon artmasına neden olmuştur. 2001 yılının ilk yarısında 18 bankanın Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilmesi, reel kesimde yaşanan olumsuzlukların artarak devam etmesine neden olmuştur. Bankaların dağıttığı kredilerin geriye dönmemesi ve bankaların döviz borçlarının artması, banka batışlarını hızlandırmış, ayakta kalan bankalar ortak arayış içerisine girmiş ve bankacılık sektöründe yaklaşık on sekiz bin kişi işsiz kalmıştır. Kasım 2000 krizi ile ortaya çıkan faiz riskine, Şubat 2001 kriziyle kur riski de eklenerek, özellikle bankacılık sektöründe çok boyutlu bir krize neden olmuştur (Turan, 2011:72).

Tablo 4: Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri Öncesi ve Sonrası Dış Ticaret Verileri (Bin \$)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ AÇIK	İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI (%)
1998	26 973 952	45 921 392	18 947 440	58,7
1999	26 587 225	40 671 272	14 084 047	64,4
2000	27 774 906	54 502 821	26 727 914	51
2001	31 334 216	41 399 083	10 064 867	75,7
2002	36 059 089	51 553 797	15 494 708	69,9
2003	47 252 836	69 339 692	22 086 856	68,1

Kaynak: TÜİK, 2013

Tablo 4’de, ülkemizin 1998-2003 dönemi dış ticaret verileri gösterilmektedir. 2000 ve 2001 krizlerinin öncesi ve sonrasını gösteren tabloya göre, ihracatımız 2000 yılına kadar düşük oranlarda artarken, 2001 yılıyla beraber hızla çığışa geçmiştir. Bu durumun nedeni, 1997 yılında patlak veren ve 1998 ve 1999 yıllarında da devam eden küresel krizlerin ihracat yaptığımız ülke ekonomilerini olumsuz etkilemesidir. 2000 yılından itibaren artan ihracat rakamları ise 2000 krizi ile birlikte yükselen döviz kurunun ihracata yansması olarak açıklanmaktadır. Bu dönem (1998-2003) ithalat rakamları incelendiğinde ise, 1999 ve 2001 yıllarında azalan ithalatın diğer yıllarda artığı görülmektedir. Özellikle 2001 krizinin ardından, artan döviz kuru ve azalan iç talebin etkisiyle daralan ithalat, bu yıldaki dış ticaret açığının da düşmesine neden olmuştur. 2001 yılı ihracatın ithalatı karşılama oranı da bu dönemin en yüksek seviyesine çıkmıştır. Krizin ardından yeniden artan ithalat rakamları, dış ticaret açığının artmasına ve ihracatın ithalatı karşılama oranının düşmesine neden olmuştur.

Görüldüğü gibi kriz döneminde yükselen döviz kurları ve azalan iç talep nedeniyle krizden oldukça fazla etkilenen dış ticaret, krizin ardından eski seviyelerine kavuşmaktadır. Kriz dönemlerinde istikrarsızlaşan ve dalgalanmalara sahne olan dış ticaret, krizin ardından yeniden istikrarlı büyümesine devam etmektedir.

2.5 2008 Küresel Ekonomik Krizinin Türkiye Dış Ticaretine Etkisi

Türkiye, dışa açıklık oranının büyük olduğu ve ekonomisinin büyük oranda ihracata dayalı olduğu bir ülkedir. İhracatının önemli bir kısmını da, başta Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya ve İspanya olmak üzere Avrupa Birliği üyesi ülkelere yapmaktadır. 2008 krizinin en fazla etkilediği ülkelerin başında Avrupa Birliği üyesi ülkelerin gelmesi ülkemizi ihracat kanalı ile krize daha duyarlı hale getirmiştir. Ayrıca ülkemizin bu ülkelere ihraç ettiği ürünlerin hemen hemen tamamı giyim, gıda ve içecek gibi tüketim mallarından oluştuğu için, talebin gelir esnekliği ayrı bir önem taşımaktadır. Zira bu ülkelerin talebinde meydana gelecek değişme, malların fiyatlarında ki değişmeden çok ülkelerin gelirlerinde meydana gelecek değişmeden kaynaklanacaktır. Buda ülkemiz ihracatının, döviz kurlarında meydana gelecek değişmelerden çok, söz konusu ülkelerin gelirlerindeki artış veya azalıştan etkileneceğini göstermektedir (Küçükkiremitçi ve diğerleri, 2008:10). Ayrıca ihracatımızda ki düşüş, ihracat miktarının düşmesi kadar fiyatların düşmesinden de kaynaklanmaktadır (Uygur, 2010:16). 2008 krizinin Avrupa Birliği üyesi ülkelerin gelirlerini düşürdüğü göz önüne alındığında, ülkemizin krizden ihracat kanalı ile olumsuz etkilendiğini söylemek mümkündür. Türkiye'nin azalan ihracat gelirlerinin nedenini ise fiyatlardaki düşüşler ve ihracat miktardaki daralmalar oluşturmaktadır.

Tablo 5: 2008 Küresel Ekonomik Krizi Öncesi ve Sonrası Dış Ticaret Verileri (Bin \$)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ AÇIK	İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI (%)
2006	85 534 676	139 576 174	54 041 498	61,3
2007	107 271 750	170 062 715	62 790 965	63,1
2008	132 027 196	201 963 574	69 936 378	65,4
2009	102 142 613	140 928 421	38 785 809	72,5
2010	113 883 219	185 544 332	71 661 113	61,4

Kaynak: TÜİK, 2013

Tablo 5, 2008 küresel ekonomik krizinden önceki ve sonraki iki yılın dış ticaret verilerini göstermektedir. Tabloya göre ülkemizin 2006, 2007 ve 2008 yıllarında ihracatı sürekli olarak artış göstermiştir. Ancak 2009 yılında yaklaşık 30 milyar dolarlık bir düşüş yaşayan ihracatımız, 2010 yılı ile beraber yeniden toparlanmaya başlamıştır. 2009 yılındaki bu keskin düşüşün sebebi ise, 2008 krizinden etkilenen ithalatçı ülkelerin alım güçlerinde meydana gelen daralmadır. 2008 küresel krizi etkisini 2009 yılında göstermiş ve başta AB ülkeleri olmak üzere birçok ülke ekonomisini yerle bir etmiştir. 2006, 2007 ve 2008 yılları ithalatımız da sürekli olarak artmasına rağmen 2009 yılında düşüşe geçmiştir. Bu durumun temel nedeni olarak da küresel krizin ülkemize olan etkisi gösterilmektedir. 2009 yılına kadar dış açık ve ihracatın ithalatı karşılama oranında da sürekli bir artış izlenmiştir. Ancak 2010 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı düşmüş ve neredeyse 2006 yılı seviyelerine kadar inmiştir.

2008 ekonomik krizin Türkiye'nin dış ticaret açığına etkisi ise olumlu olmuştur. Zira Türkiye'nin ihracatındaki azalma ithalatındaki azalmadan daha az olmuştur. Böylece dış ticaret açığı kriz öncesi döneme göre daha düşük seviyede gerçekleşmiştir. Ancak dış ticaret açığındaki bu daralma büyüme oranındaki azalmayı da beraberinde getirmiştir (Alantar, 2009:11). Sonuç olarak, 2008 küresel krizinin Türkiye'nin dış ticaret açığına olumlu etki yaptığı buna rağmen ihracat ve büyüme oranlarını ise düşürdüğü görülmektedir.

2.6 Avrupa Gümrük Birliği Anlaşmasının Türkiye Dış Ticaretine Etkisi

2.6.1 Gümrük Birliğinin Tanımı

Gümrük birliğini anlamak için öncelikle serbest ticaret bölgesini açıklamakta fayda vardır. Ülkelerin birbirlerine karşı miktar kısıtlamalarını ve gümrük tarifelerini kaldırmak suretiyle oluşturdukları bölgeye serbest ticaret bölgesi denilmektedir. Kurucu ülkelerin üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi belirlemesi ise söz konusu

değildir. Serbest ticaret bölgelerine örnek olarak EFTA ve NAFTA gibi günümüzde de halen etkin olan kuruluşları sayabiliriz (Aysun, 2011:8-9).

Gümrük birliği ise, serbest ticaret bölgesindeki ülkelerin üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi uygulamasıdır (Aysun, 2011:9). Gümrük birliğine örnek vermek gerekirse 1834 yılında bağımsız Alman devletçikleri arasında kurulan ve bu alanda ilk olan “Zolverein” gümrük birliğidir. Yine Belçika, Hollanda ve Lüksemburg’un 1932 yılında kurdukları “Benelüks” gümrük birliğini de örnek olarak verebiliriz (Kılıç, 2002:5).

Gümrük Birliği, üye ülkelerin aralarındaki ticaretin her türlü tarife ve eş değer vergiden muaf bir şekilde gerçekleştiği ve üyelerin, birliğe üye olmayan ülkelere ortak bir gümrük tarifesi uyguladıkları ekonomik bir entegrasyon modelidir (Antalya AB Bilgi Merkezi, 2010:2).

Gümrük birliği, birliğe üye olan ülkeler arasında ticari engellerin kaldırılması bunun yanında birliğin dışındaki ülkelere karşı da ortak gümrük tarifesinin uygulandığı ekonomik bir bütünleşmeyi ifade etmektedir (Küçükahmetoğlu, 2005:43).

2.6.2 Avrupa Gümrük Birliğinin Türkiye Dış Ticaretine Etkisi

Gümrük Birliği’nin Türkiye ekonomisi üzerinde olumlu ve olumsuz sonuçlar doğurabileceği vurgulanmıştır. Harrison ve diğerleri (1997) Gümrük Birliği’nin Türkiye’nin yıllık GSYİH’nın 1 ila 1,5 oranında bir artışa vesile olacağını tahmin etmişlerdir. Bu düşüncüyü destekler şekilde Soğuk (2002), Gümrük Birliği’nin kısa vadede çok etkili olamayacağını ancak ekonomik ve siyasi istikrar ile teknolojik gelişmenin sağlanmasıyla birlikte uzun vadede Türkiye ekonomisinin %5,45 oranında büyüyeceğini öngörmüştür. Gümrük Birliği’nin Türkiye ekonomisine katkı sağlayacağını belirten bu görüşlere rağmen, Mercenier ve Yeldan (1997) Gümrük Birliği’nin net etkisinin Türkiye’nin zararına olacağını ifade etmişlerdir. Bu düşüncüyü destekler bir biçimde Bekmez (2002) Gümrük Birliği’nin kamu sektörünün gelirlerinin ve GSYİH’nın azalmasına sebep olacağını savunurken özel sektörün ise Gümrük

Birliği'nden olumlu etkileneceğini vurgulamıştır. Gümrük Birliği hususunda çeşitli çalışmalarda (Hartler ve Laid, 1999; Neyaptı vd., 2003) taraflar arasındaki ticaret hacminin artacağı fikrinde birleşmiştir. Yılmaz (2003) göre ise, Türkiye hammadde ve emek yoğun ürünlerde AB ülkelerine karşılaştırmalı üstünlük sağlarken, AB'nin ise katma değeri yüksek ürünlerde Türkiye'ye karşı karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu ampirik olarak ortaya koymuştur. Erzan ve Filiztekin (1997) ise, Türkiye'deki imalat sanayisinin büyük bir bölümünü oluşturan küçük ve orta ölçekli işletmelerinin (KOBİ), Gümrük Birliği ile birlikte istihdam ve oluşturulan katma değer kapasitelerinin olumsuz etkileneceğini ve bu işletmelerin daha az işgücü kullanarak verimliliklerini artırmak durumunda olacaklarını savunmuştur.

2.6.2.1 Türkiye'nin Gümrük Birliği Öncesi Avrupa Birliği ile Yaptığı Dış Ticareti

Gümrük Birliğinin Türkiye'nin dış ticaretine etkisini tam olarak gözlemleyebilmek için ülkemizin bu birliktelikten önceki AB ile dış ticaretinin durumunu bilmek gerekmektedir. Zira yeni oluşumun olumlu ya da olumsuz sonuçlarının görülebilmesi için oluşum öncesi durumun incelenmesi gerekmektedir.

Ülkemizde, 22 Mart 1990 tarihinde Türk Lirasının konvertibilitesi ilan edilmiştir (Özcan, 1998:5). Konvertibilite, ülkelerin milli paralarının karşılıklı olarak birbirine çevrilebilmesidir (Genç, Oktay, Altan, 2012:5). Bu sayede hem ihracat hem de ithalatta ödeme kolaylığı sağlanmıştır.

Tablo 6: Türkiye'nin GB Öncesi AB İle Gerçekleştirdiği Dış Ticaret Göstergeleri (Bin \$)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ AÇIK	İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI(%)
1990	7 485 235	10 597 223	3 111 988	70,6
1991	7 783 847	10 675 417	2 891 570	72,9
1992	8 476 903	11 514 283	3 037 380	73,6
1993	8 272 435	14 913 448	6 641 013	66,6
1994	9 389 059	11 643 572	2 254 513	80,4
1995	12 206 750	18 024 576	5 817 826	66,1

Kaynak: TÜİK,2013

Türkiye'nin Avrupa Gümrük Birliği öncesi AB'ye yaptığı ihracatın sürekli olarak arttığı Tablo 6'da görülmektedir. Söz konusu durum sadece 1993 yılında sekteğe uğramış ve 1993 yılında ihracat bir önceki yıla göre azalmıştır. Ancak bu azalma çok ciddi oranda olmayıp yaklaşık 200 milyon \$ olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin bu dönemde AB'ye yaptığı ihracat 7,4 milyar dolardan 12,2 milyar dolara kadar yükselmiştir. Söz konusu bu 6 yılda ihracattaki artış yaklaşık 4,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiş ve yıllık ortalama artış ise 800 milyon dolar seviyelerinde olmuştur. Bu durum GB öncesi ihracatta sürekli bir artış olduğunu ancak söz konusu artış oranının yüksek olmadığını göstermektedir.

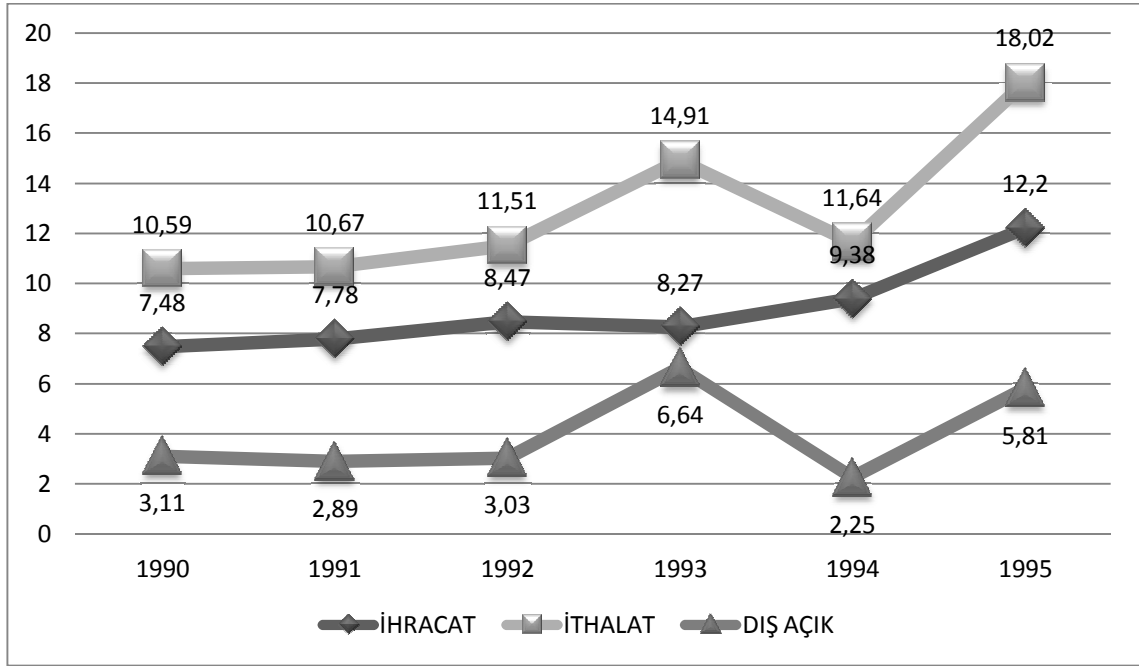
Yine Tablo 6'dan ithalat rakamlarına bakacak olursak, ithalatta da tıpkı ihracat gibi sürekli bir artış yaşandığını söylemek mümkündür. Avrupa Birliği'nden yapılan ithalatın azaldığı 1994 yılında, Türkiye'nin toplam ithalatının da azaldığı, bu durumun ise 1994 yılında hem dünyanın hem de Türkiye'nin içerisinde bulunduğu ekonomik buhranlardan kaynaklandığını söylemek mümkündür. 1990 yılında yaklaşık 10,5 milyar dolar olan Türkiye- AB ithalatı, 1995 yılında ise yaklaşık 18 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu altı yıllık süreçte yaklaşık 7,5 milyar dolar artış gösteren Türkiye-AB ithalatında ortalama yıllık artış ise 1,25 milyar dolar olmuştur. Buradan da

anlaşılacağı üzere Türkiye'nin Avrupa Birliği ile olan dış ticareti bu dönemde her yıl yaklaşık 450 milyon dolar açık vermiştir.

Türkiye'nin Gümrük Birliği öncesi AB ile dış ticaretinden kaynaklanan dış açığı inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. 1991 ve 1992 yıllarında 1990 yılına göre bir düşüş yaşansa da 1993 yılında yaklaşık 3 milyar dolarlık bir artışla 6,5 milyar doların üzerine yükselmiştir. 1993 yılında % 100'ün üzerinde bir artışla yükselen Türkiye-AB dış ticaret açığı, 1994 yılında ise yaklaşık 4,4 milyar dolar azalarak 2,2 milyar dolar seviyelerine gerilemiştir. 1994 yılında yaklaşık %70 bir düşüşle son dört yılın en düşük seviyesine gerileyen Türkiye-AB dış ticaret açığı, 1995 yılında ise yeniden yükselerek 5,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Yukarıdaki tablo ve açıklamalar görsel olarak bize katkı sağlamadığı için Türkiye'nin Gümrük Birliği öncesinde Avrupa Birliği ile gerçekleştirdiği dış ticareti bir grafik yardımıyla daha net olarak görmek mümkün olacaktır. Bu amaçla aşağıdaki Grafik 2 hazırlanmış ve Türkiye-AB dış ticaretinde ihracat, ithalat ve dış açığın gelişimi görsel olarak aktarılmıştır.

Grafik 2: Türkiye'nin GB Öncesi AB ile Gerçekleştirdiği Dış Ticaretin Seyri

Kaynak: TÜİK verilerinden düzenlenmiştir.

Grafik 2'ye baktığımızda ihracatın sürekli ve düzenli bir şekilde arttığını ancak buna rağmen dış açıkta inişli çıkışlı bir durum olduğunu görmekteyiz. İthalatında ihracattan bağımsız bir şekilde iniş çıkış sergilediği ve hatta ithalattaki gelişmenin dış açıkla paralellik gösterdiği görülmektedir. Bu durum bize GB öncesi Türkiye-AB dış ticaret açığının ihracattan çok ithalattan etkilendiğini göstermektedir.

2.6.2.2 Türkiye'nin Gümrük Birliği Sonrası Avrupa Birliği İle Yaptığı Dış Ticareti

Ülkemizde, 30 Aralık 1995 tarihinde Bakanlar Kurulu kararı ile AB'nin Ortak Gümrük Tarifesi'ne uyum için son gümrük indirimleri yapılmış ve ardından da 1 Ocak 1996 tarihinde Türkiye-AB Gümrük Birliği fiilen başlamıştır. Gümrük birliği ile AB-Türkiye arasında imalat sanayi ürünleri ticaretindeki gümrük vergileri ile diğer ticari engeller ortadan kaldırılmıştır (Karluk, 2005:333). Sadece sanayi ürünlerini ve işlenmiş tarım ürünlerini kapsamakta, geleneksel tarım ürünleri ise uygulama kapsamının dışında tutulmuştur. Ayrıca işlenmiş tarım ürünlerinin gümrük vergileri tespit edilirken tarım payı ile sanayi payı ayrılmış, tarım payı vergiye tabi tutulmuştur (Antalya AB Bilgi Merkezi, 2010:3).

Türkiye Gümrük Birliğine girdiğinden itibaren 2005 yılına kadar ithalatta sürekli bir artış söz konusu olmuştur. Sadece ekonomik daralmaların yaşandığı 1999 ve 2001 yıllarında ham petrol ve doğalgaz hariç diğer sektörlerde daralma yaşanmıştır. İthalatın GSMH'ya oranı 1996-1999 döneminde %23,2 seviyesinde iken, ekonomideki daralmalar ve Türk Lirasının değer kaybıyla birlikte 2000-2002 döneminde %27,8'e yükselmiştir. Aynı oran ekonomideki hızlı büyüme ve Türk Lirası'nın değer kazanmasıyla 2003-2005 döneminde %31'e yükselmiştir.

**Tablo 7: Türkiye'nin GB Sonrası AB İle Gerçekleştirdiği Dış Ticaret Göstergeleri
(Bin \$)**

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ AÇIK	İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI(%)
1996	12 563 345	24 320 639	11 757 294	50,1
1997	13 434 739	26 118 947	12 684 208	49,2
1998	14 809 293	25 282 204	10 472 911	56,1
1999	15 424 238	22 529 938	7 105 700	66,9
2000	15 664 421	28 526 902	12 862 481	54,4
2001	17 545 567	19 823 457	2 277 890	88,2
2002	20 415 034	25 688 833	5 273 799	79,4
2003	27 393 762	35 140 139	7 746 377	77,9
2004	36 580 859	48 095 671	11 514 812	76,0
2005	41 364 962	52 695 793	11 330 831	78,4
2006	47 934 746	59 387 030	11 452 284	80,7
2007	60 398 502	68 394 869	7 996 367	88,3
2008	63 390 419	74 407 779	11 017 360	85,1
2009	47 013 415	56 508 918	9 495 503	83,1
2010	52 685 304	72 179 705	19 494 401	72,9
2011	62 347 441	91 128 441	28 781 000	68,4
2012	59 232 047	87 446 512	28 214 465	67,7

Kaynak: TÜİK, 2013

Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği uygulamasına geçildikten sonraki ihracat rakamlarına bakıldığında, düzenli olarak sürekli arttığı görülmektedir. Bu durumun Gümrük Birliği öncesinde de aynı şekilde olduğu daha önce açıklanmıştır. Ancak burada önemli olan Gümrük Birliği sonrasındaki artışın Gümrük Birliği öncesine göre oranıdır. 1996 yılı ihracat rakamına bakıldığında bir önceki yıla göre yaklaşık 300 milyon dolar gibi düşük bir artışın olduğu görülmektedir. Devam eden yıllarda da ihracattaki artışın nispeten Gümrük Birliği öncesindeki gibi düşük seviyelerde olduğu gözlenmektedir. Zira Türkiye-AB ihracat seviyesinin, 1996 yılından 2002 yılına kadar sadece 8 milyar dolar civarlarında arttığı görülmektedir. Bu yedi yıllık dönemde ihracat artışı ortalama %60 civarında gerçekleşmiştir. Gümrük Birliği öncesindeki 6 yıllık döneme bakıldığında ihracat artışının %60'ın biraz üzerinde olduğu görülmektedir. Buda bize gösteriyor ki Gümrük Birliğinin hemen ardındaki yedi yıllık süreçte Avrupa Birliğine olan ihracat artışımız Gümrük Birliği öncesine göre daha düşük olmuştur. 2003 yılına gelindiğinde ise AB'ye ihracatımız bir önceki yıla göre yaklaşık 7 milyar dolar yükselerek yaklaşık 27,3 milyar dolar olmuştur. Bu artış Gümrük Birliği sonrasındaki yedi yıllık dönemdeki (1996-2002) 8 milyar dolarlık yükselişe yakındır. 2003 yılından itibaren AB'ye yaptığımız ihracat büyük miktarlarla artarak devam etmiş ve 2007 yılındaki artış miktarı bir önceki yıla göre yaklaşık 12 milyar dolar olmuştur. 2008 yılında da 3 milyar dolar daha artan ihracatımız yükselişine devam ederek art arda on üç yıl büyümesini sürdürerek bir rekora imza atmıştır. Gümrük Birliğinden sonraki bu on üç yıllık döneme (1996-2008) bakıldığında Türkiye'nin Avrupa Birliğine ihracatı yaklaşık 50 milyar dolar artarak 63 milyar doların üzerine çıkmıştır. Buda demek oluyor ki bu dönemde AB'ye olan ihracatımız her yıl ortalama 3,8 milyar dolar artarak gelişimine devam etmiştir. 2008 yılındaki ihracatımızda 1996 yılındaki ihracatımıza oranla %400 üzerinde bir büyüme gerçekleşmiştir. 2009 yılında ise Avrupa Birliğinin 2008 Küresel Ekonomik Krizinden etkilenmesinden dolayı AB'ye olan ihracatımız, yaklaşık 16 milyar dolar düşerek 47 milyar dolar civarında olmuştur. Krizin ardından toparlanmaya başlayan AB ekonomileri ülkemizin bu birliğe yaptığı ihracatı da olumlu etkilemiş ve 2010 yılı AB ihracatımız 5,5 milyar dolar artarak yaklaşık 52,5 milyar dolara yükselmiştir. 2011 yılında da yükselişini sürdüren AB ihracatımız yaklaşık 10 milyar dolarlık bir artışla 62 milyar doların üzerine çıkmasına rağmen 2008 yılında elde ettiği başarıyı yakalayamamıştır. 2012 yılında ise kriz sonrası aksaklıklar yaşayan AB

ihracatımız yaklaşık 3 milyar dolar düşüşle 59 milyar dolar seviyelerine gerilemiştir. Buna göre 2012 AB ihracatımız 2009 yılına göre yaklaşık 12 milyar dolar yükselmiştir. Bu rakamlara ve istatistiklere bakarsak Gümrük Birliğinin ülkemiz açısından yararlı olduğu görülmektedir.

Türkiye'nin Gümrük Birliği sonrası Avrupa Birliğinden ithalatına bakılacak olursa, 1996 ithalatı bir önceki yıla göre 6 milyar doların üzerinde bir artışla 24,3 milyar dolara ulaşmıştır. Buna rağmen Gümrük Birliğinin hemen arkasındaki dönemde (1996-2002) inişli çıkışlı bir durum söz konusudur. Öyle ki 2002 yılı ithalatı 1996 yılına oranla sadece 1,3 milyar dolarlık bir artışla 25,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Ancak bu rakam 2000 yılında 28 milyar doların üzerinde olmuştur. 2002 yılından itibaren sürekli artan ithalat, 2008 yılında patlak veren krizin etkisiyle 2009 yılında düşmüştür. Bu süreçte (2002-2008) sürekli büyümenin etkisiyle 2008 yılı ithalatımız yaklaşık 48,7 milyar dolarlık bir artışla 74,4 milyar doların üzerine çıkmıştır. 2009 yılında yaklaşık 18 milyar dolarlık keskin bir düşüşle 56,5 milyar dolar seviyelerine gerileyen AB ithalatı, 2010 ve 2011 yıllarında ise yeniden artarak rekor bir rakam olan 91,1 milyar doların üzerine çıkmıştır. Bu, kriz öncesine göre, 16,7 milyar dolarlık bir artışa denk gelmekte ve yıllık ortalama 8,3 milyar dolarlık bir büyümeden kaynaklanmaktadır. 2012 yılında ihracatımızın düştüğü gibi ithalatta da bir daralma söz konusu olmuş ve yaklaşık 3,5 milyar dolarlık azalma söz konusu olmuştur. Tabi burada önemli olan hem ihracatın hem de ithalatın kriz sonrası döneme göre düşük seyretmesidir. Buna sebep olarak, kriz sonrası ekonomik toparlanmaların normal dönemlere göre daha yüksek olması neticesinde dış ticaretinde bundan etkilenmesi gösterilebilir.

Gümrük Birliğinin Türkiye-AB ihracat ve ithalatını artırdığı görülmektedir. Bu demektir ki Gümrük Birliği ile beraber, Türkiye ve Avrupa Birliği arasındaki dış ticaret hacmi artmıştır. Sadece ihracat artışı penceresinden bakılacak olursa bu oluşumun Türkiye lehine olduğu söylenebilir. Ancak ithalatın da artmış olması bu varsayıma gölge düşürmektedir. Bu yüzden söz konusu durumun anlaşılabilmesi için GB sonrası dış ticaret açığının gelişimi oldukça önemlilik arz etmektedir. Gümrük Birliğinin Türkiye'nin lehine mi yoksa aleyhine mi olduğunu gösterecek en iyi gösterge dış ticaret açığı olacaktır.

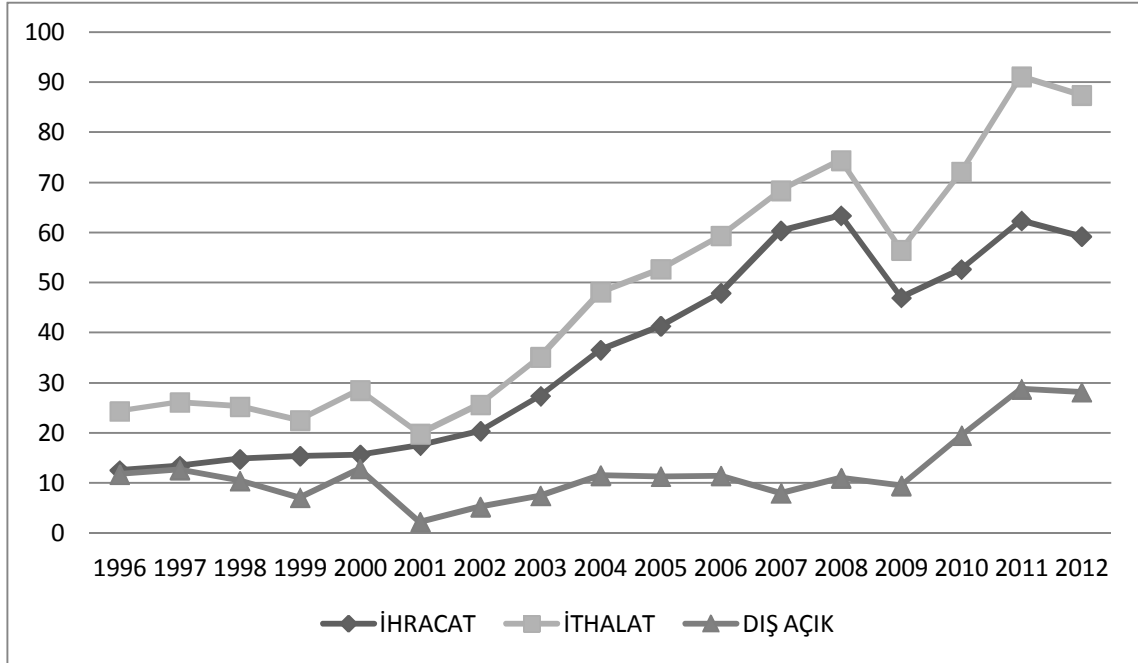
Gümrük Birliği öncesinde (1995) 5,8 milyar dolar olan Türkiye-AB dış ticaret açığı, GB sonrası (1996) 11,7 milyar dolara yükselmiştir. Gümrük Birliği öncesinde en fazla 6,6 milyar dolara kadar yükselen dış ticaret açığımız, Gümrük Birliğiyle birlikte bir rekora imza atarak 11 milyar doların üzerine çıkmıştır. Devam eden yıllarda ise hep inişli çıkışlı bir durumun söz konusu olduğu görölmektedir. 2001 yılında 2,2 milyar dolara kadar gerileyen dış ticaret açığının yanıtıcı olmaması gerekmektedir. Zira bu durumun nedeni bu yılda Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik kriz neticesinde ithalatının düşmüş olmasıdır. Gümrük Birliği sonrasındaki beş yıllık dönemde (1996-2000) dış ticaret açığı ortalama 10,9 milyar dolar olarak gerçekteleşmiştir. Bu rakam Gümrük Birliği öncesindeki beş yıllık dönemde (1991-1995) yaklaşık 4,1 milyar dolar olmuştur. Bu durumda Gümrük Birliğinin Türkiye - AB dış ticaret açığına olumsuz etkisinin yaklaşık 6,8 milyar dolar olduğunu söylemek mümkündür. 2001 yılındaki düşüşün ardından yeniden yükselmeye başlayan dış açık 2007 yılına kadar 10 milyar dolar seviyelerinde olmuş, 2007 yılında ise 7,9 milyar dolara kadar düşmüştür. Burada önemli olan, 2007 yılı ihracat ve ithalat rakamlarına bakıldığında bu düşüşün sebebinin ihracat artışından kaynaklandığıdır. Ancak 2008 yılında yeniden 10 milyar dolar eşiğinin üzerine çıkan Türkiye – AB dış ticaret açığı, 2009 yılında ise yeniden bu eşiğin altına inmiştir. Ama bu seferki düşüşün sebebi ihracat artışından değil, 2008 ekonomik krizinin neticesine bağlı olarak ihracat ve ithalattaki daralmadan kaynaklanmıştır. Son üç yıllık döneme (2010-2012) bakıldığında ise dış ticaret açığı 28 milyar doların üzerlerine çıkarak yeni bir rekora neden olmuştur. Bu üç yılın ortalama dış açığı ise 25,4 milyar dolar gibi oldukça yüksek bir rakam olarak göze çarpmaktadır.

Peki, Gümrük Birliği sonrasında ortalama açık seviyesi 10 milyar dolar seviyelerinde iken, son üç yılda bu ortalamayı 25 milyar doların üzerine çıkaran sebep neydi? Bu durumun en belirgin sebebi, 2008 ekonomik krizinin ardından AB üyesi ölkelerin ekonomik toparlanmalarının Türkiye'nin ekonomik toparlanmasından yavaş olmasıdır. Öyle ki hala daha ekonomik açıdan sorunlar yaşayan AB üyesi ölkeler vardır. Türkiye ekonomisinin krizden oldukça az etkilenmesi ithalatını etkilememiş ve dolayısıyla da Avrupa Birliğinden olan ithalatını da etkilememiştir. Ancak krizin en derin izler bıraktığı AB üyesi ölkelerin, bu ekonomik buhranda ithalatı önemli oranlarda düşmüştür. Bu durum, Türkiye'nin ihracatını olumsuz etkilemek suretiyle dış ticaret açığının da maalesef artmasına neden olmuştur.

Türkiye’de dış ticaret açığı 1996 Avrupa Gümrük Birliği’nden sonra hızla artmıştır. Gümrük Birliği’nden önceki beş yılın ortalama dış ticaret açığı 9,76 milyar dolar seviyelerinde iken, Gümrük Birliği sonrasındaki beş yılın ortalaması ise 20,48 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Böylece Gümrük Birliği sonrası dış ticaret açığımızda 10,72 milyar dolar artış yaşanmıştır. Öte yandan AB ile olan dış ticaret açığına bakıldığında, Gümrük Birliği öncesi ortalama 3,5 milyar dolar olarak gerçekleşen açık, Gümrük Birliği sonrasında ise ortalama 10,8 milyara yükselmiştir. Bu da bize gösteriyor ki Gümrük Birliği sonrası AB ile olan dış ticaret açığımız ortalama 7,3 milyar dolar artmıştır. Sonuçta toplam dış ticaret açığı artışının %68,2’sinin sadece AB ile olan ticareten kaynaklandığı görülmektedir (Enç, 2001:35).

Türkiye’nin Avrupa Birliği ile dış ticaretinin rakamsal verilerini paylaşarak yorumladıktan sonra, Grafik 3 aracılığıyla bu ticaretin gelişimi görsel olarak ifade edilmiştir. Bu grafik GB sonrasında AB ile gerçekleştirdiğimiz dış ticaretin boyutlarının daha rahat görülebilmesi için oldukça önemlidir.

Grafik 3: Türkiye’nin GB Sonrası AB ile Gerçekleştirdiği Dış Ticaretin Seyri

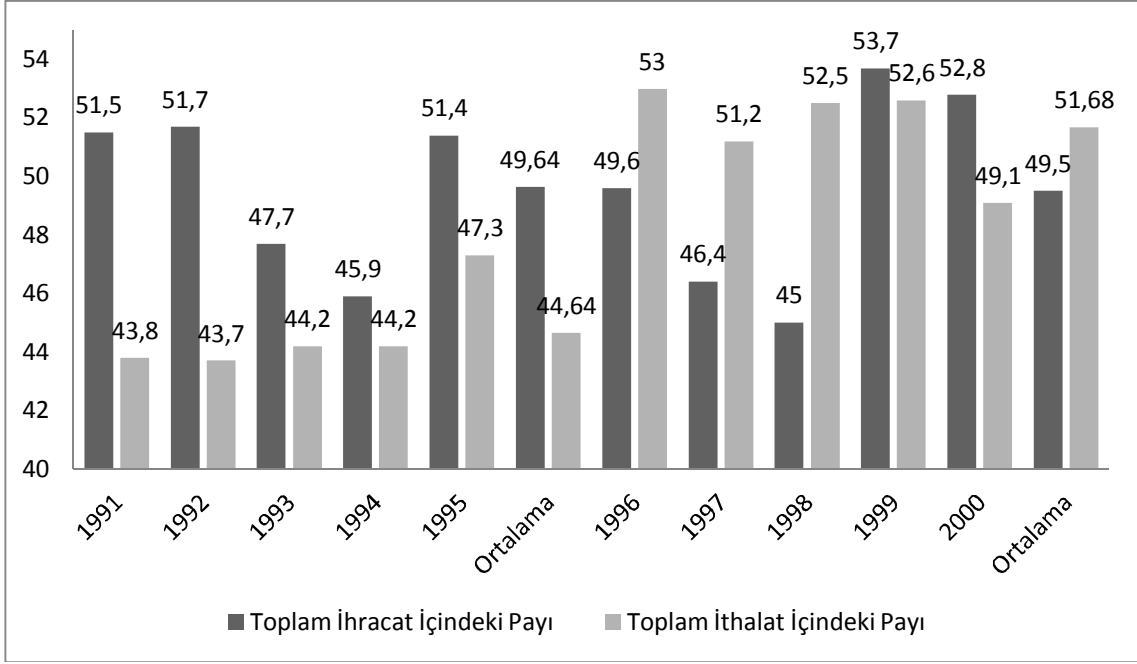

Kaynak: TÜİK verilerinden düzenlenmiştir.

Gümrük Birliği öncesinde birbirinden bağımsız olarak görülen ihracat ve ithalat, Gümrük Birliği sonrasında oldukça ilişkili olarak gelişimini sürdürmüştür. Grafik 3'te açıkça görüldüğü gibi 2000 ve 2001 yılları hariç, ithalat ve ihracattaki kırılmalar birbirini takip etmektedir. Bu durum dış ticaret açığı açısından oldukça önemlidir. Zira ithalatın arttığı dönemlerde ihracatın azalması dış ticaret açığının yüksek oranlarda artmasıyla sonuçlanacaktır. Ülkemizin Avrupa Birliğine yapmış olduğu ihracat 2009 yılına kadar sürekli artmasına rağmen, ithalatta ise çeşitli dönemlerde iniş çıkışlar olmuştur. Bu durum Türkiye ekonomisinin içinden geçtiği zor yılların görülmesi açısından manidardır. Ayrıca ihracat ve ithalat çizgilerine baktığımızda 2009 yılına kadar makasın çok fazla açılmadığı ilk bakışta göze çarpmaktadır. Bu durum da Gümrük Birliğinin Türkiye'nin dış ticaret açığı açısından bir olumsuzluk oluşturmadığını göstermektedir. Ayrıca grafikte ki dış açık çizgisinin, 2009 yılına kadar olan iniş çıkışlarının yüksek olmaması da dış açığın aynı seviyelerde ilerlediğini göstermektedir. Ancak 2009 yılından sonra hem ihracat ve ithalat çizgilerinin arasındaki mesafe hem de dış açık çizgisinin yüksekliğinin artması Türkiye – AB dış ticaret açığının yükseldiğini göstermektedir.

Türkiye'nin dış ticaret hacmine bakıldığında, 1996-2000 yılları arasında toplam dış ticaret hacminin ortalama olarak %51'ini AB ile gerçekleştirdiği görülmektedir. Aynı oranın 2001-2003 yılları arasında ise ortalama olarak %48'e gerilediği saptanmıştır. Ancak bu düşüşün temel sebebi GB değil, ülkemizde 2001 yılında yaşanan ekonomik krizin ithalatımızı azaltan etkisi olmuştur (Seki, 2005:7). Türkiye'nin dış ticaretinde AB gibi güçlü bir ekonomi ve istikrarlı bir ticaret ortağının büyük paya sahip olması, ülkemizin dünya ekonomisinde meydana gelebilecek sorunlardan daha az etkilenmesini sağlamaktadır. Gerçektende Asya ve Rusya krizlerinde ülkemizin ekonomik performansı ve AB ile olan ihracatındaki güven ve istikrarı sürdürmesi bu hususu desteklemektedir (Soğuk, 2002:6).

Grafik 4: Türkiye’de AB ile Yapılan İhracat ve İthalatın Toplam İhracat ve İthalat İçindeki Payı (%)

Kaynak: (Enç, 2001:35) tarafınca oluşturulmuştur.

Türkiye Gümrük Birliği’ne girmeden önce AB ile yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki payı ortalama %49,64 seviyelerinde gerçekleşmiştir. Gümrük Birliği ile birlikte artması beklenen bu oran, tersine bir gelişim göstererek düşmüş ve ortalama %49,5 seviyelerinde gerçekleşmiştir. İhracat payının azalmasına rağmen, Gümrük Birliği öncesi ortalama %44,6 olan ithalat payının, Gümrük Birliği sonrasında ise ortalama %51,7’ye yükselmesi dış ticaret açığı açısından manidardır. Görünen o ki Gümrük Birliği Türkiye’de ihracat artışı oluşturmamış, aksine bir düşüşe neden olmuştur. Ayrıca gümrük duvarlarının kalkması sonucu AB ülkelerinin ve diğer ülkelerin mallarına karşı savunmasız kalan iç pazar neticesinde, ithalatta hızla artmıştır (Enç, 2001:35).

Türkiye ile AB arasındaki dış ticaret rakamlarını değerlendirdiğimizde GB sonrasında, ihracatımızın giderek arttığı görülmektedir. Ancak buna rağmen AB ile olan ithalatımızın ihracatımıza oranla daha yüksek hızla arttığını söyleyebiliriz. Bunun temel nedeni ise, ülkemizin 1971 yılından itibaren tek taraflı olarak bazı istisnalar dışında sanayi ürünlerinde AB pazarına gümrüksüz giriş hakkına sahip olmasıdır. AB ise bu hakka GB ile 1996 yılında sahip olmuş, buna bağlı olarak da AB sanayi ürünlerinin ülkemize girişi artmıştır. Ancak yinede ülkemizde görülen dış ticaret açığının ne kadarının direkt olarak Gümrük Birliği'nden kaynaklandığını tespit etmek oldukça güçtür. Öyle ki Türkiye'nin GB' ne geçmeden önceki AB ile olan dış ticaret açığı oranları, GB' ne geçtikten sonraki dış ticaret açığı oranları ile yaklaşık olarak aynıdır. Ayrıca AB ile olan dış ticaret açığımızın bir başka artış sebebi de, 1998 yılında meydana gelen Asya ve Rusya ekonomik krizlerinin Avrupa ekonomilerinde durgunluğa yol açmış olmasıdır. Bu dönemde ülkemizin AB'ye yapmış olduğu ihracatın önemli bir bölümünü oluşturan tüketim malları, AB'deki fiyat ve gelir hareketlerinden olumsuz etkilenmiş, buda ihracat gelirlerinin düşük olmasına ve dış ticaret açığının artmasına neden olmuştur (Soğuk, 2002:7).

Ülkemizin AB dışındaki ülkelerle yapmış olduğu dış ticaret hacminde de GB sonrasında önemli bir değişiklik olmadığını, aynı oranlarla istikrarlı bir şekilde artış gösterdiğini söyleyebiliriz. Buna bağlı olarak, Gümrük Birliği'nin AB lehine bir ticaret sapması meydana getirmediği ve ülkemizin diğer dış ticaret pazarlarında herhangi bir kaybı olmadığı ortaya çıkmaktadır (Seki, 2005:8).

Türkiye'nin dış ticaret açığının Gümrük Birliği'nden olumsuz etkilenmesinin nedeni, AB üyesi olan ülkelerle yapılan ticaretin açık vermesi değil; bu anlaşmayla birlikte üçüncü ülkelerin uyguladıkları rejimlerdir. Bu durum Çin gibi bu anlaşmayla üçüncü ülkelere Gümrük Birliği'nin sağladığı avantajları Türkiye'ye karşı ucuz ithalat olarak kullanan ülkelerin ortaya çıkmasına neden olmuş ve buda dış açığın artmasına yol açmıştır (Boratav, 2009).

2.7 Türkiye Dış Ticaretinin Sektörel Dağılımı

Türkiye'nin 1990 sonrası dış ticaret dengesini incelediğimiz bu çalışmada ülkemizin dengeyi sağlayamadığı ve sürekli bir açık verdiği görülmektedir. Önceki bölümlerde Türkiye için bir dış ticaret açığı sorunu olduğu açık bir şekilde görülmüştür. Bu bölümde ise dış ticarete konu olan belli başlı sektörlerin Türkiye dış ticaret açığı içindeki payları gözlenecektir. Daha çok istatistikî bilgilerin yer alacağı bu bölümde tablo ve grafik yorumları ve çeşitli görüşlerle Türkiye'nin dış ticaret açığının hangi sektörlerden doğduğu anlaşılmaya çalışılacaktır. Ayrıca bu bölümde, Türkiye'nin dış ticarete konu olan en önemli sektörlerinin yapmış oldukları ithalat, ihracat ve aradaki denge tablolar halinde sunulacaktır.

Türkiye'nin bir dış ticaret açığı sorunu olduğu bilinirken, bu sorunun sadece bir sektördeki eksiklikten mi yoksa genel olarak tüm sektörlerdeki eksiklikten mi kaynaklandığı sorunun çözümü için oldukça önemlidir. Örneğin, Türkiye'nin imalat sanayi ihracat rakamları ithalat rakamlarından yüksekken, enerji ithalatının enerji ihracatından ve imalat sanayi alanındaki dış fazlanın üzerinde olması, Türkiye için bir dış açığa dönüşecektir. Bu durumda sorunun çözümü için izlenecek yollar sınırlı ve uygulama açısından daha kritiktir. Bu örnekteki dış açık sorununu çözmek için, ya enerji sektöründeki açığı kapatmanın yolları aranacak ya da imalat sanayindeki fazlayı enerji sektöründeki açığı finanse edebilecek büyüklüğe yükseltmek için çalışılacaktır. Bu durumda dış açığı kapatmanın nispeten kolay ve uygulanabilir yöntemlere bağlı olduğu savunulabilir. Çünkü dış açığın kaynağı sadece bir sektörden kaynaklıdır ve çözüm için alternatif yöntemler kullanılabilir. Ancak dış açığın nedeni birden fazla sektörden kaynaklanıyorsa bu durumda açığı kapatmak oldukça zorlaşacaktır.

Türkiye dış ticaretinin sektörel dağılımını inceleyeceğimiz bu bölümde, belirlenen ana grup sektörlerin ithalat, ihracat ve dış açık rakamları ayrı ayrı tablolar halinde sunularak incelenecektir. Böylece Türkiye'nin kronikleşen dış ticaret açığının hangi sektör ya da sektörlerden kaynaklandığı tespit edilecektir. Özellikle 1996 Gümrük Birliğinden sonraki veriler seçilerek ülkemizin şuan içinde bulunduğu mevcut dış ticaret

şartları dahilinde bir çalışma yapılacaktır. Bu sayede mevcut durumda ülkemiz dış ticaret açığının sektörel gelişimi tespit edilecektir.

Türkiye dış ticareti için en önemli sektörler, tarım ve ormancılık, madencilik ve taşocakçılığı, imalat sanayi ve toptan ve parakende ticaret olarak belirlenmiştir. Bu sektörler belirlenirken dikkate alınan en önemli husus, sektörlerin Türkiye'nin dış ticaretinin içindeki payları olmuştur. Yani genel olarak işlem hacmi en fazla olan sektörler seçilmiştir. Bunun nedeni ise, sektörlerin dış fazla ya da dış açığının Türkiye'nin toplam dış ticaretine olan etkisinin daha tutarlı ve güçlü olacak olmasıdır.

2.7.1 Türkiye İthalatının Sektörel Dağılımı

Türkiye'nin toplam ithalatının sektörlere dağılımını inceleyeceğimiz bu bölümde veri dönemi olarak 1996-2012 yılları arası kullanılacaktır. Bu dönemde belirlenen sektörlerin ithalatı tablolar aracılığıyla aktarılarak, hazırlanan çeşitli grafiklerin yardımıyla detaylı bir şekilde incelenecektir. Türkiye'nin ithalat verilerinde önemli görülen dört ana sektörün ithalatları dolar cinsinden gösterildikten sonra, toplam ithalat içerisindeki payları da yüzde cinsinden aktarılacaktır.

Bu bölümde en temel hedef, Türkiye'nin ithalat giderlerinin nelerden kaynaklandığının anlaşılmasıdır. Zira dış ticaret açığının kapatılması açısından ithalat giderlerinin düşürülmesi oldukça çok önem arz etmektedir. Bu durumda Türkiye'nin daha çok hangi nedenlerle ithalat yaptığının bilinmesi, sorunun çözümü için son derece kritiktir.

Tablo 8: Türkiye İthalatının Sektörel Dağılımı (Bin \$)

SEKTÖRLER YILLAR	TARIM ve ORMANCILIK	MADENCİLİK ve TAŞOCAKCILIĞI	İMALAT	TOPTAN ve PARAKENDE TİCARET
1996	2 165 687	5 081 960	35 207 187	1 144 086
1997	2 416 734	5 127 974	39 802 296	1 118 216
1998	2 125 387	3 747 471	39 024 929	902 551
1999	1 648 518	4 245 738	33 935 827	749 503
2000	2 123 187	7 096 767	44 200 242	829 690
2001	1 409 313	6 576 826	32 686 102	542 737
2002	1 702 642	7 192 305	41 383 030	1 138 651
2003	2 535 427	9 020 508	55 689 766	2 039 936
2004	2 757 392	10 980 937	80 447 302	3 319 794
2005	2 801 365	16 321 199	94 208 255	3 379 441
2006	2 902 369	22 033 762	110 378 826	4 194 758
2007	4 640 577	25 314 075	133 938 136	6 086 804
2008	6 391 914	35 649 704	150 252 335	9 578 987
2009	4 593 839	20 624 650	111 030 525	4 608 026
2010	6 456 707	25 932 549	145 366 975	7 703 896
2011	8 895 184	37 331 370	183 930 287	10 496 278
2012	7 446 598	42 246 826	176 234 422	10 258 094
2013*	7 023 345	34 485 835	178 928 448	7 658 302

Kaynak: TÜİK, 2013

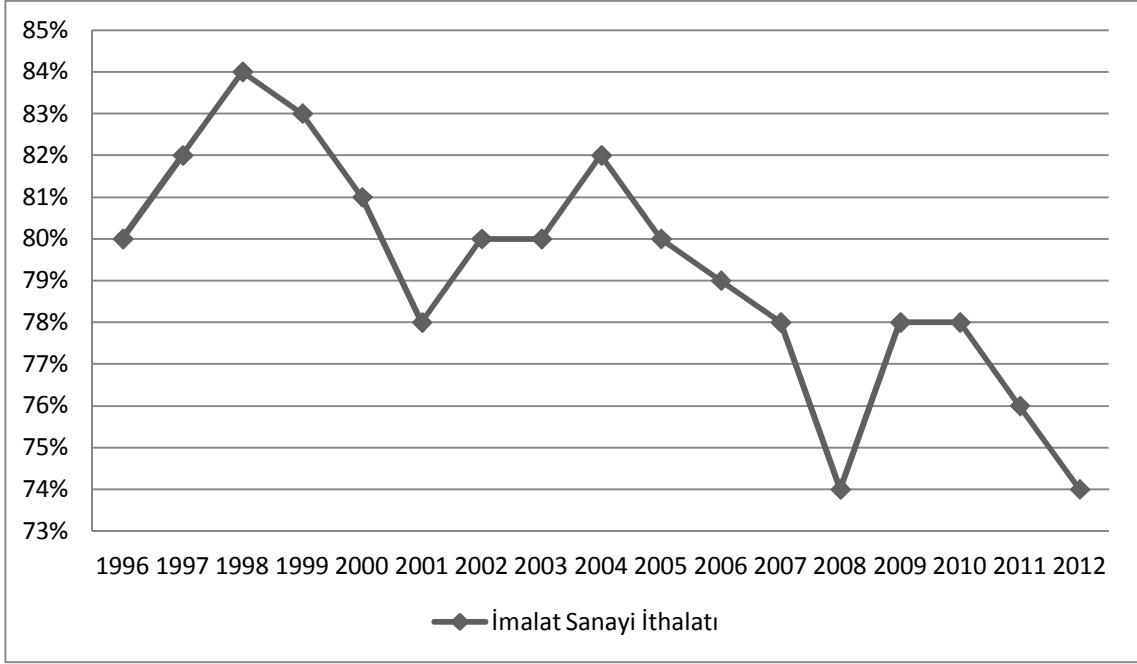
*Ocak-Kasım Dönemi

Yukarıdaki Tablo 8'e baktığımızda, Türkiye'nin en fazla ithalat yaptığı sektörün imalat sektörü olduğu görülmektedir. 1996-2012 dönemine bakıldığında bu sektördeki ithalatımız istisnai yıllar dışında sürekli olarak artmıştır. Söz konusu dönemde imalat sektörünün ithalatı, Türkiye'nin toplam dış ticaret hacmiyle aynı paralellikte olmuş ve sadece kriz dönemlerinde düşmüştür. Öyle ki 1998, 1999, 2001 ve 2008 krizlerinden etkilendiği çok net bir şekilde görülmektedir. Ancak her şeye rağmen bu dönemde (1996-2012) imalat sektöründeki ithalatımız yaklaşık 141 milyar dolar gibi gerçekten

önemli bir büyüme kaydederek 176,2 milyar dolara yükselmiştir. Aslında bu rakam bu sektör için en üst seviye olmamış zira bir önceki yılda (2011), 183,9 milyar dolara kadar yükselmiştir.

Türkiye’de ithalattaki yükselişte, ham petrol ve doğalgaz ithalatındaki artışın yanı sıra imalat sanayi ürünlerinin ithalatındaki hızlı artışında önemli bir yeri vardır. 1997-2005 dönemine bakıldığında, imalat sanayi ithalatında yıllık ortalama % 11,5 bir büyüme yaşanmış ve 1996’da 35,2 milyar dolar olan imalat sanayi ithalatı 2005’de 94 milyar doları aşmıştır. 2003-2005 döneminde ise, imalat sanayi ithalatı yıllık yaklaşık % 31,5 oranında yükselmiştir. Bu duruma ise, ekonomideki hızlı büyüme ve Türk Lirası’ndaki değer artışı neden olmuştur. (Yükseler ve Türkan, 2006:20).

İmalat sanayi ithalatının düşmesi ya da yükselmesi söz konusu ülkenin iç dinamikleri ile yakından ilgilidir. Zira imalat sanayi ithalatını etkileyen en önemli iki iç ekonomik unsur vardır. Bunlardan biri iç piyasada üretimin azalması diğeri ise üretimde yerli ara malı ve hammadde kullanımının artmasıdır. Ekonomik kriz dönemlerinde ülkelerin üretim düzeyi, bundan olumsuz etkilenerek azalmaktadır. Üretimin azalması bu üretimi yapmak için kullanılan ara malı ve hammadde kullanımını düşürmektedir. Dolayısıyla Türkiye’de ekonomik sorunların yaşandığı dönemlerde imalat sanayi ithalatının düşmesi kaçınılmaz olmuştur. İmalat sanayi ithalatının düşmesini sağlayan ara malı ve hammadde kullanımının yerli malına kayması döviz kuruna bağlıdır. Sanayi malı üreticileri maliyetlerini düşürmek için ucuz girdi kullanmak zorundadırlar. Bunun içinde TL’nin değerinin yüksek olduğu dönemlerde yurtdışından ara malı ya da hammadde almak üreticinin maliyetini düşürmektedir. Böylece imalat sanayi ithalatı artmaktadır. Ancak TL’nin değerinin düşmesiyle birlikte yerli ara malı ve hammadde kullanmak üretici için daha avantajlı olacağından imalat sanayi ithalatı da düşecektir.

Grafik 5: Türkiye'nin İmalat Sanayi İthalatının Toplam İthalat İçindeki Payı (%)

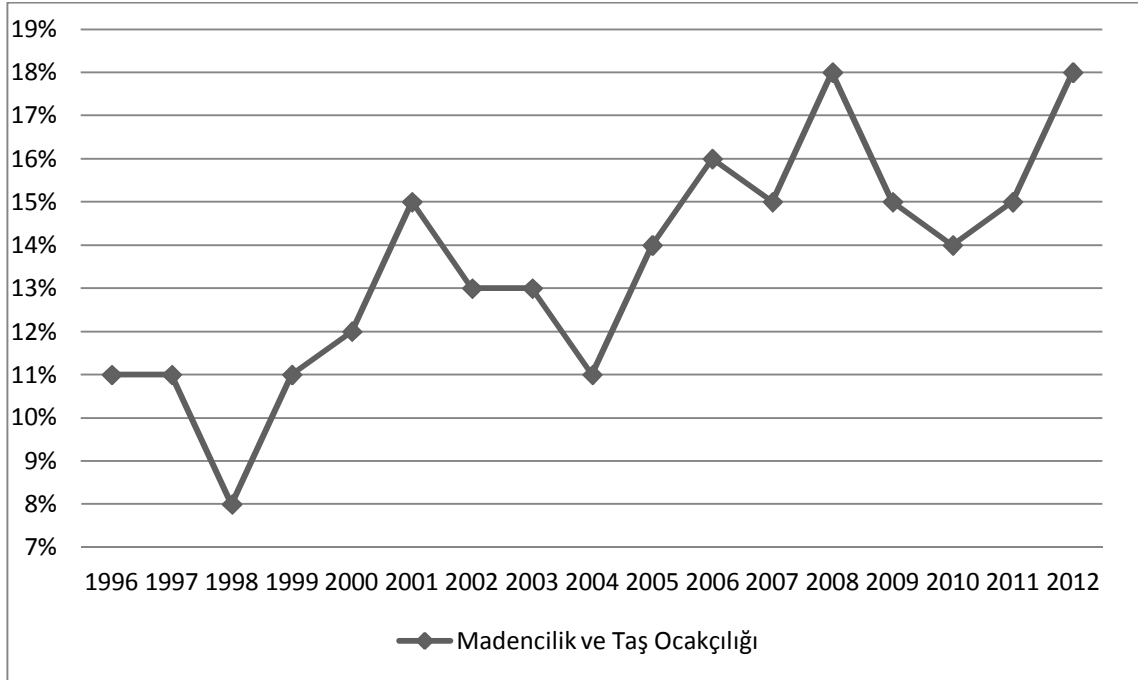
Kaynak: TÜİK, 2013 verilerinden tarafımca hazırlanmıştır.

Yukarıdaki grafikte Türkiye'nin 1996-2012 döneminde imalat sanayi ithalatının toplam ithalat içindeki payı yüzdesel olarak gösterilmiştir. Grafığe bakıldığında imalat sanayi ithalatında, inişli çıkışlı sert kırılmaların yanı sıra giderek azalan bir oran da göze çarpmaktadır. Zira 1998 yılında toplam ithalatın %84'ü imalat sanayi ithalatından kaynaklanıyorken bu oran 2012 yılında %74'e gerilemiştir. Bu on dört yıllık dönemde (1998-2012) imalat sanayi ithalatının toplam ithalat içindeki payı %10 oranında düşmüştür. İthalatın azaltılması ve dolayısıyla dış açığın kapatılması açısından bu oldukça önemlidir. 1996, 1997 ve 1998 yıllarında sürekli artan imalat sanayinin payı 1999, 2000 ve 2001 yıllarında ise sürekli olarak azalmıştır. 1998-2001 döneminin Türkiye için son derece kritik yıllar olduğu göz önüne alındığında, bu dönemdeki düşüşün sebebinin, büyük ölçüde üretimde meydana gelen daralmadan kaynaklandığı düşünülmektedir. Dolayısıyla bu dönemdeki (1998-2001) imalat sanayi ithalatındaki düşüş, ithalat ve dış açığın azalması açısından önemliyse de üretimin düşmesi Türkiye ekonomisine olumsuz yansımıştır. 2002, 2003 ve 2004 yıllarında yeniden artan imalat sanayi ithalatının toplam ithalat içindeki payı, büyük ölçüde üretimin yeniden canlanarak artmaya başlamasından kaynaklanmaktadır. 2004 yılından itibaren sürekli olarak düşmeye başlayan imalat sanayi ithalatının payı, 2008 yılında ise oldukça sert bir

düşüş göstermiştir. 2008 yılında bir önceki yıla göre %4'lük bir düşüş yaşanmış ve bu yıllık bazda en yüksek düşüş olmuştur. İmalat sanayi ithalatının toplam ithalat içindeki payı, 2009 yılında tekrar %78 seviyesine yükselmiş ve 2010 yılında da sabit kalmıştır. 2011 ve 2012 yıllarında ise yeniden düşmeye başlayan bu oran, 2008 yılındaki seviyeye kadar düşerek %74 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 8'e baktığımızda, Türkiye'nin toplam ithalatının içindeki payı en yüksek olan ikinci sektör madencilik ve taş ocakçılığı sektörüdür. Bu sektörün verilerini yorumlamadan önce sektör içindeki önemli fasılları açıklamak gerekmektedir. Madencilik ve taş ocakçılığı sektörünün içerisindeki en önemli fasıllar; maden kömürü, linyit ve turp, ham petrol ve doğalgaz olarak göze çarpmaktadır (TÜİK, 2013). Burada özellikle ham petrol ve doğalgaz faslı oldukça önemlidir. Çünkü Türkiye'nin önemli bir enerji ithalatçısı olduğu göz önüne alındığında bu sektörün ham petrol ve doğalgaz faslından daha fazla etkileneceği düşünülmektedir.

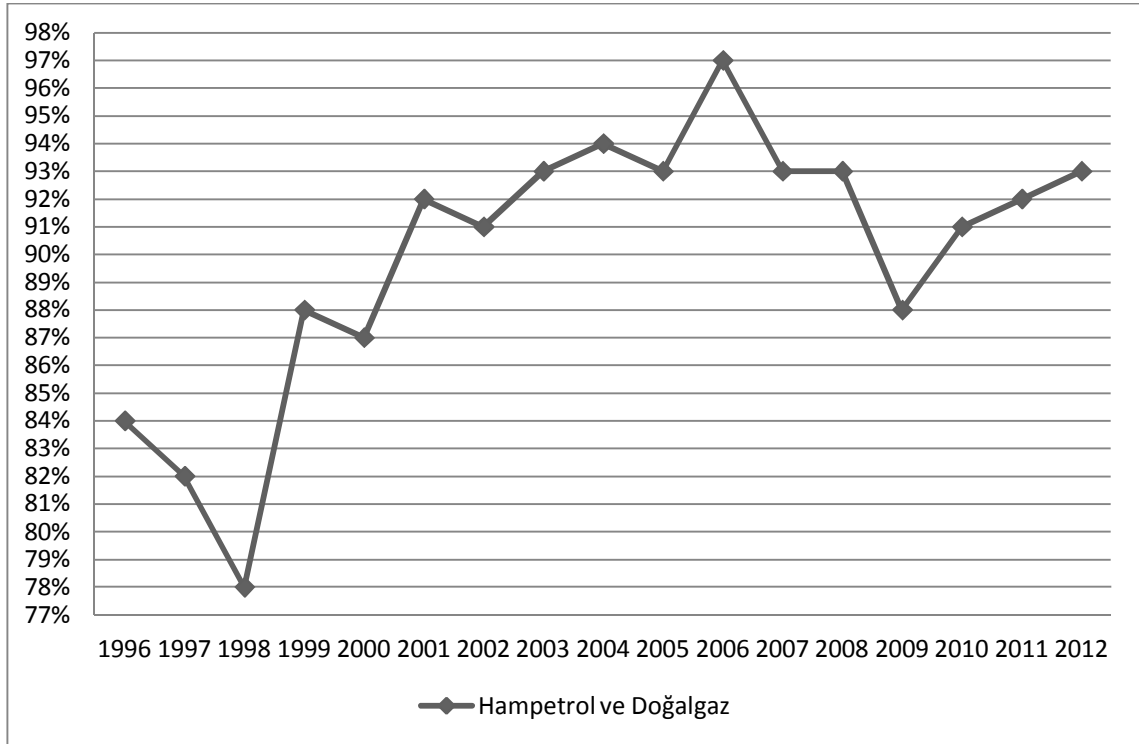
Grafik 6: Madencilik ve Taş Ocakçılığı Sektörü İthalatının Toplam İthalat İçerisindeki Payı (%)

Kaynak: TÜİK, 2013 verilerinden tarafimca hazırlanmıştır.

Grafik 6'ya bakıldığında madencilik ve taş ocakçılığı sektörü ithalatının toplam ithalat içerisindeki payı giderek yükselmiştir. 1996 yılında toplam ithalat içindeki payı %11 olan bu sektörün, 2012 yılındaki payı ise %18'e yükselmiştir. Yıllar itibari ile bakıldığında çok sert kırılmaların yaşandığı bu sektörün en düşük paya sahip olduğu yıl ise %8 ile 1998 yılı olmuştur. Bu sektörün ithalatının daha çok iç tüketime bağlı olduğu, bu nedenle de Türkiye'de talebin azaldığı dönemlerde sektör ithalatının da düştüğü görülmektedir. Grafik 6'ya bakıldığında madencilik ve taş ocakçılığı sektörü ithalatının toplam ithalat içindeki payı dönem dönem sürekli artarken dönem dönem de sürekli azalmıştır. 1996-2012 döneminde bu sektör ithalatının toplam ithalat içerisindeki payı ortalama %14 seviyelerinde gerçekleşmiştir. Toplam ithalatın %14'ünü tek başına bu sektörün oluşturması oldukça önemlidir.

Grafik 7: Ham Petrol ve Doğalgaz İthalatının Madencilik ve Taşocakçılığı İthalatı İçindeki Payı (%)

Kaynak: TÜİK, 2013 verilerinden tarafimca hazırlanmıştır.

Grafik 7’de görüldüğü gibi ham petrol ve doğalgaz ithalatı, madencilik ve taş ocakçılığı sektörü ithalatının çok büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Öyle ki bu sektörün 1996- 2012 döneminde ortalama %89’luk bir kısmını bu fasıl oluşturmaktadır. Ayrıca 2006 yılında ham petrol ve doğalgaz faslı ithalatı madencilik ve taş ocakçılığı sektörü ithalatının %97’sini oluşturmaktadır. 1996-2012 döneminde ham petrol ve doğalgaz ithalatının payı genel olarak artış göstermiştir. Zira ham petrol ve doğalgaz ithalatının payı 1996 yılında %84 iken 2012 yılında aynı oran %93 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde petrol ve doğalgaz ithalatının yaklaşık %9 artığı görülmektedir. Bunun en temel sebebi Türkiye’de 2002 yılından itibaren petrol ve doğalgaz kullanımının yaygınlaşmasına bağlı olarak kullanım miktarının artmasıdır. Talep edilen enerjiyi iç piyasadan karşılayamayan Türkiye, zorunlu olarak ithalata yönelmektedir.

Türkiye’nin en fazla ödeme yaptığı diğer ithalat kalemleri ise tarım ve ormancılık ile toptan ve perakende ticaret sektörleridir. Bu iki sektördeki ithalat rakamları özellikle son yıllarda epey artmıştır. 1996 yılında 2,1 milyar dolar ödeme yapılan tarım ve ormancılık ithalatına, 2012 yılında yaklaşık 7,4 milyar dolar ödeme yapılmıştır. Bu sektördeki artış özellikle 2006 yılından itibaren göze çarpmaktadır. 1996-2006 döneminde 800 milyon dolar artan tarım ve ormancılık sektörü ithalatı, 2006-2012 döneminde ise 4,5 milyar dolar artmıştır. Bu sektörün içindeki en önemli fasıl ise tarım ve hayvancılıktır. Zira 2012 yılında bu sektörün toplam ithalatının %97’sini tarım ve hayvancılık faslı gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla Türkiye’nin tarım ve hayvancılık sektörü için bu kadar yüksek ithalat yapması oldukça manidardır. Az gelişmiş ve emek yoğun ülkelerin, gelişmiş ve teknoloji yoğun ülkelere karşı dış ticaretteki en önemli üstünlüğü tarım ve hayvancılık sektörüdür. Çünkü az gelişmiş ülkeler sanayi ürünlerini ithal ederken bunun karşılığında tarım ürünlerini ihraç etmektedir. Bu anlamda Türkiye’nin tarım ve hayvancılık sektöründe de ithalatçı konumunda olmasının tek açıklaması, ülkemizde 2002 yılından itibaren uygulanan sanayiye dayalı büyüme modelidir. Zira Türkiye son yıllarda emek yoğun üretimden teknoloji yoğun üretime geçmenin çabası içerisinde olup, sanayi üretimini artırmak için önemli adımlar atmıştır.

Tablo 8'e baktığımızda Türkiye'nin toptan ve perakende ticaret sektöründeki ithalatının da arttığı görülmektedir. 1996 yılında 1,1 milyar dolar olan bu sektördeki ithalat, 2012 yılında yaklaşık 9,1 milyar dolarlık artışla 10,2 milyar dolara yükselmiştir. Bu sektördeki ithalat giderleri özellikle özellikle 2003 yılından itibaren hız kazanmıştır. 2003 yılına kadar 1 milyar doların altında olan ortalama ithalat giderleri, bu tarihten itibaren hızlı bir yükselişe geçmiştir. Bu durumu Türkiye ekonomisinin 2002 yılıyla birlikte büyümede önemli gelişmeler yaşamasıyla açıklamak mümkündür. Türkiye ekonomisi son dönemde yakalamış olduğu istikrar neticesinde sanayi üretimini artırmış buda yabancı girdi kullanımının giderek artmasına neden olmuştur.

2.7.2 Türkiye İhracatının Sektörel Dağılımı

Türkiye'nin ithalat giderlerinin sektörel dağılımını inceledikten sonra, ihracat gelirlerinin sektörel dağılımının incelenmesinde de fayda vardır. Zira dış ticaret karşılıklı bir alış-veriş esasına dayandığına göre, Türkiye'nin yüksek miktarda alım yapmış olduğu sektörlerdeki satış miktarı da dış dengenin sağlanması açısından son derece önemlidir.

Tablo 9, Türkiye'nin 1996-2012 döneminde bazı önemli sektörlerde yapmış olduğu ihracat verilerini göstermektedir. Bu tablo Türkiye ihracatının gelişimini sektörel bazda göstermesi açısından önemlilik arz etmektedir. Türkiye ihracatının sürekli artarak geliştiği bilgisi ışığında, bu sağlanan büyümenin hangi sektör ya da sektörlerden kaynaklandığı önemlidir. Özellikle de Türkiye'nin tarım ürünü ihraç eden emek yoğun bir ülke mi yoksa sanayi ürünü ihraç eden teknoloji yoğun bir ülke mi olduğunun anlaşılması hususunda, ihracatın sektörel dağılımı dikkat çekmektedir.

Tablo 9: Türkiye İhracatının Sektörel Dağılımı (Bin \$)

YILLAR	TARIM ve ORMANCILIK	MADENCİLİK ve TAŞOCAKCILIĞI	İMALAT	TOPTAN ve PARAKENDE TİCARET
1996	2 152 577	368 625	20 525 761	134 515
1997	2 353 848	404 261	23 312 800	144 486
1998	2 357 425	363 652	24 064 586	151 160
1999	2 057 511	384 989	23 957 813	133 714
2000	1 659 092	400 269	25 517 540	136 408
2001	1 976 410	348 652	28 826 014	127 495
2002	1 754 287	387 193	33 701 646	147 246
2003	2 120 690	469 089	44 378 429	182 738
2004	2 541 777	649 237	59 579 116	230 758
2005	3 328 814	810 241	68 813 408	279 812
2006	3 480 539	1 146 326	80 246 109	405 435
2007	3 725 213	1 660 895	101 081 873	473 923
2008	3 936 711	2 155 150	125 187 659	430 465
2009	4 347 483	1 682 915	95 449 246	330 550
2010	4 934 710	2 687 124	105 466 686	451 656
2011	5 166 596	2 805 449	125 962 537	631 901
2012	5 190 520	3 160 979	143 266 865	534 799
2013*	4 958 359	3 547 862	129 388 646	537 705

Kaynak: TÜİK, 2013

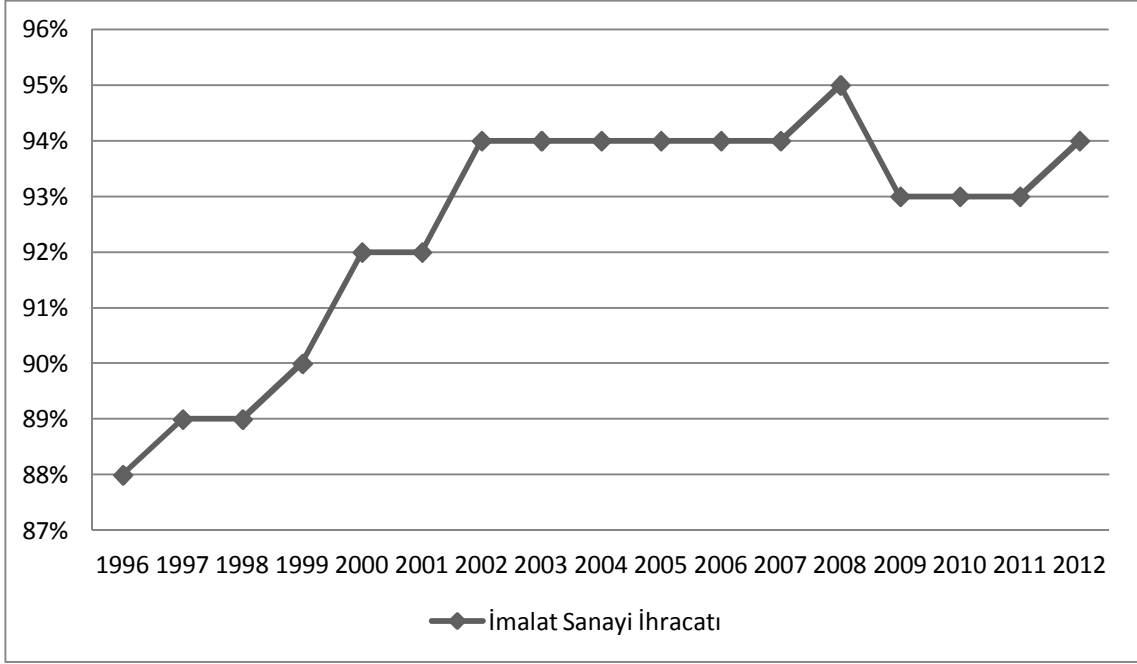
*Ocak-Kasım Dönemi

Tablo 9, Türkiye'nin dört ana ihracat sektörünü göstermektedir. Tabloya baktığımızda bu dört sektörün tamamında nihai olarak bir artış söz konusudur. Bununla birlikte, Türkiye'nin en fazla ihracat geliri elde ettiği sektörün, imalat sanayi sektörü olduğu Tablo 9'da görülmektedir. Bu bakımdan bu sektördeki ihracat artışı, toplam ihracat artışı ile paralellik göstermektedir. Ancak toplam ihracatın aksine imalat sanayi sektörü ihracatında bazı yıllarda azalmalar olmuştur. 1999 yılında toplam ihracatın düşmemesine rağmen imalat sanayi ihracatında azda olsa bir azalma yaşanmıştır. 2009

yılında ise hem toplam ihracat hem de imalat sanayi ihracatında bir daralma söz konusu olmuştur. Her şeye rağmen 1996-2012 döneminde istisnai yıllar haricinde sürekli olarak artan imalat sektörü ihracatı, yaklaşık 122,7 milyar dolarlık bir büyüme kaydetmiştir. Bu dönemde ortalama yıllık büyümesi ise 7,2 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir.

Grafik 8: Türkiye'nin İmalat Sanayi İhracatının Toplam İhracat İçerisindeki Payı (%)

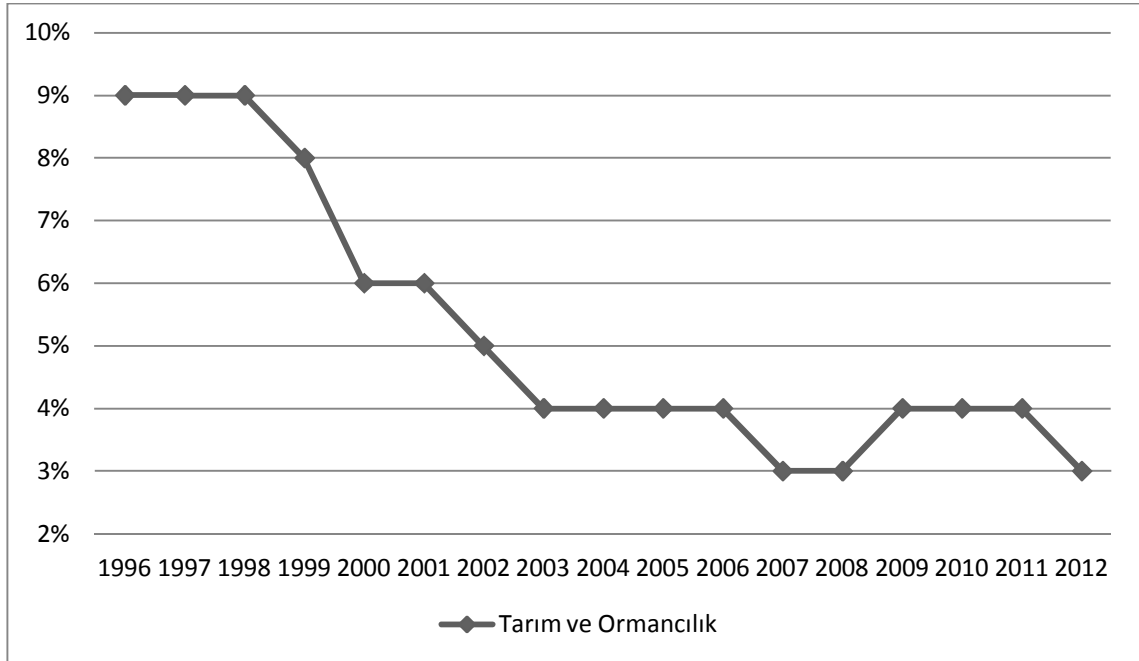

Kaynak: TÜİK, 2013 verilerinden tarafımcıca hazırlanmıştır.

Yukarıdaki Grafik 8, Türkiye'nin imalat sanayi sektöründeki ihracatının toplam ihracat içerisindeki payını göstermektedir. 1996 yılında toplam ihracatın %88'ini oluşturan imalat sanayi ihracatı, 2012 yılına gelindiğinde toplam ihracatın %94'ünü kapsamaktadır. Özellikle 1996-2002 döneminde hızla artan imalat sanayinin payı, bir dönem sabit kalmış ve ardından %95'e kadar yükselmiştir. Bu durum Türkiye ihracatının, tarım ürünlerinden sanayi ürünlerine doğru kaydığını net bir şekilde göstermektedir. 2009, 2010 ve 2011 yıllarında %93'e gerileyen imalat sanayinin payı 2012 yılında yeniden %94'e yükselmiştir. Söz konusu dönemde yaşanan düşüş, 2008 küresel ekonomik krizinin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira Türkiye'nin en büyük ihracat pazarı olan Avrupa ülkelerinin bu krizi uzun süre atlatamamaları ülkemiz ihracatına olumsuz yansımıştır. Ancak krizin yaraları sarılmaya devam ettikçe Türkiye'nin imalat sanayi ihracatının da arttığı görülmektedir.

Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı diğer sektör, ithalatın aksine tarım ve ormancılık sektörü olmuştur. Tablo 9'a baktığımızda ülkemizin bu sektörde yaptığı ihracatının belirli dönemler hariç sürekli artışı görülmektedir. Ancak bu artış özellikle imalat sanayi sektöründeki artışla kıyaslanamayacak kadar küçük olmuştur. 1996 yılında 2,1 milyar dolar gelir elde ettiğimiz tarım ve ormancılık sektöründen, 2012 yılında ise yaklaşık 3 milyar dolarlık bir artışla 5,1 milyar dolar gelir elde edilmiştir. Böylece söz konusu on yedi yıllık dönemde (1996-2012) bu sektör için yıllık ortalama ihracat artışı 176 milyon dolar olmuştur. Tarım ve ormancılık sektöründeki ihracatımız 1999, 2000 ve 2002 yıllarında bir önceki yıla göre daralmalar yaşamış, diğer bütün yıllarda ise artmıştır. Ayrıca bu sektör gelirimizin 2000, 2001 ve 2002 yıllarında 2 milyar doların altına düştüğü görülmektedir.

Grafik 9: Türkiye'nin Tarım ve Ormancılık Sektörü İhracatının Toplam İhracat İçerisindeki Payı (%)

Kaynak: TÜİK, 2013 verilerinden tarafımca hazırlanmıştır.

Grafik 9, Türkiye'nin tarım ve ormancılık sektörü ihracat gelirlerinin toplam ihracat geliri içindeki payını yüzde olarak göstermektedir. Bu grafik, Türkiye ihracatının sektörler arası gelişimini görmek açısından oldukça önemli bir grafikdir. Grafiğe baktığımızda, Türkiye'nin toplam ihracatında tarım ve ormancılık sektörünün payının giderek azaldığı görülmektedir. 1996 yılında toplam ihracatın %9'unu oluşturan bu sektör, 2012 yılına gelindiğinde ise ancak %3'ünü oluşturabilmektedir. Söz konusu bu on yedi yıllık dönemde (1996-2012) tarım ve ormancılık sektörünün payı %6 azalmıştır. Grafik 9'a göre bu sektörün payı 1998 yılından itibaren düşmeye başlamıştır. 1998-2003 döneminde tarım ve ormancılık sektörünün payı %5 azalmıştır. 2003-2012 döneminde ise sadece %1'lik bir azalma söz konusudur.

Türkiye'de 1980 yılında ihracata dayalı sanayileşme politikasının uygulanmaya konması ile birlikte tarım ürünlerine dayalı ihracat gelirlerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Ancak 2000'li yılların başından itibaren bu durum tersine dönerek sanayi ürünlerinin ihracatı daha yüksek olmuştur. Öyle ki 1980'li yılların başında tarım ürünlerinin toplam ihracat içerisindeki payı %56, sanayi ürünlerinin toplam ihracat gelirlerindeki payı ise %36 seviyelerindedir. 2004 yılında ise tarım ürünlerinin payı %4'e düşerken, sanayi ürünlerinin payı %93'e yükselmiştir (Erdoğan, 2006:33). Tarım ve ormancılık ihracatının toplam ihracat içerisindeki payının düşmesinin en önemli sebebi, Türkiye'nin değişen ekonomik büyüme programlarıdır. 1980'li yıllarda tarım ekonomisine önem verilirken, 2000'li yılların başından itibaren sanayiye dayalı büyüme ön plana çıkmıştır. Türkiye'de sanayileşme hareketi ile birlikte, tarımın ekonomi üzerindeki etkisi azalmış ve buna bağlı olarak ihracat içerisindeki payı da düşmüştür.

Türkiye ihracatında en fazla paya sahip olan üçüncü sektör ise madencilik ve taşocakçılığı sektörüdür. Tablo 9'a baktığımızda bu sektör ihracatının giderek arttığı görülmektedir. Ancak 1998, 2001 ve 2009 yıllarında bir önceki yıla göre daralmalar yaşanmıştır. Bu daralmaların temel sebebi ise söz konusu yıllarda ki ekonomik krizlerin ihracat üzerindeki olumsuz etkileridir. Türkiye bu sektördeki ihracatını 368 milyon dolarlardan 3,1 milyar dolara kadar yükseltmiştir. 1996-2012 döneminde yaklaşık 2,7 milyar dolar artış yaşanan madencilik ve taşocakçılığı sektörünün yıllık ortalama artış hızı ise 158 milyon dolar seviyelerinde gerçekleşmiştir. Türkiye'nin bu sektörde önemli bir ithalatçı olduğu da bilinirken, ihracatın bu sektörün hangi fasıllarında yapıldığı

oldukça önemlidir. Ülkemizin bu sektördeki en fazla ithalatı ham petrol ve doğalgaz faslında gerçekleştirdiği önceki bölümde gösterilmiştir. İhracat yaptığımız en önemli fasıllar ise metal cevheri ve taşocakçılığı ve diğer madenler olarak dikkat çekmektedir. Öyle ki 2012 yılında madencilik ve taşocakçılığı sektörünün 3,1 milyar dolarlık ihracatının 2,9 milyar dolarını bu iki fasıl oluşturmaktadır.

Türkiye'nin ihracat verilerinde önemli paya sahip olan bir diğer sektör ise toptan ve parakende ticaret sektörü olarak dikkat çekmektedir. Ancak bu sektörün ihracat gelirleri diğer sektörlerle nazaran oldukça düşüktür. Zira ülkemizin bu sektörde önemli bir ithalatçı konumunda olduğu önceki bölümlerde açıklanmıştır. Ülkemizin bu sektördeki ihracatı 1996 yılında 134 milyon dolar, 2012 yılında ise 534 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu dönemde ki artış 400 milyon dolar gibi düşük bir rakam olmuştur.

2.7.3 Türkiye Dış Ticaret Açığının Sektörel Dağılımı

Türkiye ithalat ve ihracatının dış ticaret içerisindeki dağılımını gösterdikten sonra dış ticaret açığının sektörel bazda incelenmesi gerekmektedir. Bu, sorunun çözümü için atılması gereken ilk adımdır. Zira Türkiye dış ticaretinin açık verdiği bilinirken, bu açığın hangi sektör ya da sektörlerden kaynaklandığının bilinmesi oldukça önemlidir. Çünkü bir sorunun çözümü için öncelikle sorunun ne olduğunun detaylarıyla birlikte ele alınması gerekmektedir.

Dış ticaret açığının sektörel dağılımının incelenmesinde, ülkemizin en fazla ihracat ve ithalat yaptığı sektörler kullanılacaktır. Bu sektörler aynı zamanda en fazla dış açık verdiğimiz sektörler olması nedeniyle de seçilmiştirler. Sektörlerin ithalat ve ihracat rakamlarının tablolar halinde sunulduğu gibi dış açık verileri de tablo halinde aktararak sektörlerin açık üzerindeki etkisi gösterilecektir. Belirlenen ana sektörlerin tablo verileri ayrı ayrı yorumlanarak, içerikleri hakkında bilgi verilecektir.

Tablo 10: Türkiye'nin Dış Ticaret Açığının Sektörel Dağılımı (Bin \$)

YILLAR	TARIM ve ORMANCILIK	MADENCİLİK ve TAŞOCAKÇILIĞI	İMALAT	TOPTAN ve PARAKENDE TİCARET
1996	13 110	4 713 335	14 681 426	1 009 571
1997	62 886	4 723 713	16 489 496	973 730
1998	-232 038	3 383 819	14 960 343	751 391
1999	-408 993	3 860 749	9 978 014	615 789
2000	464 095	6 696 498	18 682 702	693 282
2001	-567 097	6 228 174	3 860 088	415 242
2002	-51 645	6 805 112	7 681 384	991 405
2003	414 737	8 551 419	11 311 337	1 857 198
2004	215 615	10 331 700	20 868 186	3 089 036
2005	-527 449	15 510 958	25 394 847	3 099 629
2006	-578 170	20 887 436	30 132 717	3 789 323
2007	915 364	23 653 180	32 856 263	5 612 881
2008	2 455 203	33 494 554	25 064 676	9 148 522
2009	246 356	18 941 735	15 581 279	4 277 476
2010	1 521 997	23 245 425	39 900 289	7 252 240
2011	3 728 588	34 525 921	57 967 750	9 864 377
2012	2 256 078	39 085 847	32 967 557	9 723 295
2013*	2 064 986	30 937 973	49 539 802	7 120 597

Kaynak: TÜİK, 2013

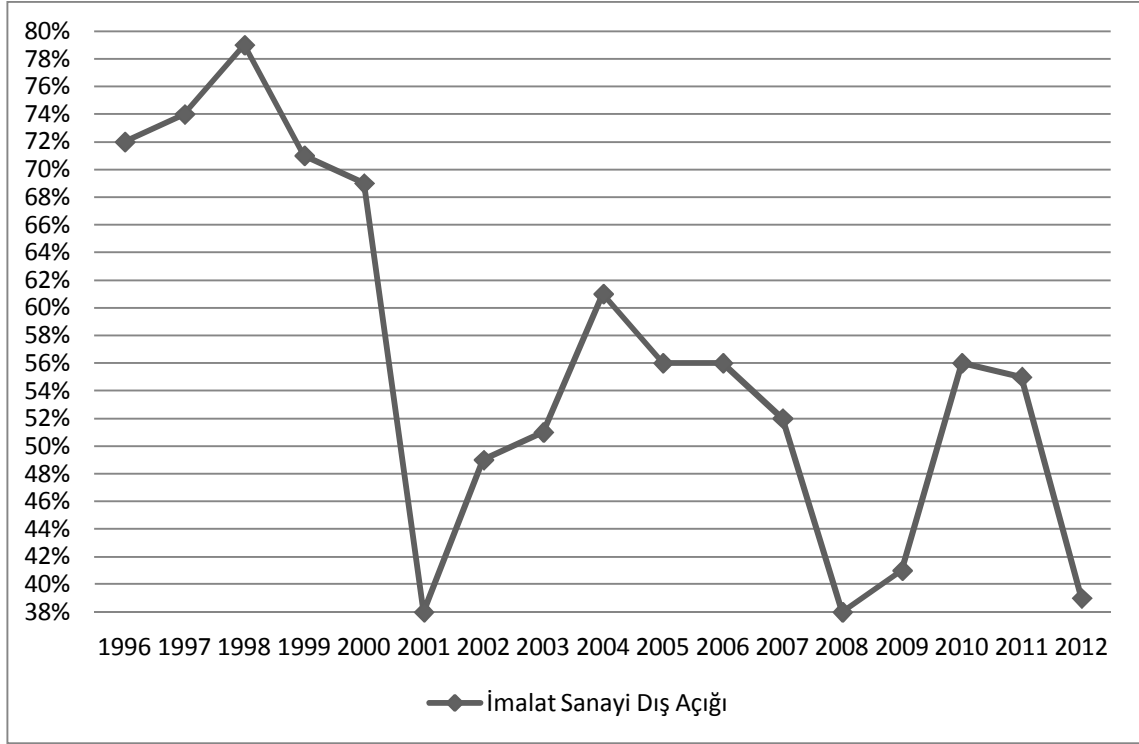
*Ocak-Kasım Dönemi

Yukarıda ki Tablo 10'da, Türkiye'nin dış ticaret açığının sektörel dağılımı gösterilmektedir. Tabloya göre ülkemizin en fazla dış açık verdiği sektörler; tarım ve ormancılık, madencilik ve taşocakçılığı, imalat, toptan ve perakende ticaret sektörleri olmuştur. Ancak veriler dikkatle incelendiğinde Türkiye'nin en fazla dış açık verdiği sektörler, imalat ve madencilik ve taşocakçılığı sektörleri olmuştur. Bu sektörlerden imalat, Türkiye'nin hem en fazla ithalat hem en fazla ihracat ve hem de en fazla dış açık veren sektör olması sebebiyle oldukça dikkat çekicidir. Bu durum Türkiye'nin imalat

sanayi perspektifini gözden geçirmesi gerektiği zorunluluğunu gözler önüne sermektedir.

Türkiye'nin dış ticaretinde en fazla paya sahip olan imalat sektörünün, dış açığında en önemli sebebi olduğu görülmektedir. Tablo 10'a bakıldığı zaman genel olarak sürekli bir artış gösteren imalat sanayi sektörü dış açığı, çoğunlukla en fazla açık verdiğimiz sektör olmuştur. 1996 yılında 14,6 milyar dolar olan imalat sanayi dış açığımız, 2012 yılında yaklaşık 32,9 milyar dolara yükselmiştir. 1996-2012 döneminde yaklaşık 18,3 milyar dolar büyüyen imalat sanayi dış açığının yıllık ortalama artışı ise 782 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 1998, 1999, 2001, 2008, 2009 ve 2012 yıllarında bir önceki yıla göre daralmalar gösteren imalat sanayi dış açığının en düşük olduğu yıl 3,8 milyar dolar ile 2001 yılı olmuştur. 2001 yılı ayrıca, 1996 yılından itibaren toplam dış açığın da en düşük olduğu yıl olarak dikkat çekmektedir. Ancak burada önemli olan dış açığın hangi kanalla düşmüş olmasının iyi anlaşılması gerekliliğidir. Zira dış açığın azalmasının sebebinin, ihracatın artmasından mı yoksa ithalatın azalmasından mı kaynaklandığı oldukça önemlidir. İmalat sanayinin 2001 yılı ihracat ve ithalat verilerine baktığımızda, dış açığın düşüşünün hem ihracattaki artıştan hem de ithalattaki azalmadan kaynaklandığını görmekteyiz. Bu durum imalat sanayi sektörü dış ticaretinin gelişimi açısından son derece önemlidir. Çünkü ihracatta bir daralma yaşanmadan ithalat azalmış ve buna bağlı olarak da dış açık düşürülmüştür. 2001 yılına benzer bir durum 1998 yılında da yaşanmış ve imalat sanayi ihracatı artarken ithalatı daralmıştır. İmalat sanayi dış açığının düştüğü diğer yıllarda ise düşüşün sebebi ithalattaki daralmanın ihracattaki daralmadan daha büyük olmasıdır.

Grafik 10: Türkiye'nin İmalat Sanayi Dış Ticaret Açığının Toplam Dış Ticaret Açığı İçerisindeki Payı (%)

Kaynak: TÜİK, 2013 verilerinden tarafimca hazırlanmıştır.

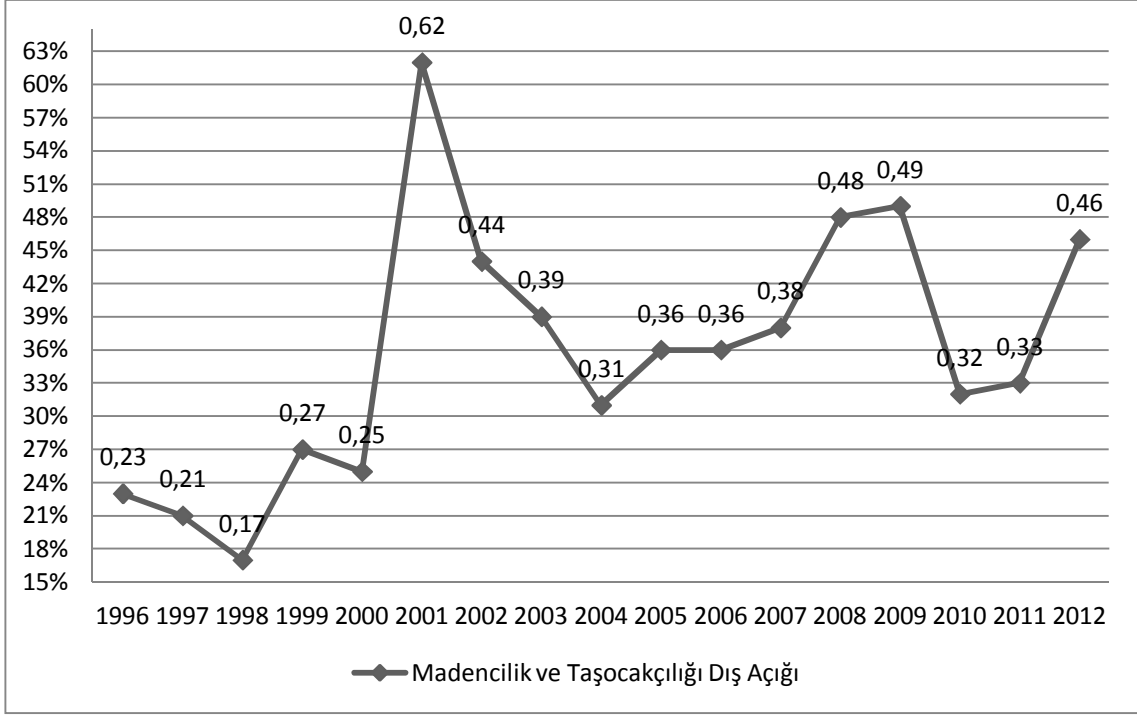
Yukarıdaki Grafik 10'da, 1996-2012 döneminde, Türkiye'nin imalat sanayi sektörü dış ticaret açığının, toplam dış ticaret açığı içindeki payı gösterilmektedir. Grafığe bakıldığında oldukça inişli çıkışlı bir seyir gösteren imalat sanayi dış açığının payı, genel olarak bakıldığında ise bir azalma göstermektedir. Öyle ki 1996 yılında toplam dış açığın %72'sini oluşturan bu sektör, 2012 yılında ise sadece %39'unu oluşturmaktadır. Bu sektörün Türkiye dış ticaret açığı içerisindeki payının en yüksek olduğu yıl ise %79'luk bir pay ile 1998 yılı olmuştur. Bu tarihten itibaren sürekli düşen imalat sanayinin payı 2001 yılında en düşük seviye olan %38 oranına inmiştir. 2001 yılından sonra ise bir miktar payı artan imalat sanayi dış açığı, hiçbir zaman 2001 yılı öncesindeki kadar yükselmemiştir. 2001-2012 döneminde bu sektörün payının en fazla olduğu yıl %61'lik bir oranla 2004 yılı olmuştur. Bu dönemde imalat sanayinin payı 2008 yılında yeniden %38'lere kadar düşse de yıllık ortalama pay %50 seviyelerinde gerçekleşmiştir. Son olarak 2012 yılında %39 olarak gerçekleşen imalat sanayi dış açığının payı toplam dış açığın kapatılması açısından umut vermektedir.

Tablo 10'a bakıldığında, Türkiye dış ticaret açığının en yüksek olduğu ikinci sektörün madencilik ve taş ocakçılığı sektörü olduğu görülmektedir. Ancak bu sektörün bazı yıllarda imalat sanayi sektörünün önünde yer aldığı Tablo 10'da görülmektedir. Öyle ki 1996 yılında 4,7 milyar dolarlık dış açıkla ikinci sırada yer alan bu sektör, 2012 yılında ise 39 milyar dolar açıkla ilk sırada yer almaktadır. Buna rağmen on yedi yıllık ortalamasının en yüksek olduğu sektörün imalat sanayi sektörü oluşu, Türkiye'nin en fazla dış açık veren sektörü olmasına neden olmaktadır.

Madencilik ve taş ocakçılığı sektörü dış açığının gelişimini Tablo 10'dan incelediğimizde, genel olarak bir artışın olduğu görülmektedir. Zira 1996-2012 döneminde madencilik ve taş ocakçılığı sektörü dış ticaret açığı yaklaşık 34,3 milyar dolar artmıştır. Bu dönemdeki yıllık ortalama artış hızı ise 2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu sektörün dış ticaret açığının artmasının en önemli sebebi, Türkiye'nin artan enerji ihtiyacıdır. Zira bu sektörün en fazla ithalat yaptığı faslının ham petrol ve doğalgaz olduğu önceki bölümde belirtilmiştir. Ancak buna rağmen ülkemiz bu fasılda yok denecek kadar az ihracat yapmaktadır. Buda Türkiye'nin önemli bir enerji ithalatçısı olduğunu göstermektedir. Türkiye'de 2000 yılından itibaren doğalgaz kullanımı yaygınlaşmış ve buna bağlı olarak doğalgaz talebi artmıştır. Ayrıca dünyadaki çeşitli ekonomik ve siyasi faktörlerin etkisiyle petrol fiyatlarında da bir artış söz konusu olmuştur. İşte tüm bu sebeplerden ötürü Türkiye'nin enerjiye yapmış olduğu ödeme artmış ve neticede madencilik ve taş ocakçılığı sektörü dış açığı giderek artmıştır.

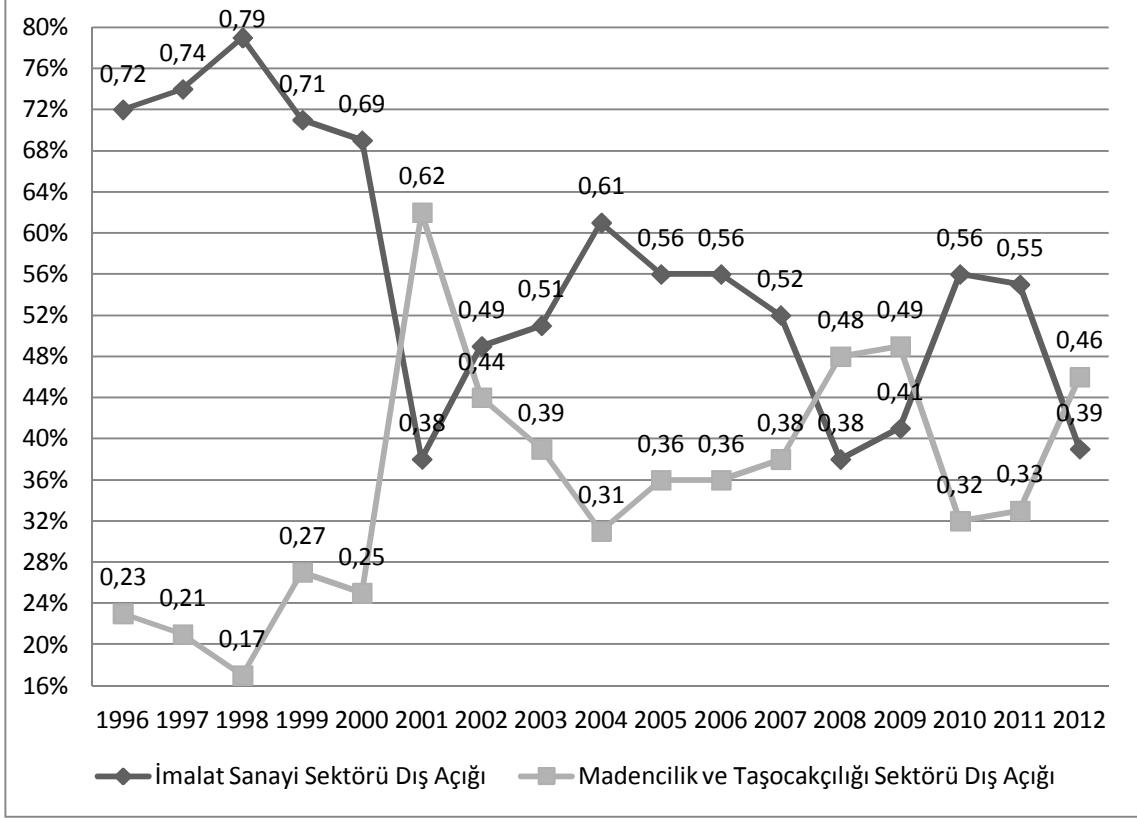
Grafik 11: Türkiye Madencilik ve Taş Ocakçılığı Sektörü Dış Açığının Toplam Dış Ticaret Açığı İçerisindeki Payı (%)

Kaynak: TÜİK, 2013 verilerinden tarafımca hazırlanmıştır.

Grafik 11’de, madencilik ve taşocakçılığı sektörü dış açığının toplam dış açık içerisindeki payı yüzdesel olarak gösterilmektedir. Grafiğe bakıldığında bu sektör dış ticaret açığının payında, inişler çıkışlar yaşanmış olsa da genel olarak bir artış söz konusu olmuştur. Zira 1996 yılında toplam dış ticaret içerisindeki payı %23 iken, 2012 yılında bu oran %46’ya kadar yükselmiştir. Bu söz konusu on altı yıllık dönemde (1996-2012), madencilik ve taş ocakçılığı sektörü dış açığının, toplam dış açık içindeki payının iki kat arttığını göstermektedir. Sektörün payının en yüksek olduğu yıl %62’lik oranla 2001 yılı olurken, en düşük olduğu yıl ise %17 ile 1998 yılı olmuştur. Burada dikkati çeken ise, sektörün payının en yüksek ve en düşük olduğu yıllar Türkiye ekonomisinin kriz içerisinde olduğu yıllardır. Bu sektörde meydana gelen dış ticaret açığı artışının en önemli nedeni ise, sektörün içerisinde yer alan ham petrol ve doğalgaz faslı ithalatının artmasıdır. Özellikle 2000’li yılların başından itibaren yaygınlaşan doğalgaz kullanımı bu alandaki ithalatı körükleyerek dış açığın artmasına neden olmuştur.

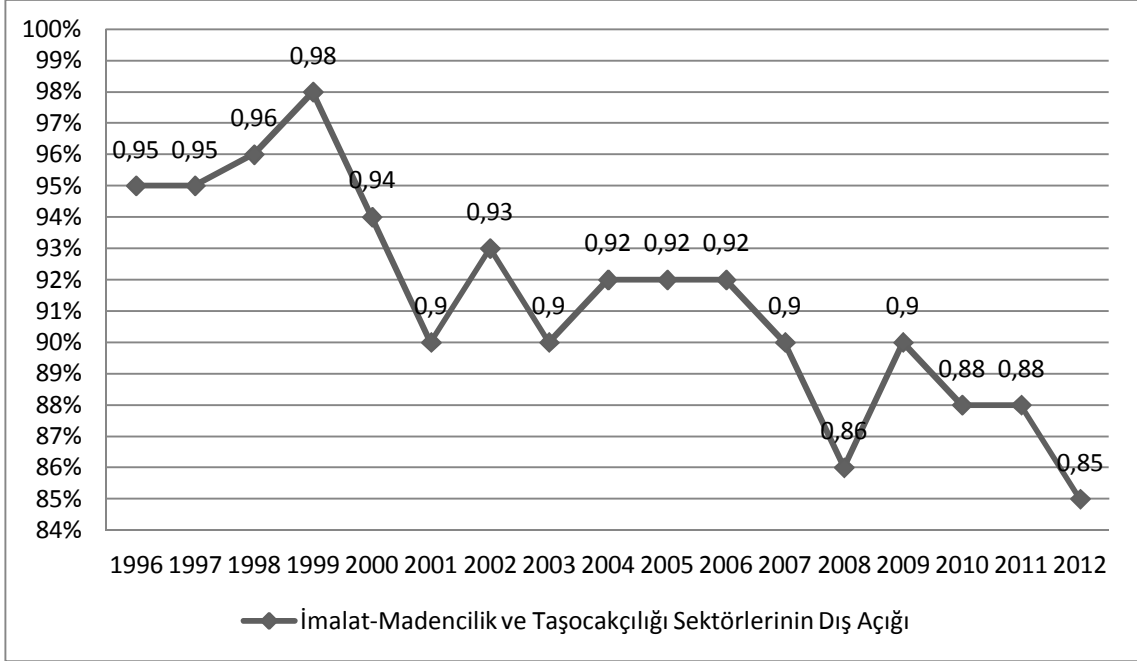
Grafik 12: Türkiye'nin İmalat ve Madencilik ve Taşocakçılığı Sektörleri Dış Ticaret Açığının Toplam Dış Ticaret Açığı İçindeki Paylarının Karşılaştırılması (%)

Kaynak: TÜİK, 2013 verilerinden tarafımca hazırlanmıştır.

Yukarıdaki Grafik 12'de, Türkiye'nin en fazla dış açık verdiği iki sektörün toplam dış ticaret açığı içerisindeki payları karşılaştırmalı olarak yansıtılmıştır. Grafiğe göre ülkemizin en fazla dış açık verdiği sektör imalat sanayi sektörü olarak görünse bile, bazı dönemlerde madencilik ve taşocakçılığı sektörünün daha fazla açık verdiği görülmektedir. Öyle ki 2001, 2008, 2009 ve 2012 yıllarında madencilik ve taşocakçılığı sektörünün payı imalat sanayi sektörü payının üzerinde seyretmiştir. Ayrıca imalat sanayi sektörü dış açığının payı genel olarak azalmış, madencilik ve taşocakçılığı sektörünün dış açık içindeki payı ise genel olarak artmıştır.

Grafik 13: Türkiye'nin En Fazla Dış Ticaret Açığı Verdiği İki Sektörün Toplam Dış Ticaret Açığı İçerisindeki Payı (%)

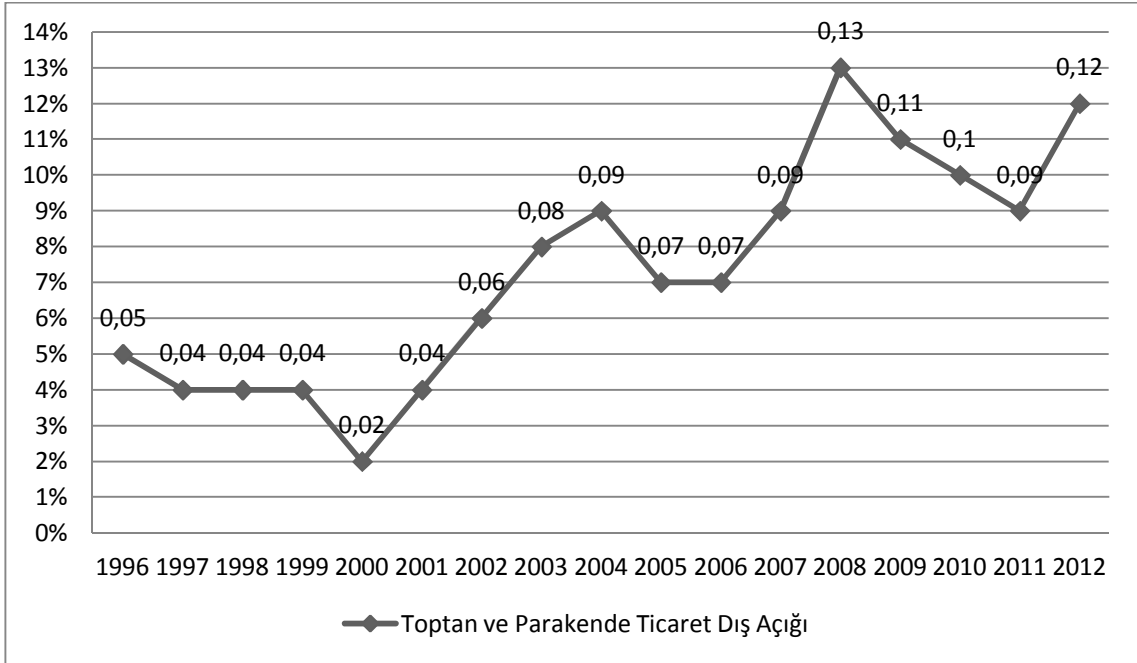

Kaynak: TÜİK, 2013 verilerinden tarafimca hazırlanmıştır.

Yukarıdaki Grafik 13’de, Türkiye’nin imalat sanayi sektörü ile madencilik ve taşocakçılığı sektörlerinin dış ticaret açıklarının toplam dış ticaret açığındaki payları yüzdesel olarak sunulmuştur. Grafiğe bakıldığında bu iki sektörün Türkiye’nin toplam dış ticaret açığının ortalama %91’ini oluşturduğu görülmektedir. Bu durum ülkemiz dış ticaret sektörlerinin diğerlerinde hemen hemen dengenin sağlandığını göstermektedir. Çünkü toplam dış ticaret açığının %91’ini sadece bu iki sektörün oluşturuyor olması, diğer tüm sektörlerin toplam dış ticaret açığının sadece %9’unu oluşturduğuna işaret etmektedir. Ancak genel olarak bakıldığında bu iki sektörün paylarının giderek azaldığı dikkat çekmektedir. 1996 yılında toplam dış açığın %95’ini oluşturan bu iki sektör, 2012 yılında ise %85’ini oluşturmaktadır. Söz konusu dönemde (1996-2012) on puan azalan bu iki sektörün payı, bu sektörlerin dış dengesinin iyileştiği anlamına geldiği gibi diğer sektörlerin dengesinin de giderek bozulduğuna işaret etmektedir.

Ülkemizin dış ticaret açığı verdiği en önemli üçüncü sektör ise toptan ve perakende ticaret olmuştur. Dış ticaret hacmi açısından bakıldığında en fazla ticaret yapılan dördüncü sektör olan toptan ve perakende ticaret, dış ticaret açığı bakımından tarım ve ormancılık sektörünü geçmiştir. Söz konusu sektörün dış açığı genel olarak bakıldığında artış göstermiştir. 1996 yılında bu sektörün açığı 1 milyar dolar seviyelerindeyken, 2012 yılında ise 9,7 milyar dolara yükselmiştir. Bu dönemde (1996-2012) yaklaşık 8,7 milyar dolar artan toptan ve perakende ticaret sektörünün dış ticaret açığının, yıllık ortalama artış hızı ise 500 milyon dolar seviyelerinde gerçekleşmiştir. 1996-2003 yılları arasında 1 milyar doların altında seyreden toptan ve perakende ticaret dış açığı, bu dönemde sürekli inişli çıkışlı bir süreç geçirmiştir. Ancak 2003 yılından itibaren hızla artmaya başlayan bu sektörün dış açığı 2009 yılında bir daralma olmasına rağmen ardından yeniden artmaya devam etmiştir. Bu sektördeki toplam artış olan 8,7 milyar dolarlık büyümenin tamamı 2003 yılından itibaren gerçekleşmiştir. Bu yüzden 2003 öncesi dönemi çıkardığımız zaman bu sektör dış açığının yıllık ortalama artış hızı 500 milyondan 870 milyona yükselmektedir.

Grafik 14: Türkiye'nin Toptan ve Perakende Ticaret Sektörü Dış Ticaret Açığının Toplam Dış Ticaret Açığı İçerisindeki Payı (%)

Kaynak: TÜİK, 2013 verilerinden tarafimca hazırlanmıştır.

Grafik 14, Türkiye'nin en fazla dış açık verdiği üçüncü sektörün toplam dış açık içerisindeki payını göstermektedir. Grafiğe göre toptan ve perakende ticaret sektörü dış açığının, toplam dış açık içerisindeki payı inişli çıkışlı bir gelişim göstermektedir. Bu sektörün toplam dış açık içerisindeki payının en düşük olduğu yıl %2'lik oranla 2000 yılı olurken, en fazla paya sahip olduğu yılda %13'lük bir oranla 2008 yılı olmuştur. Bu sektörün payı her ne kadar inişli çıkışlı bir gelişim gösterse de genel olarak bakıldığında bir artıştan söz etmek mümkündür. Zira 1996 yılında %5 olan payı, 2012 yılında %12'ye yükselmiştir. Bu dönemde yaklaşık %7 oranında payı artan toptan ve perakende ticaret sektörünün bu artışının 2000 yılından itibaren başladığı görülmektedir.

Türkiye'nin dış ticaret açığı içerisindeki en düşük payı ise tarım ve ormancılık sektörünün oluşturduğunu Tablo 10 göstermektedir. Bu sektörün, dış açığının oldukça düşük olduğu ve hatta bazı yıllarda dış fazla verdiği görülmektedir. 1998, 1999, 2001, 2002, 2005 ve 2006 yıllarında azda olsa dış fazla verdiği görülen bu sektörün diğer bütün yıllarda açık verdiği görülmektedir. Ancak 2008 yılına kadar oldukça düşük seyreden tarım ve ormancılık sektörü dış açığı bu tarihten itibaren hızlı bir yükselişe başlamıştır. 2008 yılına kadar toplam altı yıl dış fazla, altı yılda dış açık veren bu sektörün bu tarihe kadarki dış açığı hiçbir zaman 1 milyar doların üzerine çıkmamıştır. Dahası 2008 yılına kadarki dönemin ortalamasına bakıldığında, bu sektörün yaklaşık 280 milyon dolar dış fazla vererek, dış ticaret açığını kapatan bir sektör olduğu görülmektedir. Ancak 2008 yılı ile birlikte yükselmeye başlayan tarım ve ormancılık sektörü dış açığı, 2009 yılında düşmesine rağmen sonraki yıllarda tekrar artmıştır. 1996 yılından beri en yüksek açık verdiği yıl ise 3,7 milyar dolarla 2011 yılı olmuştur. Genel olarak bakıldığında 2008 öncesi on iki yıllık dönemde ortalama 280 milyon dolar fazla veren bu sektör, 2008 yılından sonraki beş yıllık dönemde yaklaşık 2,5 milyar dolar artarak 2,2 milyar dolara kadar yükselmiştir.

2.8 Türkiye Dış Ticaretinde Enerji

Türkiye'nin önemli bir enerji ithalatçısı olduğu bilindiğinden enerji konusu için ayrı bir bölüm oluşturulmuştur. Bu bölümde, Türkiye'nin enerji için yapmış olduğu ödemelerin fasıllarıyla birlikte verileri aktararak yorumlanacaktır. Enerji için tek bir sektör olmadığı için değişik sektörlerdeki enerji fasılları enerji başlığı altında incelenecektir. Bunun için madencilik ve taşocakçılığı sektöründen; maden kömürü, linyit ve turp ile ham petrol ve doğalgaz faslı, imalat sektöründen; kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıtlar faslı ve son olarak da elektrik, gaz ve su sektörünün verileri kullanılacaktır. Türkiye'nin en önemli enerji ödemeleri olan bu sektör ve fasılların 1996-2012 dönemindeki ithalat ve ihracat verileri tablolar halinde aktararak yorumlanacaktır. Enerjinin toplam ithalat, ihracat ve dış açık içerisindeki payı grafikler yardımıyla gösterilerek, ülkemizin dış ticaret açığı içerisinde enerjinin ne derece önemli olduğu açıklanacaktır. Böylece bu bölüm, Türkiye dış ticaret açığının kaynaklarını net olarak ifade eden ve açığın kapatılması adına yol gösterici nitelikte olan bir açıklama olacaktır.

2.8.1 Türkiye'nin Enerji İthalatı

Ülkemizin sadece enerji için ödemiş olduğu döviz miktarının bilinmesi dış ticaret açığı açısından önemlidir. Dış açığın ne kadarının enerji ithalatından kaynaklandığının görülmesi açısından aşağıdaki Tablo 11 hazırlanmıştır. Tabloda enerji başlığı altında ilgili fasıllarla yapılan enerji ithalatına ödenen döviz miktarları gösterilmektedir. Fasılların ayrı ayrı verilerinin aktarılmasıyla, enerji ihtiyacının daha çok hangi nedenlerden kaynaklandığının gösterilmesi amaçlanmaktadır. Bu sayede enerjide öncelikli sektörün belirlenerek buna göre çözüm üretilmesi hedeflenmektedir.

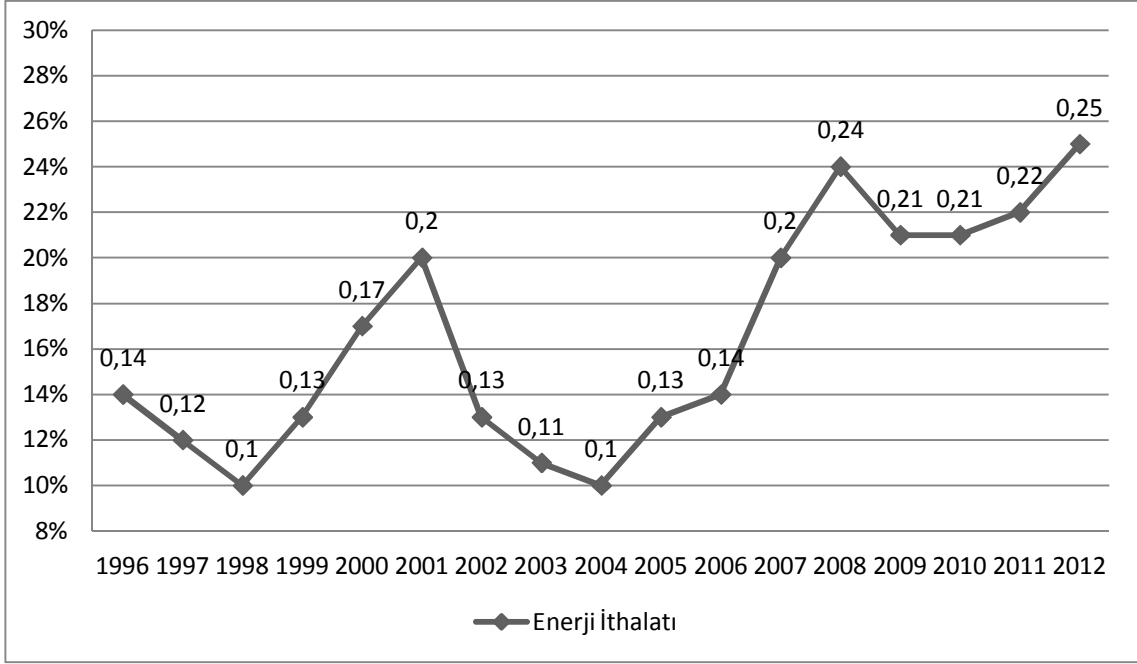
Tablo 11: Türkiye'nin 1996-2012 Dönemi Enerji İthalatı (Bin \$)

Fasıllar Yıllar	ENERJİ				
	Maden Kömürü, Linyit ve Turp	Ham Petrol ve Doğalgaz	Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri ve Nükleer Yakıtlar	Elektrik, Gaz ve Su	TOPLAM
1996	580 832	4 252 351	1 069 313	11 819	5 914 315
1997	560 810	4 264 215	1 152 288	83 972	6 061 285
1998	464 293	2 962 053	966 812	114 380	4 507 538
1999	310 613	3 703 126	1 284 292	81 276	5 379 307
2000	615 145	6 196 064	2 587 096	131 655	9 529 960
2001	299 717	6 076 371	1 798 718	162 280	8 337 086
2002	337 728	4 087 801	2 191 325	128 215	6 745 069
2003	233 016	4 776 562	2 832 696	43 453	7 885 727
2004	264 580	6 091 549	3 796 784	15 683	10 168 596
2005	511 105	8 649 541	5 506 507	18 208	14 685 361
2006	613 539	10 706 469	7 630 584	18 208	18 968 800
2007	736 350	23 617 048	9 492 322	21 528	33 867 248
2008	1 265 749	33 157 663	13 828 943	15 492	48 267 847
2009	1 135 194	18 297 770	10 455 704	17 256	29 905 924
2010	1 161 246	23 503 236	13 802 202	20 471	38 487 155
2011	1 290 126	34 392 307	18 316 536	86 576	54 085 545
2012	1 149 032	39 470 554	19 226 763	255 377	60 101 726

Kaynak: TÜİK, 2013 verilerinden tarafımca oluşturulmuştur.

Tablo 11'e baktığımız zaman, ülkemizin enerjiye harcamış olduğu toplam döviz miktarı 2003 yılına kadar çok sık dalgalanmıştır. Bu dönemde (1996-2003), 1998, 2001 ve 2002 yıllarında bir önceki yıla göre azalan enerji ithalatın en yüksek olduğu yıl ise 9,5 milyar dolar ile 2000 yılı olduğu görülmektedir. 2004 yılına kadar da 10 milyar doların altında seyreden enerji ithalatımız bu dönemde en fazla ham petrol ve doğalgaz faslından ithalat gerçekleştirmiştir. Enerji ithalatımızdaki patlama özellikle 2004 yılı itibariyle başlamıştır. 2004 yılında 10,1 milyar dolar olan enerji ithalatımız, 2012 yılında ise 60,1 milyar dolara yükselmiştir. Bu dönemdeki enerji ithalatımız yaklaşık 50 milyar dolar gibi oldukça büyük bir artış göstermiştir. 2004 yılı öncesi artış miktarı ise sadece 1,9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Böylece 2004 öncesi dönemde yıllık ortalama artış 237 milyon dolar olurken, 2004 sonrası dönemde yıllık ortalama artış 5,5 milyar dolar olmuştur. 1996-2012 dönemine genel olarak baktığımızda ise toplam enerji ithalatındaki artış 54,2 milyar dolar olmuştur. Bu dönemdeki yıllık artış ise 3,1 milyar dolar seviyelerinde gerçekleşmiştir. Toplam enerji ithalatındaki bu artışa, ham petrol ve doğalgaz ile kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıtlar fasıllarında meydana gelen yüksek artışın neden olduğu görülmektedir. Zira 1996 yılında ham petrol ve doğalgaz faslı için ödenen döviz miktarı 4,2 milyar dolar olurken, 2012 yılında bu rakam 39,4 milyar dolara yükselmiştir. Bu durum, toplam enerji ithalatındaki 54,2 milyar dolarlık artışın 35,2 milyar dolarının sadece bu fasıldan kaynaklandığı göstermektedir. Söz konusu on yedi yıllık dönemde (1996-2012), kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıtlar faslındaki artış ise yaklaşık 18,2 milyar dolar olmuştur. Bu iki faslın toplam enerji ithalatındaki artışın 53,4 milyar dolarını oluşturması ise oldukça çarpıcı bir gerçekliktir. Bu durumda maden kömürü, linyit ve turp faslı ile elektrik, gaz ve su sektörlerindeki artış miktarı ise sadece 800 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir.

Grafik 15: Türkiye'nin Enerji İthalatının Toplam İthalat İçerisindeki Payı (%)

Kaynak: TÜİK, 2013 verilerinden tarafımca hazırlanmıştır.

Yukarıdaki Grafik 15'de, Türkiye'nin 1996-2012 döneminde gerçekleştirdiği enerji ithalatının toplam ithalat içerisindeki payı yüzdesel olarak gösterilmiştir. Tabloya göre enerji ithalatının toplam ithalat içerisindeki payı genel olarak artış göstermiştir. Öyle ki 1996 yılında %14 olan enerji ithalatının payı, 2012 yılında %25'e yükselmiştir. Bu artışın özellikle 2004 yılından itibaren giderek arttığı Tablo 11'de görülmektedir. 2004 yılı enerji ithalatının payı 1996 yılına göre %4 oranında azalırken, 2012 yılı enerji ithalatının payı 2004 yılına göre %15 yükselmiştir. Ülkemizde enerji ithalatının toplam ithalat içerisindeki payının en yüksek olduğu dönem ise %25'lik bir oranla 2012 yılı olmuştur. Bu çok ciddi bir oran olmakla birlikte, o yılki toplam ithalatın dörtte birini enerji ithalatının oluşturduğu göstermektedir.

2.8.2 Türkiye'nin Enerji İhracatı

Ülkemizin enerji ithalatını incelendikten sonra, enerji dış açığının saptanması açısından önemlilik arz eden enerji ihracatının da incelenmesi gerekmektedir. Bunun için hazırlanacak tabloda toplam enerji ihracatı olduğu gibi fasılların gerçekleştirdiği ihracat rakamları yer alacaktır. Böylece ülkemizin hangi enerji faslında daha güçlü olduğunun anlaşılması sağlanacaktır.

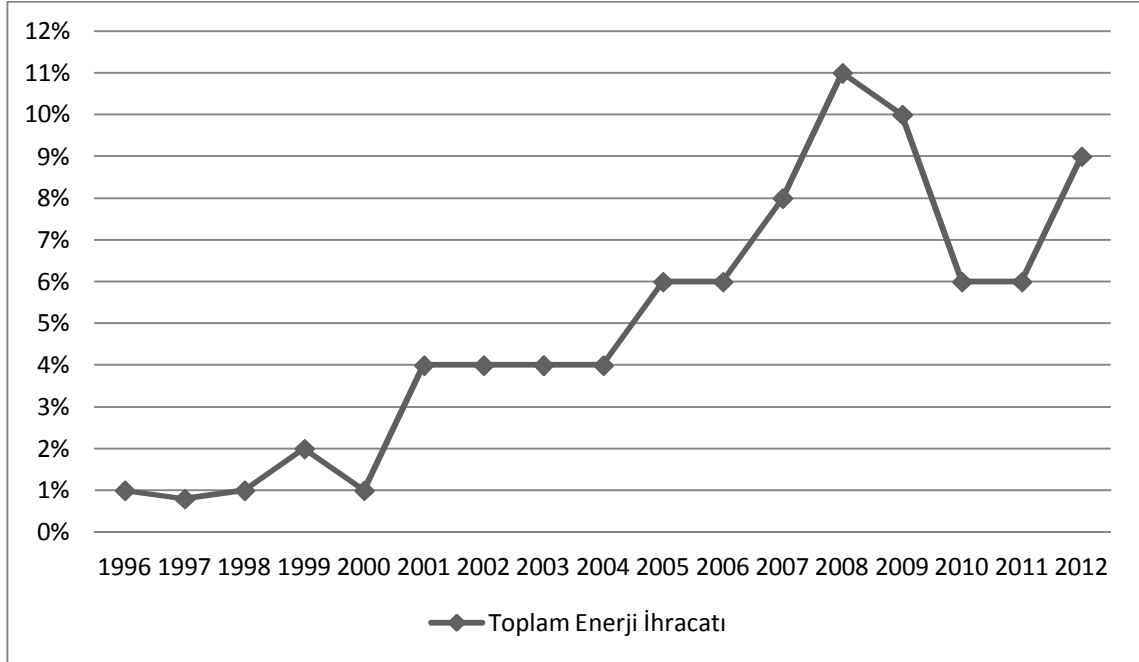
Tablo 12: Türkiye'nin 1996-2012 Dönemi Enerji İhracatı (Bin \$)

Fasıllar Yıllar	ENERJİ				TOPLAM
	Maden Kömürü, Linyit ve Turp	Ham Petrol ve Doğalgaz	Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri ve Nükleer Yakıtlar	Elektrik, Gaz ve Su	
1996	694	1	259 199	15 488	275 382
1997	337	489	179 059	11 101	190 986
1998	294	2 597	240 626	14 911	258 428
1999	801	5 133	315 195	14 265	335 394
2000	1 640	4 650	300 716	20 386	327 392
2001	3 833	2 929	416 421	20 487	443 670
2002	1 453	3 219	670 126	15 841	690 639
2003	1 340	2 773	953 544	20 093	977 750
2004	2 317	0	1 364 348	60 173	1 426 838
2005	2 600	12 170	2 518 943	103 449	2 637 162
2006	1 208	1 131	3 401 678	123 593	3 527 610
2007	1 937	4 349	4 922 265	168 839	5 097 390
2008	20 914	60 958	7 325 096	73 324	7 480 292
2009	1 489	101 126	3 649 926	139 740	3 892 281
2010	6 538	100 472	4 153 298	181 375	4 441 683
2011	5 864	126 405	6 122 477	148 789	6 403 535
2012	6 660	229 919	7 179 902	190 211	7 606 692

Kaynak: TÜİK, 2013 verilerinden tarafımcı hazırlanmıştır.

Tablo 12’de, Türkiye’nin 1996-2012 döneminde gerçekleştirmiş olduğu enerji ihracatı gelirleri dolar cinsinden gösterilmektedir. Tabloya göre, ülkemizin toplam enerji ihracatı genel olarak artış göstermiştir. 1996 yılında toplamda 275 milyon dolarlık ihracat yapılırken, 2012 yılında bu rakam 7,6 milyar dolara yükselmiştir. Söz konusu bu on yedi yıllık dönemde yaklaşık 7,3 milyar dolar artış gösteren enerji ihracatımızın ortalama yıllık büyümesi ise 430 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Enerji ihracatımız 2004 yılına kadar 1 milyar doların altında seyrederken, 2004 yılıyla birlikte bu rakamın üzerine çıkarak hızla büyümeye devam etmiştir. Zira 2004 yılına kadar sadece 700 milyon dolar yükselen enerji ihracatımız 2004 yılından sonra ise 6,6 milyar dolarlık bir büyüme kaydetmiştir. Tabloya göre ülkemizin en fazla ihracat yaptığı fasıl ise kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıtlar faslı olmuştur. Zira 2012 yılında gerçekleştirilen toplam 7,6 milyar dolarlık enerji ihracatın 7,1 milyar doları bu fasıldan elde edilmiştir.

Grafik 16: Türkiye’nin Enerji İhracatının Toplam İhracat İçerisindeki Payı (%)

Kaynak: TÜİK, 2013 verilerinden tarafimca hazırlanmıştır.

Grafik 16'ya göre ülkemizin enerji ihracatının toplam ihracat içerisindeki payı, inişli çıkışlı bir çizgi sergilese de genel olarak artışı görülmektedir. Enerji ihracatının toplam ihracat içerisindeki payı, 1996 yılında %1 iken, 2012 yılında %9'a yükselmiştir. Böylece 1996-2012 döneminde enerji ihracatı payını, %8 oranında yükseltmiştir. Söz konusu bu yükseliş özellikle 2000 yılından itibaren göze çarpmaktadır. 2000 yılına kadar ortalama %1 seviyelerinde olan enerji ihracatının payı, bu tarihten itibaren hızla yükselerek 2008 yılında %11'e kadar yükselmiştir. Grafiğe göre ülkemizin enerji ihracatının 2000'li yıllarla birlikte bir nebze olsun artış gösterdiğini söylemek mümkündür.

2.8.3 Türkiye'nin Enerji Dış Ticaret Açığı

Ülkemizin enerji ithalatı ve ihracatını detaylı olarak inceledikten sonra, çalışmamızın amacına yönelik olarak enerji dış açığının da incelenmesi gerekmektedir. Amaç, Türkiye'nin dış ticaret açığının hangi sebeplerden kaynaklandığının net olarak ortaya konulmasıdır.

Tablo 13: Türkiye'nin 1996-2012 Dönemindeki Enerji Dış Ticaret Açığı (Bin \$)

Fasıllar Yıllar	ENERJİ				
	Maden Kömürü, Linyit ve Turp	Ham Petrol ve Doğalgaz	Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri ve Nükleer Yakıtlar	Elektrik, Gaz ve Su	TOPLAM
1996	580 138	4 252 350	810 114	-3 669	5 638 933
1997	560 473	4 085 156	973 229	72 871	5 870 299
1998	463 999	2 959 456	726 186	99 469	4 249 110
1999	309 812	3 697 993	969 097	67 011	5 043 913
2000	613 505	6 191 414	2 286 380	111 269	9 202 568
2001	295 884	6 073 442	1 382 297	141 793	7 893 416
2002	336 275	4 084 582	1 521 199	112 374	6 054 430
2003	231 676	4 773 789	1 879 152	23 360	6 907 977
2004	262 263	6 091 549	2 432 436	-44 490	8 741 758
2005	508 505	8 637 371	2 987 564	-85 241	12 048 199
2006	612 331	10 705 338	4 228 906	-105 385	15 441 190
2007	734 413	23 612 699	4 570 057	-147 311	28 769 858
2008	1 244 835	33 096 705	6 503 847	-57 832	40 787 555
2009	1 133 705	18 196 644	6 805 778	-122 484	26 013 643
2010	1 154 708	23 402 764	9 648 904	-160 904	34 045 472
2011	1 284 262	34 265 902	12 194 059	-62 213	47 682 010
2012	1 142 372	39 240 635	12 046 861	65 166	52 495 034

Kaynak: TÜİK, 2013 verilerinden tarafımcı hazırlanmıştır.

Yukarıda ki Tablo 13'de, Türkiye'nin önemli enerji fasıllarında gerçekleşen dış ticaret açığı döviz cinsinden gösterilmiştir. Ayrıca söz konusu fasıllardaki toplam dış açıkta tabloda yansıtılarak, ülkemizin enerji sektöründe ne kadar açık verdiği rakamsal olarak ifade edilmiştir.

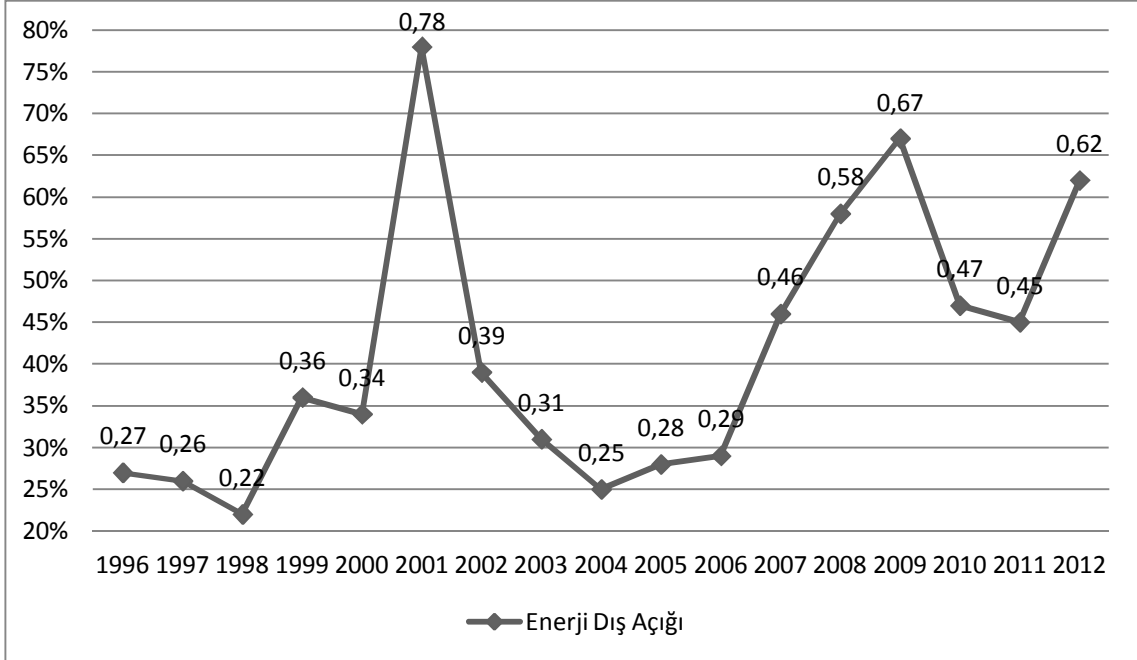
Tablo 13'e göre ülkemizin en fazla dış açık verdiği enerji faslının ham petrol ve doğalgaz olduğu görülmektedir. Bu alandaki açık 1996 yılında yaklaşık 4,2 milyar dolar seviyesinde gerçekleşirken diğer fasıllardaki açığın toplamı ise yaklaşık 1,4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu durum bize ülkemizin en zayıf olduğu enerji faslının ham petrol ve doğalgaz olduğunu göstermektedir. Ham petrol ve doğalgaz dış ticaret açığı sürekli olarak artış göstermesine rağmen ülkemizde ve dünyada meydana gelen ekonomik gelişmelere paralel olarak bazı dönemlerde de düşüş yaşamıştır. Buna rağmen incelediğimiz bu on yedi yıllık dönemde 4,2 milyar dolardan 39,2 milyar dolara yükselmiştir. Bu süreçte yaklaşık 35 milyar dolar artış gösteren ham petrol ve doğalgaz enerji faslının ortalama yıllık büyüme rakamı ise 2 milyar dolar seviyelerinde gerçekleşmiştir. Bu fasılda gerçekleşen en yüksek artış ise 12,9 milyar dolarlık artış ile 2007 yılında yaşanırken, en yüksek düşüş de 14,9 milyar dolar ile 2009 yılında yaşanmıştır. Özellikle 2007 yılına kadar gerçekleşen ham petrol ve doğalgaz dış açığı birbirine yakın seyretmiş ancak 2007 yılından sonra makas giderek açılmıştır. Enerji dış ticaret açığında ki en büyük paya sahip bir diğer fasıl ise kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıtlar faslı olmuştur. Ancak bu fasıldaki dış ticaret açığımız ham petrol ve doğalgaz faslına göre oldukça düşüktür. Buna rağmen 1996 yılında 800 milyon dolar seviyelerinde gerçekleşen faslın dış açığı, 2012 yılında yaklaşık 12 milyar dolar gibi oldukça ciddi bir rakama yükselmiştir. Söz konusu dönemde (1996-2012) bu faslın artışı yaklaşık 11,2 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Yıllık ortalama büyüme rakamı ise 650 milyon dolar seviyelerindedir. Ülkemizin dış ticarete konu olan önemli enerji fasıllarından olan maden kömürü, linyit ve turp ile elektrik, gaz ve su fasıllarındaki dış açığı diğer fasıllara göre nispeten düşük seviyelerdedir. Öyle ki bu iki faslın 2012 yılı toplam dış ticaret açığı 1,2 milyar dolar seviyelerinde gerçekleşmiştir.

Tablo 13'e baktığımızda ülkemizin toplam enerji dış ticaret açığının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Enerji sektöründeki açığın 1996 yılında 5,6 milyar dolar seviyelerinde olduğu görülürken, bu rakamın 2012 yılında 52,4 milyar dolara yükselmiş olması ülkemiz dış ticaret dengesi açısından oldukça olumsuz bir durumdur. Ülkemizin enerji sektöründe bu kadar dış açık vermesi bize bu alanda ne kadar yetersiz olduğumuzu göstermektedir. 1996-2012 döneminde enerji sektörünün dış açığının 46,8 milyar dolar artış göstermiş olması, ülkemizin artan enerji ihtiyacını karşılama da ne kadar yetersiz olduğunu göstermektedir. Özellikle ham petrol ve doğalgaz alanında

ülkemizin ne kadar yetersiz olduğu görülmektedir. Zira enerji sektöründeki 46,8 milyar dolarlık dış ticaret açığı artışının 35 milyar doları bu fasıldan kaynaklanmıştır.

Ülkemizin enerji sektöründeki dış ticaret açığının rakamsal değerleri ve fasıllara dağılımı inceledikten sonra, enerji sektörü dış ticaret açığının toplam dış ticaret açığı içerisindeki payının da incelenmesinde fayda vardır. Zira ülkemizin dış ticaret açığının kaynağının anlaşılabilmesi için dış açığının sektörlere dağılımının net olarak bilinmesi gerekmektedir. Bunun için aşağıda ki grafik hazırlanmıştır.

Grafik 17: Türkiye'nin Enerji Dış Açığının Toplam Dış Ticaret Açığı İçerisindeki Payı (%)

Kaynak: TÜİK, 2013 verilerinden tarafimca hazırlanmıştır.

Grafik 17’de ülkemizin enerji sektöründeki dış ticaret açığının toplam dış ticaret açığındaki payı yüzdesel olarak gösterilmiştir. Grafikteki yüzelere göre ülkemizin dış ticaret açığının büyük bir kısmının enerji sektöründen kaynaklandığı görülmektedir. Zira ülkemizin 2012 yılındaki dış ticaret açığının yüzde 62’sinin enerji sektöründen kaynaklandığı görülmektedir. Bu sektörün dış açığının, toplam dış açık içerisindeki payının yıllar itibari ile dalgalandığı görülmektedir. Ancak genel olarak grafiğe bakıldığında 2004 yılından itibaren istikrarlı bir artış olduğu söylenebilir. 1996 yılında toplam dış ticaret açığının yüzde 27’sini oluşturan enerji sektörü, 2004 yılında yüzde 2’lik bir azalmayla toplam dış açığın yüzde 25’ini oluşturmaktadır. Söz konusu bu dokuz yıllık dönemde (1996-2004) yüksek kırılmaların yaşandığı enerji sektörünün payı, 2001 yılında yüzde 78’lik payla rekor kırmıştır. Bu aynı zamanda 1996-2012 döneminin de en yüksek payı olarak dikkat çekmektedir. 1996-2012 döneminde enerji sektörünün dış açığının payının en az olduğu yıl ise yüzde 22’lik payla 1998 yılı olmuştur. Grafik 17’ye genel olarak bakıldığında her ne kadar kırılmalar varsa da enerji sektörü dış ticaret açığının payı artmıştır. Zira 1996 yılında yüzde 27 olan enerji sektörünün payı, 2012 yılında yüzde 62’ye yükselmiştir. Söz konusu bu on yedi yıllık dönemde (1996-2012) enerji sektörü dış ticaret açığının toplam dış ticaret açığındaki payı ortalama yüzde 41 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu durum Türkiye’nin dış ticaret açığının büyük oranda enerji sektöründen kaynaklandığını göstermektedir. Grafikte dikkat çeken bir diğer hususta, toplam dış ticaret açığının arttığı dönemlerde enerji sektörünün payının azalması, toplam dış ticaret açığının azaldığı dönemlerde ise enerji sektörünün payının artmasıdır. Bu durum enerji sektörünün diğer dış ticaret sektörlerinden etkilenmediğini ve genel olarak sürekli arttığını göstermektedir.

BÖLÜM III

DIŞ TİCARET AÇIĞININ TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ

3.1 Dış Ticaret Ve Ekonomik Büyüme

3.1.1 Ekonomik Büyümenin Tanımı

Bir topluluğun ekonomisinde iktisadi faaliyetlerin ölçüğünde meydana gelen büyümeye ve aynı zamanda iktisadi faaliyetlerin toplam ölçüğündeki büyüme toplam nüfustaki büyümeye oranla daha yüksek olacağından, kişi başına düşen gelirden de yaşanacak büyümeye ekonomik büyüme denilmektedir (Cingöz, 2011:29).

Ekonomik büyüme, kişi başına düşen reel gelirin artması olarak ifade edilmektedir. Bir başka ifadeyle ekonomik büyüme, bir ülkenin üretim imkânları eğrisinin dışarıya veya uzun dönem toplam arz eğrisinin sağa doğru kayması olarak ta adlandırılabilir (Kibritçioğlu, 1988:1).

Zaman ve mekân bağlamında bir miktar, ağırlık ve hacim şeklinde meydana gelen büyüklük artışı ekonomik büyümedir. Bu artış kişiler ve ülkeler için önem arz etmektedir. Büyümenin belirtileri, nüfus, tasarruf, sermaye ve milli gelir artışları olarak sayılabilir. Büyüme aynı zamanda, bir işletmede, bölgede ya da ekonomide nominal olarak değil de reel olarak meydana gelen miktar ve büyüklük artışını da ifade etmektedir (Özgüven, 1998:36).

3.1.2 Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Etkileri

Ekonomik büyümeyi bir ülkedeki toplam üretim hacminin genişlemesi olarak tanımlayabiliriz. Ekonomik büyüme ülkede üretimi, tüketimi ve doğal olarak ikisi arasındaki farkı gösteren dış ticareti de etkilemektedir. Büyüme ile dış ticaret arasındaki ilişki çift taraflı bir ilişkidir. Yani dış ticaret büyümeyi etkilerken, büyüme de dış ticareti etkiler (Seyidoğlu, 2013:119).

Ülkeler için dış ticaretten karlı çıkılması dış ticaret hadlerine bağlıdır. Ülkelerin uluslar arası ticaret haddi iç maliyet oranlarından yüksek olursa, dış ticaret büyümeyi artırmaktadır (Sever, 2009:150).

Dış ticaretin ekonomik büyüme olumlu etki yaptığını savunanlara göre, dış ticaret 19. yüzyılda ekonomik büyümenin motoru olmuştur. Günümüzde az gelişmiş ülkeler için dış ticaretin kalkınmanın motoru olup olmadığı tartışmalı da olsa, dış ticaretin kalkınmayı hızlandırıcı dinamik etkileri vardır. Bunların en önemlileri, gelişmekte olan ülkelerin üretim ve kaynak açığını karşılaması, iç pazardaki ürün fazlalığına Pazar sağlaması, ölçek ekonomileri oluşturması, iç piyasa talebini genişletmesi, rekabet ve ekonomilere dinamizm kazandırması olarak sayabiliriz (Öztürk, 2005:116-117).

Dış ticaretin en önemli dinamik yararı, az gelişmiş ülkelerin iktisadi kalkınmalarını sağlamak için gerekli olan ancak kendilerinin üretemedikleri mal, hizmet ve kaynakları yurt dışından ithal etmeleriyle bu girdilere sahip olabilmeleridir. Ara mallar, yatırım malları ve hammaddeler bu girdiler arasında sayılabilir (Öztürk, 2005:117).

Dış ticaret, ihracat sektöründe yoğun olarak kullanılan faktörlerin daha yüksek bir oranda artışına dayanan gelişme koşulları altında, ihraç edilebilir malların üretimi, ithal edilebilir malların üretiminden daha fazla artmakta, dış ticaretteki artış GSMH'daki toplam artıştan daha fazla olmaktadır. Yıllık reel GSMH artış hızını aşan ihracat artış hızı, ihracatın GSMH' ya oranını artırdığı için büyümenin motoru olarak kabul edilmektedir (Öztürk, 2005:117).

Dış ticaret, gelişmekte olan ülkelerin üretim ve kaynak açığını karşılayarak bu ülkelerin küresel sistemle bütünleşmesini sağlamakta ve iktisadi kalkınmalarının hızlanmasında etkili olmaktadır. İhracat gelirlerinde sağlanan artışlar ekonomik büyüme hızına da oldukça önemli katkı sağlamaktadır (Öztürk, 2005:117-118).

Ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi için üretilen mal ve hizmetlere içerde ve dışarıda yeterli piyasaların bulunabilmesi şarttır. Dışa kapalı bir ekonomide özellikle tarım ürünleri ve hammaddeler için talep yetersizliği olacağından ülke kaynakları eksik çalıştırılabilmektedir. Dış ticaretin olduğu bir ülkede ise talep artışına bağlı olarak kaynakların tam ve etkin kullanılması sağlanabilir. Bu durum, dış ticaretin ülkede boş duran kaynakların kullanımına olanak sağlayan bir pazar oluşturma aracı olarak ifade edilebilir. Dış pazarlar, az gelişmiş ülkelerin tarım ürünleri fazlasını ve ülkede kullanılmayan hammaddelerin değerlendirilmesini sağladığı için, durağan bir ekonomide büyümeyi başlatacak etkenlerin başında gelmektedir (Öztürk, 2005:118).

Bir ülkenin dış ticarettten yararlanarak ekonomik büyüme sağlayabilmesi büyük ölçüde piyasa genişliğine bağlıdır. İç ulusal piyasaları yetersiz olduğu gelişmekte olan ülkelerde, dış ticaret, sağladığı hızlı üretim artışına bağlı olarak piyasa hacmini genişletmektedir. Dış ticaret sayesinde, iç pazara ek olarak belirli bir ölçüde de olsa dış pazar sağlanarak, iç pazarın sınırlılık derecesi azaltılmış olmaktadır (Öztürk, 2005:118).

Ekonomik büyümenin sağlanmasında iç piyasanın hacmi de etkilidir. Geniş bir iç piyasaya sahip olan ülkelerde, ithal edilen yeni sanayi ürünleri zamanla yurtiçi talebi genişletmekte ve buda söz konusu malların yurtiçinde etkin bir şekilde üretilir duruma gelmesine imkân sağlamaktadır. İç piyasa talebinin genişlemesi, kapasite kullanım oranlarını artırarak, kaynak verimliliğini yükselterek, içsel ve dışsal ölçek ekonomileri oluşturarak teknolojik gelişmeleri hızlandırmakta buda ekonomik büyümeyi hızlandırmaktadır (Öztürk, 2005:120).

Dış ticaretin olumlu etkilerinden bir diğeri de ihraç mallarının uluslar arası piyasalar ile ilişkileri sonucu maliyet, kalite, pazarlama rekabeti gibi değişkenlerde ortaya çıkardığı avantajlardır. Uluslar arası piyasalarda rekabet etmek durumunda olan üreticiler, bu baskının etkileri ile daha etkin çalışmak durumunda kalmaktadırlar. Buda

kaynak verimliliğini artırmakta ve ekonomik büyümeyi hızlandıran faktörlerden biri olmaktadır (Öztürk, 2005:121).

Dış ticaretin gelişme ve kalkınmaya iki önemli etkisi vardır. Bunlardan birincisi, özellikle kısa dönemde, ekonomik gelişme çabalarının gerektirdiği ithalatı gecikmelere neden olmadan karşılaması, yani dış ödeme gücünü sağlamasıdır. İkincisi ise uzun dönemli bir sorunu teşkil etmekte olup, dış ticaretin ekonomik yapıdaki köklü değişikliklere uygun olarak yeniden şekillenmesi veya başka bir deyişle dış ticaretin uluslararası iş bölümünü uyararak kaynak dağılımını etkilemesidir (Serin, 2001:305-306).

Milli gelirin hesaplanmasında yatırımların miktarları ve üretim faktörlerinin verimliliği kullanılmaktadır. Bu bize yatırım miktarları ve üretim faktörlerinin verimliliğinin milli gelirin bir fonksiyonu olduğunu göstermektedir. Bir ülkede büyümeden söz edebilmek için üretimin artması, üretimin artması içinde yatırımların artması gerekmektedir. Böylece ülkede ihracat artarken, tasarruflar artacak ve döviz açığı da kapanmış olacaktır (Cingöz, 2011:50-51).

İhracata dayalı büyüme hipotezi, ekonomik büyümenin temelini dış ticarete dayandırmaktadır. Öyle ki, Güney Doğu Asya ülkelerinin 1960'lı yıllardan günümüze kadar devam eden ekonomik büyümelerinin kaynağının dış ticaret olduğunu savunmaktadırlar. Bu hipoteze göre, dış ticaretin üretimde bir artışa yol açacağı ve bunun da dış ticaret çarpanı ile milli gelirin artmasına katkı sağlayacağı belirtilmektedir. Öte yandan, üretimin artması için gerekli olan ara mal ve girdilerinin, dış ticaret kısıtlarının ortadan kaldırılması ile ithal edilebileceğini, bunun da hem ihracatı hem de üretimi artıracığı savunulmuştur (Şen, 2007:78).

Dış ticaret ve büyüme arasındaki ilişkileri açıklamaya çalışan modern ve geleneksel modellerin çoğunda dış ticaretin büyümeye pozitif katkı yaptığı saptanmıştır. Bazı yaklaşımlar ise dış ticaretin büyümeye olumsuz yönde etki ettiğini savunmuşlardır (Sever, 2009:149).

Tablo 14: Dış Ticaret Göstergeleri ve Ekonomik Büyüme (Bin \$)

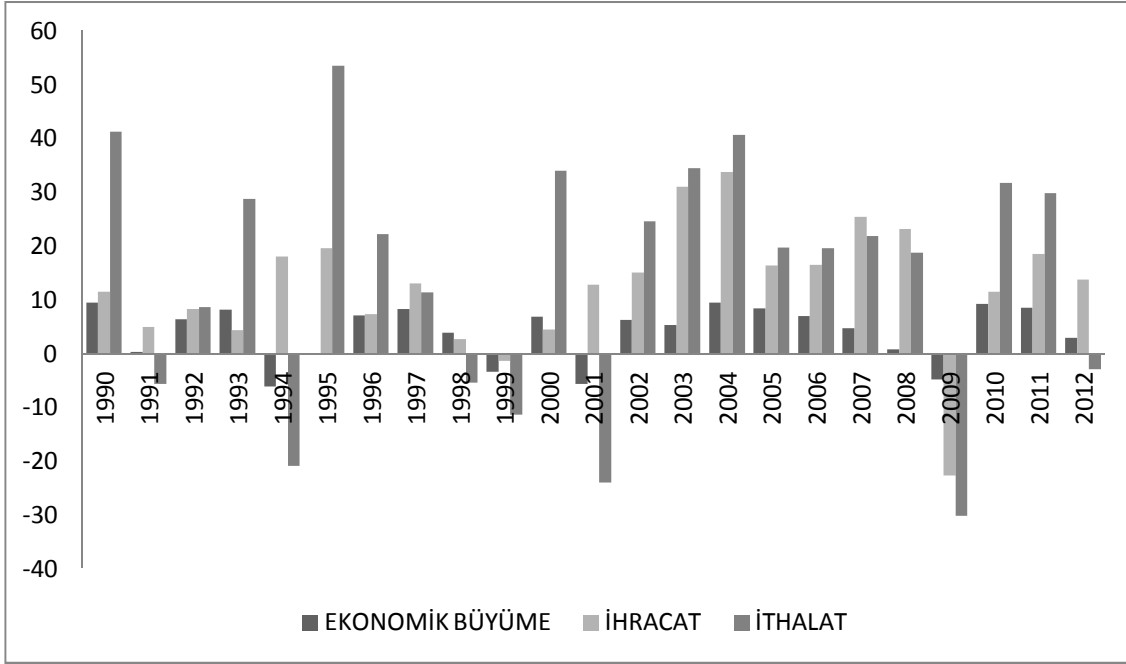
YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ AÇIK	İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI %	GSYH Büyüme %
1990	12 959 288	22 302 126	9 342 838	58,1	9,4
1991	13 593 462	21 047 014	7 453 552	64,6	0,3
1992	14 714 629	22 871 055	8 156 426	64,3	6,4
1993	15 345 067	29 428 370	14 083 303	52,1	8,1
1994	18 105 872	23 270 019	5 164 147	77,8	-6,1
1995	21 637 041	35 709 011	14 071 970	60,6	8,0
1996	23 224 465	43 626 642	20 402 178	53,2	7,1
1997	26 261 072	48 558 721	22 297 649	54,1	8,3
1998	26 973 952	45 921 392	18 947 440	58,7	3,9
1999	26 587 225	40 671 272	14 084 047	65,4	-3,4
2000	27 774 906	54 502 821	26 727 914	51,0	6,8
2001	31 334 216	41 399 083	10 064 867	75,7	-5,7
2002	36 059 089	51 553 797	15 494 708	69,9	6,2
2003	47 252 836	69 339 692	22 086 856	68,1	5,3
2004	63 167 153	97 539 766	34 372 613	64,8	9,4
2005	73 476 408	116 774 151	43 297 743	62,9	8,4
2006	85 534 676	139 576 174	54 041 498	61,3	6,9
2007	107 271 750	170 062 715	62 790 965	63,1	4,7
2008	132 027 196	201 963 574	69 936 378	65,4	0,7
2009	102 142 613	140 928 421	38 785 809	72,5	-4,8
2010	113 883 219	185 544 332	71 661 113	61,4	9,2
2011	134 906 869	240 841 676	105 934 807	56,0	8,5
2012	152 536 653	236 544 494	84 007 841	64,5	2,2
2013*	138 710 446	228 510 506	89 800 060	60,7	4,1**

Kaynak: TÜİK, 2013 verilerinden tarafıma hazırlanmıştır.

* Ocak-Kasım Dönemi ** Ocak-Haziran Dönemi

Dış ticaretle ekonomik büyüme arasında bir ilişki olduğu ve bu ilişkinin iki yönlü olduğu söylenebilir. Tablo 14’de verilen Türkiye’nin 1990 yılı sonrası dış ticaret verileri ve ekonomik büyüme rakamları göstermektedir ki dış ticaret ve ekonomik büyüme arasında sıkı bir ilişki vardır. Türkiye ekonomisinin daralma yaşadığı dönemlere bakıldığında aynı yıllarda ithalat ve buna bağlı olarak dış ticaret hacimlerinin de daraldığı gözlenmektedir. Ekonomin küçüldüğü dönemlerde ithalatın azalmasına bağlı olarak ihracatın ithalatı karşılama oranı yükselmiştir. 1999 ve 2009 yılları ekonomik büyüme rakamlarına bakıldığında ekonominin daraldığı görülmektedir. Ancak bu iki yıldaki daralmanın diğer daralma yıllarından farklılık gösterdiğini söylemek mümkündür. Zira bu yıllarda ekonomin daralması ile birlikte ithalat ve dış ticaret hacmini yanı sıra ihracat verilerinde de bir azalma olduğu görülmektedir. Bunun nedeni ise bu yıllarda yaşanan krizlerin dış kaynaklı olması ve diğer ülkelerin azalan satın alma gücü neticesinde ülkemizin ihracatının azalmasıdır. İhracat ve ithalatın birlikte ve yüksek oranlarda arttığı dönemlerde ekonomik büyüme oranında ki artış hızının da yüksek olması gözlerden kaçmamaktadır. Dış ticaret hacminin yükseldiği dönemlerde ekonomik büyüme yaşanırken, dış ticaret hacminin daraldığı dönemlerde ekonomik büyümenin yönü de tersine dönmektedir. Ekonomik büyüme hızının yüksek olduğu dönemlere göre düşük olduğu dönemlerde, ihracatın ithalatı karşılama oranı daha düşüktür. Bunu, artan ithalat ve ihracat sonrasında ekonominin büyümesine ancak ihracat ile ithalat dengesinin bozulmasına bağlayabiliriz.

Türkiye’de 1990 yılından itibaren dış ticaretteki artış hızı ile GSMH’deki artış hızı paralellik göstermektedir. Bu dönemin büyük bir kısmında dış ticaret hacmindeki artış hızı, GSMH’deki artış hızından daha yüksek olmuştur. Ancak tabloda da görüldüğü gibi dış ticaretteki artış ihracatta ki artıştan ziyade ithalattaki artıştan etkilenmiştir (Sezgin, 2009:185).

Grafik 18: Büyüme, İhracat ve İthalat İlişkisi

Kaynak: TÜİK, 2013 verilerinden tarafimca hazırlanmıştır.

İhracat ve ithalatın ekonomik büyümeyi etkilediğini ve boyutlarını Tablo 14’de göstermiştik. Şimdide bu etkileşimin yönünün daha iyi anlaşılabilmesi açısından Grafik 18 üzerinden saptamalarda bulunulacaktır. Yukarıda ki grafikte ihracat, ithalat ve ekonomik büyümedeki değişim oranları verilmiştir. Değişim oranlarından anlaşıldığı üzere, ekonomik büyüme ihracat ile daha yakın ilişki içerisindedir. Zira ihracattaki değişim oranları ve değişimin yönü ekonomik büyümedeki değişim oranlarına ve yönüne benzerlik göstermektedir.

İhracat, toplam talepte önemli bir faktördür. Bu nedenle, ekonomik büyümeyi artıran çeşitli etkenlerden biridir. İhracatın artması üretim talebini de artıracığı için reel GSYİH’da buna bağlı olarak artacaktır. İhracat, talebi artıran, dolayısıyla da üretimi artıran, uluslar arası rekabet sayesinde kaliteyi ve verimliliği artıran bir uyarıcıdır (Soğan, 1997:232). İhracatın ekonomiye olumlu katkıları olmasına rağmen, ithalat ekonomiyi negatif yönde etkilemektedir. Yurtiçinde üretilen mal ve hizmetlerin yerine ithal mal ve hizmetlerin kullanılması, hem yurtiçi üretime hem de GSYH’ya olumsuz etki etmektedir (Yükseler, 1998:8). Sonuçta, ihracat artar ve ithalat azalırsa milli gelir artmakta, tersine bir durumda ise milli gelir azalmaktadır (Parasız, 1998:78).

İhracat ile üretim arasında pozitif bir etkileşim olduğu hemen herkes tarafından kabul edilmektedir. Dolayısıyla ihracatın ekonomik büyümeye doğrudan bir etkisi vardır. İhracat sektöründe üretim azalan maliyetlerle gerçekleştiriliyorsa, ihracatın artması üretim maliyetlerinin düşmesine neden olur ve buda ekonomide reel geliri artırır. İhracatın artması ülke içindeki diğer üretim kesimlerini de etkiler ve bu kesimlerin de maliyetine azaltıcı etki yapar. Yani ihracatın artması ile birlikte artan üretim, ekonomide dışsal ölçek ekonomilerin ortaya çıkmasına yol açar ve böylece maliyetlerin düşmesine ve yeni üretim metotlarının ortaya çıkarılmasına sebep olur. İhracat için etkin bir şekilde üretim yapan işletmeler, ekonomideki diğer işletmeleri de bu yolda üretim yapmaya özendirerek rekabetin artmasına ve verimliliğin yükselmesine katkı sağlar. Ayrıca ihracatın artması, ihracat yapan sektörün üretiminde kullanılan faktörlere olan talebi artırarak faktör gelirlerinin yükselmesine olumlu etki yapmaktadır. Yani bir ekonomide ihracat artışı ile ülkedeki üretim faktörleri daha fazla üretime katılabilmekte ve üretimde ölçek ekonomilerinden yararlanma fırsatı ile birlikte ekonomik büyüme hız kazanmaktadır (Ersungur ve Yalman, 2009:83-84).

3.2 Dış Ticaret Ve Enflasyon

3.2.1 Enflasyonun Tanımı

Mal ve hizmetlerinin fiyatlarının artması aklımıza ilk gelen enflasyon tanımıdır. Mal ve hizmetlerin fiyatları zaman içinde artabileceği gibi azalmada gösterebilir. Sadece belli bir malın veya hizmetin fiyatının artması enflasyon değildir. Enflasyon fiyatlar genel düzeyinin sürekli bir artış göstermesiyle ifade edilir. Enflasyonu, bazı mallarının fiyatlarının sürekli artması ya da tüm malların fiyatlarının tek sefer artması olarak da tanımlayamayız. Enflasyondan söz edilebilmesi için, fiyatlar genel seviyesinde sürekli bir artış söz konusu olmalıdır (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2004:3). Enflasyon, toplam talebin toplam arzı aşması sebebiyle fiyatlar genel seviyesinin sürekli olarak yükselmesi olarak tanımlanmaktadır (Cingöz, 2011:54).

3.2.2 Dış Ticaretin Enflasyona Etkileri

Enflasyonun nedenleri genel olarak talep ve maliyetlerde meydana gelen artışlardır. Dış ticaretin enflasyon üzerindeki etkilerine talepte meydana getirdiği artışa göre baktığımızda, ülkenin ithal mallarına olan talep artışı, üretim maliyetini artırarak yurtiçi enflasyonun üzerinde olumsuz etki yapmaktadır. Talep artışına bağlı olarak, ithalatın ihracata göre daha fazla artması durumunda, iç talep baskısı, enflasyon oranını artırmaktadır. Dış ticaretin maliyetlerde meydana getirdiği artışa göre baktığımızda ise, ithal mal fiyatları, örneğin hammadde ve girdi fiyatları toplam talepten bağımsız olarak artsa bile fiyatların artmasına sebep olmaktadır (Cingöz, 2011:54).

Yurtiçi enflasyonu, doğrudan ve dolaylı olmak üzere ithalat fiyatlarından iki şekilde etkilenir. Doğrudan etki, tüketici fiyat endeksi sepetindeki ithal mal ve hizmetlerin fiyatlarında meydana getirdiği değişim aracılığıyla gerçekleşmektedir. Zira yurtiçi fiyatlarının kontrol altında tutulabilmesi için, ithal edilen mal ve hizmetlerin fiyatlarından düşük olması gerekmektedir. İthalat fiyatlarının enflasyona yaptığı dolaylı etki ise, üretici fiyat endeksi sepetinde bulunan üretim faktörlerinin fiyatlarına yaptığı etkidir. Üreticinin maliyetlerini etkileyen faktörlerden en önemlisi, üretimde kullanılan girdi fiyatlarıdır. Dolayısıyla ithal girdi fiyatlarının artması ilk aşamada üreticinin maliyetini artırsa da, uzun dönemde bu çıktı fiyatlarına yansıtılacağından enflasyonun artmasına neden olacaktır (Çiçek, 2009:73-76).

Tablo 15: Dış Ticaret Göstergeleri ve Enflasyon Değerleri (Bin \$)

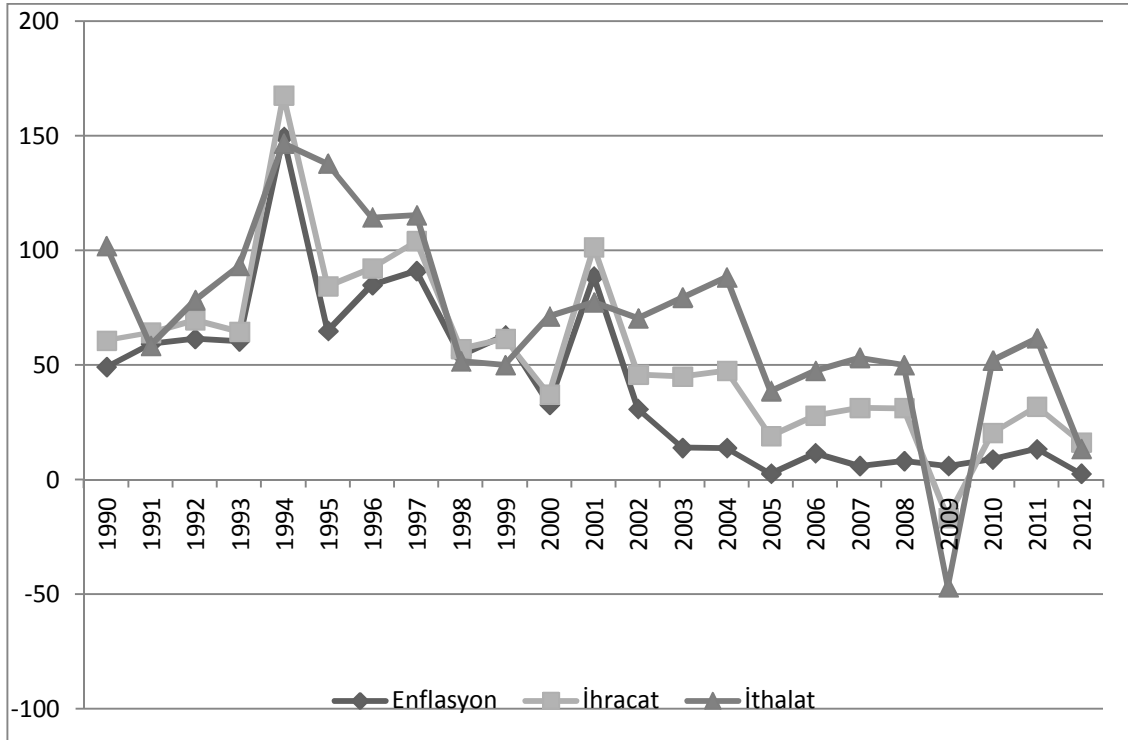
YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ AÇIK	İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI	TEFE TÜFE (%)
1990	12 959 288	22 302 126	9 342 838	58,1	49,2
1991	13 593 462	21 047 014	7 453 552	64,6	59,2
1992	14 714 629	22 871 055	8 156 426	64,3	61,4
1993	15 345 067	29 428 370	14 083 303	52,1	60,3
1994	18 105 872	23 270 019	5 164 147	77,8	149,6
1995	21 637 041	35 709 011	14 071 970	60,6	64,9
1996	23 224 465	43 626 642	20 402 178	53,2	84,9
1997	26 261 072	48 558 721	22 297 649	54,1	91,0
1998	26 973 952	45 921 392	18 947 440	58,7	54,3
1999	26 587 225	40 671 272	14 084 047	65,4	62,9
2000	27 774 906	54 502 821	26 727 914	51,0	32,7
2001	31 334 216	41 399 083	10 064 867	75,7	88,6
2002	36 059 089	51 553 797	15 494 708	69,9	30,8
2003	47 252 836	69 339 692	22 086 856	68,1	13,9
2004	63 167 153	97 539 766	34 372 613	64,8	2,7
2005	73 476 408	116 774 151	43 297 743	62,9	11,6
2006	85 534 676	139 576 174	54 041 498	61,3	5,9
2007	107 271 750	170 062 715	62 790 965	63,1	8,1
2008	132 027 196	201 963 574	69 936 378	65,4	5,9
2009	102 142 613	140 928 421	38 785 809	72,5	8,9
2010	113 883 219	185 544 332	71 661 113	61,4	13,3
2011	134 906 869	240 841 676	105 934 807	56,0	12,6
2012	152 536 653	236 544 494	84 007 841	64,5	6,1
2013*	138 710 446	228 510 506	89 800 060	60,7	7,3

Kaynak: TÜİK, 2013 verilerinden tarafımca hazırlanmıştır.

* Ocak-Kasım Dönemi

Dış ticaret göstergeleri ve enflasyon oranlarının birlikte gösterildiği Tablo 15 enflasyon oranlarının dış ticaretten ne kadar etkilendiğini göstermektedir. 1990-2003 yılları arasında oldukça yüksek seyreden enflasyon, 2003 yılından itibaren düşüşe geçmiş ve önceki döneme göre daha istikrarlı bir sürece girmiştir. Enflasyonun yüksek olduğu 2003 yılı öncesi dönemde dış ticaret göstergelerinin düşük olduğu gözlenmiştir. 1994 yılında 41 milyar dolar seviyelerinde olan dış ticaret hacmi, 2004 yılında 160 milyar dolar seviyelerine kadar yükselmiştir. Aynı yılların enflasyon oranlarına bakıldığında ise, dış ticaretin enflasyonla olan ilişkisinin boyutları gözler önüne serilmektedir. Zira 1994 yılında %149,6 olan enflasyon oranı, 2004 yılında %2,7'ye gerilemiştir. Genel olarak bakıldığında ihracatın arttığı dönemlerde yükselen enflasyon oranları, kriz dönemlerinde ihracat azalsa bile düşmemiştir.

Grafik 19: Enflasyon, İhracat ve İthalat İlişkisi

Kaynak: TÜİK, 2013 verilerinden tarafımcı hazırlanmıştır.

Grafik 19’da ihracat, enflasyon ve ithalat değişim oranları gösterilmektedir. Enflasyonun, dış ticaret verilerinin hangisinden yakından etkilendiğinin daha kolay anlaşılmasının sağlanması oldukça önemli bir grafikdir. Grafiği incelediğimizde enflasyon oranlarının ihracat oranları ile yakın ilişki içerisinde olduğu gözlenmektedir. İhracatın artığı dönemlerde enflasyonunda artması, ihracatın azaldığı dönemlerde enflasyon oranlarının da düşmesi bu ilişkinin gücünü göstermektedir. İthalat oranlarındaki artış ve azalışla da benzerlik gösteren enflasyon oranları yinede ihracatta meydana gelen değişmelere gösterdiği duyarlılığı ithalatta meydana gelen değişmelere göstermemektedir. Ancak hem ihracatın hem de ithalatın enflasyon oranlarını etkilediği grafikte rahatça görülebilmektedir.

3.3 Dış Ticaret Ve İstihdam

3.3.1 İstihdamın Tanımı

İstihdam kelime anlamı olarak, kullanma, çalıştırma, hizmete alma gibi anlamlara gelmektedir. İstihdamı geniş ve dar anlamlarıyla tanımlamak gerekirse, geniş anlamda istihdam, emek, toprak ve sermaye kapasitesinin bir yıllık dönem içindeki kullanılma derecesini ifade eden bir ülkenin sahip olduğu üretim unsurları anlamına gelmektedir. Bir ülkenin bir yıllık dönem içerisinde gerçekleştirdiği ekonomik faaliyetlere katılacak durumda olan insan gücünün kullanılma, çalışma ya da çalıştırılma düzeyini de istihdamın dar anlamı olarak ifade edebiliriz (Köklü, 1976:67).

İstihdamın sözlük anlamı, bir kimseyi bir işte çalıştırma, barındırma durumudur. İstihdam bir işte çalışma durumunu gösterirken, işsiz olmanın zıt anlamlısı olarak kullanılabileceğinden işsizlikle yakın ilişkilidir. Buradan hareketle işsizliğin tanımını yapacak olursak, çalışma gücüne sahip olan ve sürekli iş aramasına rağmen iş bulamayan kişinin halini ifade eder (Sönmez, 2006:182).

3.3.2 Dış Ticaretin İstihdama Etkileri

Dış ticaret, ulusal ekonomide toplam talep ve toplam arz düzeylerini etkiler. Bu da işsizliğin artmasına ya da azalmasına, enflasyonist baskının ortaya çıkmasına ya da yok olmasına neden olur.

İstihdama, yani ülke nüfusuna çalışma olanakları oluşturulmasına dış ticaret önemli katkı sağlamaktadır. İthal teknolojiler ve sermaye malları kullanılarak yeni yatırımlar yapılması, ülkede istihdamın yükselmesi bir başka deyişle işsizliğin azalması anlamına gelmektedir. Aynı şekilde ihracatın artması da işsizliği azaltıcı bir etki yapmaktadır. Çünkü ihraç edilen her mal, bu malı üretmek üzere işçi çalıştırılması, yani istihdam oluşturulması demektir. Ancak yurtiçindeki malların yerine yabancı mallara yapılan her harcama, yurtiçinde işsizliğin artmasına neden olmaktadır (Cingöz, 2011:52).

Ihracatın ithalattan fazla olması ekonomide toplam harcamaların artmasına ve dolayısıyla istihdam düzeyinin artmasına katkı sağlayacaktır. Ancak ithalatın ihracattan fazla olması durumda toplam talep azalacağından işsizliği körükleyici etki yapacaktır (Seyidoğlu, 2001:320).

Mal ithalatının ara ve yatırım mallarından oluşması, ithalatın tamamlayıcı ithalat olduğunu gösterdiğinden yurtiçi üretim ve katma değer üzerinde olumlu etki yapmaktadır (Yükseler, 1998:8). Çünkü yatırım malı ithalatı ekonominin üretim kapasitesiyle yakından ilgilidir. Ara malı ithalatı da genelde ekonominin üretim kapasitesinin bir sonucudur ve ara malları ihtiyacı en fazla sanayi sektöründe olmaktadır. Buda göstermektedir ki, üretimde kullanılan ara ve yatırım mallarının ithalatı tamamlayıcı ithalat olduğundan, üretim artışına ve istihdama pozitif katkı yapmaktadır (Berksoy, 1994:34). Ancak tüketim malları ithalatı istihdama negatif yönde etki etmektedir. Zira tüketim mallarının ithalatı yurtiçi talebi doğrudan doğruya karşıladığı için yurtiçinde üretimi azaltacak buda istihdamda olumsuz etki oluşturacaktır. Diğer taraftan ithal edilen yatırım mallarının bir kısmı tarım ve hizmet sektörlerinde kullanılmaktadır. Yatırım malı ithalatının ikame mallardan oluşması da istihdam üzerinde olumsuz etkiye sebep olmaktadır (Cingöz, 2011:53).

Tablo 16: Dış Ticaret Göstergeleri ve İşsizlik Oranları (Bin \$)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ AÇIK	İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI	İŞSİZLİK ORANI %
1990	12 959 288	22 302 126	9 342 838	58,1	8,0
1991	13 593 462	21 047 014	7 453 552	64,6	8,2
1992	14 714 629	22 871 055	8 156 426	64,3	8,5
1993	15 345 067	29 428 370	14 083 303	52,1	9,0
1994	18 105 872	23 270 019	5 164 147	77,8	8,6
1995	21 637 041	35 709 011	14 071 970	60,6	7,6
1996	23 224 465	43 626 642	20 402 178	53,2	6,6
1997	26 261 072	48 558 721	22 297 649	54,1	6,8
1998	26 973 952	45 921 392	18 947 440	58,7	6,9
1999	26 587 225	40 671 272	14 084 047	65,4	7,7
2000	27 774 906	54 502 821	26 727 914	51,0	6,5
2001	31 334 216	41 399 083	10 064 867	75,7	8,4
2002	36 059 089	51 553 797	15 494 708	69,9	10,3
2003	47 252 836	69 339 692	22 086 856	68,1	10,5
2004	63 167 153	97 539 766	34 372 613	64,8	10,8
2005	73 476 408	116 774 151	43 297 743	62,9	10,6
2006	85 534 676	139 576 174	54 041 498	61,3	10,2
2007	107 271 750	170 062 715	62 790 965	63,1	10,3
2008	132 027 196	201 963 574	69 936 378	65,4	11,0
2009	102 142 613	140 928 421	38 785 809	72,5	14,0
2010	113 883 219	185 544 332	71 661 113	61,4	11,9
2011	134 906 869	240 841 676	105 934 807	56,0	9,8
2012	152 536 653	236 544 494	84 007 841	64,5	10,1
2013*	138 710 446	228 510 506	89 800 060	60,7	9,8**

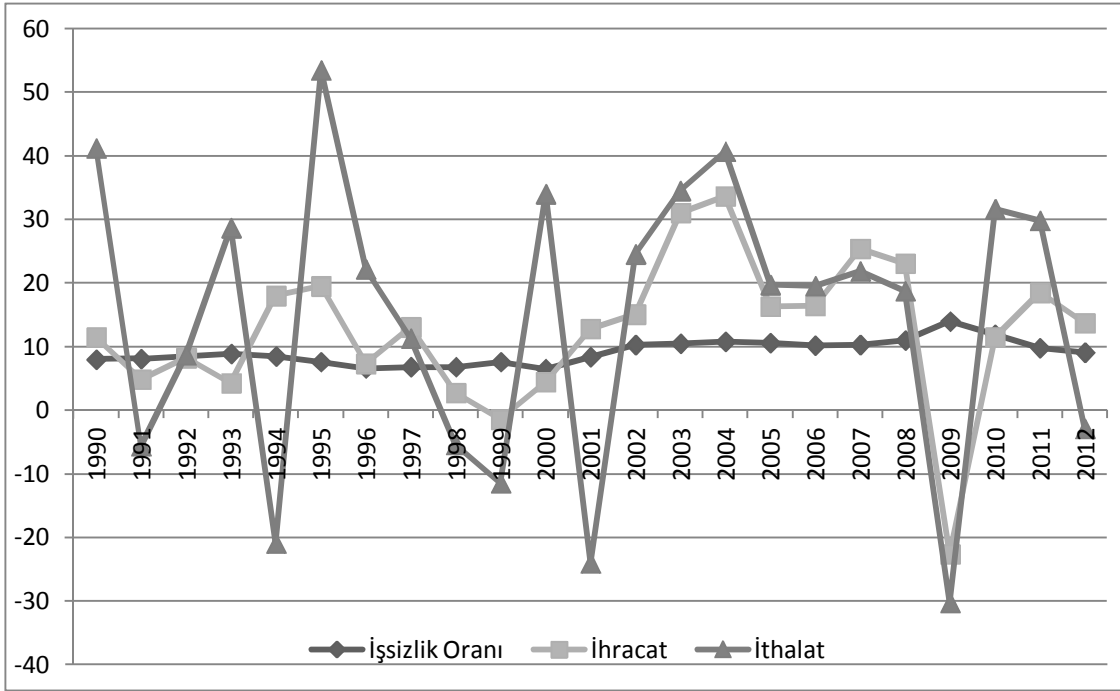
Kaynak: TÜİK, 2013 verilerinden tarafımca hazırlanmıştır.

*Ocak-Kasım Dönemi   **Ocak-Ağustos Dönemi

Dış ticaretin işsizliği doğrudan ve dolaylı olarak etkilediğini ifade etmiştik. İhracatın artması üretimi artıracığından istihdama pozitif etki yaparken, ithalatın artması ise tüketim mallarına olan talebin yabancı mallarla karşılanmasına, bunun sonucunda da yerli üretimin azalması ve işsizliğin artmasına neden olacaktır. Tablo 16'da dış ticaret verileri ve işsizlik oranları verilmiştir. Buna göre, ihracatın arttığı yıllarda işsizlik oranlarının düştüğü ancak bazı dönemlerde ithalattaki artışın ihracattaki artıştan daha hızlı olması nedeniyle işsizlik oranlarının da artış gözlenmiştir.

Türkiye'de yabancı sermaye ülkede yatırım yapması için teşviklerle desteklenmektedir. Amaç bunların ülkede istihdama katkıda bulunarak, işsizliği azaltma da etkin rol oynamalarıdır. Bugün Türkiye yabancı yatırımcı için bir cazibe merkezi olmuştur. Ülkemizin jeostratejik önemi, Ortadoğu, Asya ve Avrupa pazarlarına yakınlığı, enerji geçiş güzergâhı üzerinde olması, yabancı yatırımcıyı Türkiye'ye taşıyan özelliklerdir. Asya ile Avrupa arasında bir köprü görevinde olması, genç ve çalışkan nüfusu, ucuz işgücü, yine ülkenin bir vergi cenneti olması yabancı yatırımcıyı ülkemizde yatırım yapmak için harekete geçiren ve özendiren özellikleri olmuştur (Saraç, 2010:119-120).

Grafik 20: İşsizlik, İhracat ve İthalat İlişkisi

Kaynak: TÜİK, 2013 verilerinden tarafimca hazırlanmıştır.

Grafik 20’de işsizlik oranları, ihracat ve ithalat değişim oranları verilmiştir. İhracat ve ithalat ile işsizlik arasındaki ilişkiyi daha kolay gözlemleyebilmek adına oldukça önemli bir grafikdir. Öyle ki ihracatımızın düştüğü dönemlerde işsizliğin arttığı, ihracatımızın arttığı dönemlerde ise işsizliğin azaldığı grafikte net olarak görülmektedir. Ayrıca ithalatın düştüğü dönemlerde işsizliğin azaldığı aynı şekilde ithalatın arttığı dönemlerde ise işsizliğin arttığını gözlemlemek mümkündür.

3.4 Dış Ticaret Ve Döviz Kurları

3.4.1 Döviz Kuru Tanımı

Döviz kurları, yerli paranın yabancı paralar karşısındaki değerini ifade etmektedir. Her malın bir değer ve fiyatı olduğu gibi dövizinde bir fiyatı vardır. İki milli para biriminin değişim oranı olarak ifade edebileceğimiz döviz kurunu, yabancı bir paranın ulusal para cinsinden fiyatı olarak ta tanımlayabiliriz (Karagöz, 2009:1).

3.4.2 Dış Ticaretin Döviz Kurlarına Etkileri

Türkiye’de 1990’lı yıllarda kamunun finansman sorunları nedeniyle Türk Lirasının değer kazanmasını sağlayan politikalar uygulanmıştır. Bu politikalar sonucunda değer kazanan Türk Lirası ithalatın artmasına ve ihracatın durağanlaşmasına neden olmuştur. Ancak 1990’ların başlarında dolar karşısında Türk Lirası değer kaybetmiştir. Öyle ki, 1994 yılındaki krizle birlikte değer yitirmeye devam eden Türk Lirası, dolar karşısında %165 oranında düşmüştür (Karagöz, 2009:36).

Dış ticaret ile döviz kurlarının ilişkisi Tablo 17’de yıllar itibari ile verilmiştir. Dış ticaret yabancı ülkelerle yapılan her türlü ticari ilişkileri ifade ettiğine göre döviz kurları ile yakından ilişkilidir. Bu ilişki çift yönlü bir ilişki olarak da ifade edilebilir. Çünkü dış ticaret döviz kurlarını etkilediği gibi, döviz kurlarının seyri de dış ticareti etkilemektedir. Öyle ki döviz kurlarının çok yüksek olduğu dönemlerde ithalat azalırken, dövizin yurt içinde değerli olmasına bağlı olarak ihracat artacaktır. Aynı şekilde, dövizin ucuz olduğu bir ülkede iç piyasada ki firmaların uluslar arası piyasada rekabet gücü azalacağından ihracat düşer.

Tablo 17: Dış Ticaret Göstergeleri ve Döviz Kurları (Bin \$)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ AÇIK	İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI	DÖVİZ KURLARI	
					\$/₺	€/₺
1990	12 959 288	22 302 126	9 342 838	58,1	0,0026	...
1991	13 593 462	21 047 014	7 453 552	64,6	0,0042	...
1992	14 714 629	22 871 055	8 156 426	64,3	0,0069	...
1993	15 345 067	29 428 370	14 083 303	52,1	0,0111	...
1994	18 105 872	23 270 019	5 164 147	77,8	0,0299	...
1995	21 637 041	35 709 011	14 071 970	60,6	0,0460	...
1996	23 224 465	43 626 642	20 402 178	53,2	0,0818	...
1997	26 261 072	48 558 721	22 297 649	54,1	0,1528	...
1998	26 973 952	45 921 392	18 947 440	58,7	0,2622	...
1999	26 587 225	40 671 272	14 084 047	65,4	0,4222	0,4478
2000	27 774 906	54 502 821	26 727 914	51,0	0,6267	0,5767
2001	31 334 216	41 399 083	10 064 867	75,7	1,2313	1,0990
2002	36 059 089	51 553 797	15 494 708	69,9	1,5131	1,4367
2003	47 252 836	69 339 692	22 086 856	68,1	1,5003	1,6934
2004	63 167 153	97 539 766	34 372 613	64,8	1,4292	1,7762
2005	73 476 408	116 774 151	43 297 743	62,9	1,3473	1,6776
2006	85 534 676	139 576 174	54 041 498	61,3	1,4380	1,8087
2007	107 271 750	170 062 715	62 790 965	63,1	1,3078	1,7868
2008	132 027 196	201 963 574	69 936 378	65,4	1,2992	1,9049
2009	102 142 613	140 928 421	38 785 809	72,5	1,5545	2,1609
2010	113 883 219	185 544 332	71 661 113	61,4	1,5076	1,9990
2011	134 906 869	240 841 676	105 934 807	56,0	1,6781	2,3336
2012	152 536 653	236 544 494	84 007 841	64,5	1,7887	2,3362
2013*	138 710 446	228 510 506	89 800 060	60,7	2,0817	2,9428

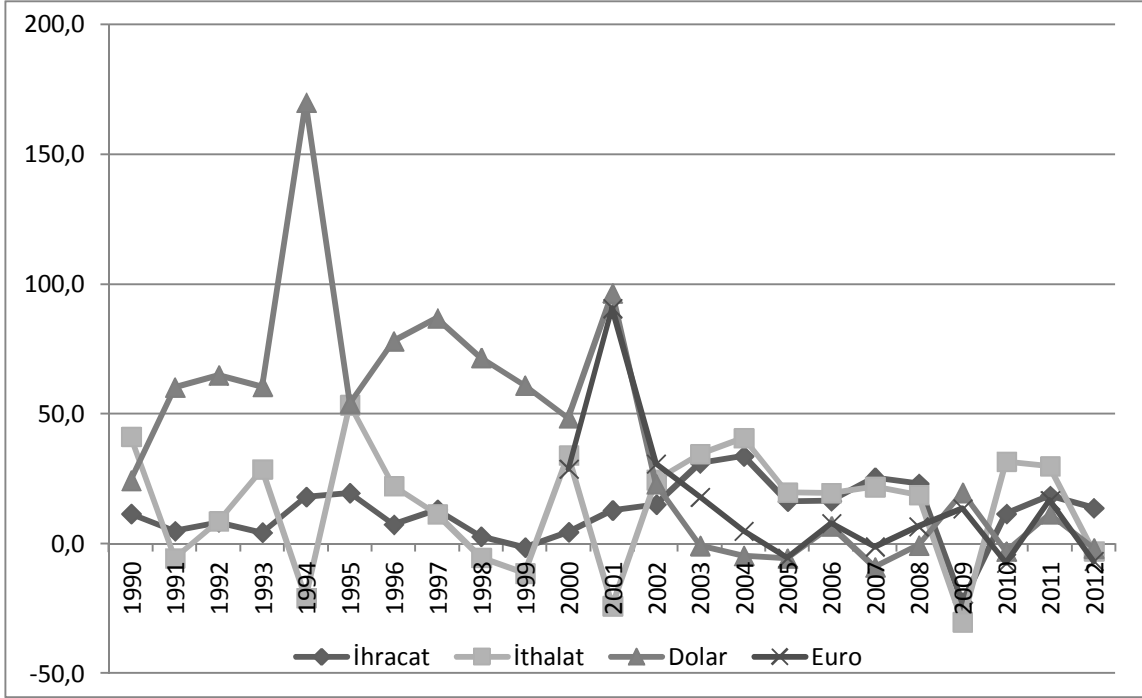
Kaynak: TÜİK, 2013 verilerinden tarafımca hazırlanmıştır.

*Ocak-Kasım Dönemi

Dış ticarete konu olan her türlü mal ve hizmet döviz ile alınıp satılmaktadır. Dış ticaret yaparken kullanılan bir veriyi dış ticaretin etkilememesi düşünülemez. Dış ticaret yaparken ödeme aracı olarak kullanılan dövizleri dış ticaretin miktarı muhakkak etkileyecektir.

Günümüzde dış ticaret yapılırken yaygın olarak kullanılan iki para birimi vardır. En yaygın olarak kullanılan döviz dolardır. Ardından Avrupa Birliğinin ortak para birimi olan Euro gelmektedir. Ülkemizde de dış ticarete yaygın olarak kullanılan dövizler bu iki para birimi olduğu için çalışmada kullanılacak olan veriler bu yöndedir.

Tablo 17’de dış ticaret göstergeleri, dolar ve Euro kuru birlikte gösterilmiştir. Euro 1999 yılında yürürlüğe girdiği için 1990-1999 arası Euro değerleri mevcut değildir. İhracatın fazla olduğu dönemlerde ülkede döviz fazlalığı oluşacağından döviz kuru düşük seyretmiştir. Aynı şekilde ithalatın daha fazla olması da ülkede döviz dar boğazına yol açacağından döviz kurları yüksek olmaktadır. Tabloda rakamlarla verilen verilerden dış ticaret ve döviz kurları arasındaki etkileşimi görsel olarak tam anlamıyla gözlemleyemiyoruz. Bu yüzden aşağıda ki grafik yardımıyla daha açık bir şekilde dış ticaret ve döviz kurları arasındaki bağlantıyı incelememiz mümkün olacaktır.

Grafik 21: İhracat, İthalat, Dolar ve Euro İlişkisi

Kaynak: TÜİK, 2013 verilerinden tarafimca hazırlanmıştır.

Grafik 21’de ihracat, ithalat, dolar ve Euro’daki değişim oranları verilmiştir. Grafikten hareketle ihracatın arttığı dönemlerde döviz kurlarının düştüğünü, azaldığı dönemlerde ise döviz kurlarının yükseldiğini söylemek mümkündür. Ancak döviz kurlarını tek etkileyen faktör dış ticaret olmadığı için bazı dönemlerde diğer faktörlerin döviz kuru üzerindeki şiddeti daha fazla olmuş, bu durum etkileşimin net olarak gözükmesine mani olmuştur. İthalatın arttığı dönemlere bakıldığında ise döviz kurlarının düşük seyrettiği görülmektedir. Bunun temel nedeni ise düşük döviz kurlarının ithalat yapmayı özendirmediği olarak ifade edilebilir. Özellikle kriz dönemlerinde dış ticaret ve döviz kurları arasındaki etkileşimi görmek mümkün olmamıştır. Bunun nedeni olarak ise, ekonomiyi etkileyen diğer dinamiklerin kriz dönemlerinde daha baskın olması gösterilebilir.

BÖLÜM IV

4. TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARET AÇIĞININ NEDENLERİ, ÇÖZÜM ÖNERİLERİ ve DIŞ TİCARET HEDEFLERİ

Türkiye’nin dış ticaret verilerini ve sektörel dağılımını incelediğimiz ikinci bölümde, ülkemizin net bir şekilde ithalatçı olduğu yani dış açık verdiği görülmektedir. Bu durumda ülkemizin dış açık verme nedenleri, sorunun çözümü için oldukça önemlidir. Çalışmamızın bu bölümünde Türkiye’nin dış ticaret açığının nedenleri ve dış açığın kapanıp dış dengenin sağlanabilmesi için yararlı olabilecek bir takım ekonomik önlemler açıklanacaktır. Özellikle dış açığın nedenleri başlığında ikinci bölümden sıklıkla yararlanılarak, ülkemizin hangi alanlarda daha fazla açık verdiği bilgisine ulaşılması açısından ikinci bölüm verilerine atıflarda bulunulacaktır.

Ülkeler için dış dengenin sağlanması hem ekonomik hem de siyasi açıdan oldukça önemli olduğu için, dış ticaret açığı veren ülkelerin bu verilerini düzeltmek istemeleri kaçınılmazdır. Bu durumun sağlanabilmesi içinse öncelikle sorunun kaynağı net bir şekilde ifade edilmelidir. Dış dengenin bozulmasına sebep olan sorunların doğru ve tarafsız bir şekilde ortaya konması sorunun gerçek anlamda çözümü için atılması gereken en önemli adımdır. Zira doğru teşhis konulamayan bir hastaya uygulanacak tedavi yöntemi hastayı iyileştirmeyeceği gibi daha farklı hastalıklara da sebep olabilmektedir. Bu bilinçle, Türkiye’nin dış ticaret dengesini bozan nedenleri inceleyerek sorunun tedavisi için doğru ekonomik reçetenin hazırlanması için bu bölüm oldukça önemlidir. Ayrıca bölümün sonunda, Türkiye’nin dış ticaret hedeflerine kısaca değinilerek, ülkemizin bu alanda hangi seviyeye gelmek istediği açıklanacaktır.

4.1 Türkiye'nin Dış Ticaret Açığının Nedenleri

Türkiye'nin dış ticaret açığını inceleyeceğimiz bu kısımda, ülkemizin dış ticaret verilerini incelediğimiz ikinci bölümün katkısı oldukça fazla olacaktır. Zira ülkelerin dış ticaret dengelerinin bozulmasına neden olan faktörler dış ticaret verilerinin detaylı incelenmesi sonucu anlaşılabilir. Bu yüzden dış ticaret açığının nedenlerinden önce ülkemizin dış ticaret yapısının incelenmesi oldukça önemlidir.

Türkiye'nin dış ticaret istatistiklerine baktığımızda ülkemizin dış açık veren bir ülke olduğu net bir şekilde görülmektedir. Bu açığa sebep olan ya da artmasına neden olan faktörler ise çeşitli başlıklar altında sıralanabilmektedir. Bu faktörlerin ortaya çıkarılması içinse ikinci bölüm verileri kullanılacaktır. İkinci bölümde ülkemizin dış ticaret dengesini bozan durumlar tablolar ve grafikler aracılığı ile gösterilmektedir. Bu bölümde ise Türkiye'nin dış ticaret açığı vermesine neden olan ekonomik ve yapısal problemler ele alınarak, detaylı bir şekilde incelenecektir.

Türkiye'de özellikle 1990 yılından itibaren ithalat-ihracat makasının giderek açıldığı görülmektedir. Ülkemizde 1990 yılından sonraki dönemde dış ticaret açığına neden olan başlıca gelişmeler aşağıda sunulmaktadır:

- Petrol ve yan ürünlerinin tüketiminin ve ithalatının artması,
- Son dönemde doğalgaz ile ısınma ve enerji üretimi sonucu doğalgaz kullanımının artması ve buna bağlı olarak doğalgaz alım miktarının ve fiyatlarının yükselmesi,
- Avrupa Birliği ile GB anlaşmasının yapılması sonucu ithal AB mallarının ülkemize rahatça girmesine rağmen Türkiye'nin sınırlı kotalara tabi tutulması,
- Ülkemizin ihracat yapısının ağırlıklı olarak ham madde ve yarı mamul mallardan oluşması ve ihraç edilen bu malların işlenerek mamul mal olarak Türkiye'ye ithal edilmesi,
- Türkiye'de ki reel faiz oranları döviz artış oranlarından daha fazla olduğundan Türk Lirasının değerlenmesi ve gelir dağılımının bozulması sonucu lüks tüketim mallarının ithalatının artması,

-Uluslar arası ticarete rekabetin artmasına bağlı olarak ihraç mallarının fiyatlarının düşmesine rağmen Türkiye'nin yüksek ithal girdi maliyetleri nedeniyle ihraç mallarının fiyatının bu düşüşe ayak uyduramaması,

-Avrupa Birliğinin ortak para birimi Euro'nun özellikle 2002 yılına kadar hedeflenen güce ulaşamaması ve Amerikan Doları karşısında değer kaybetmesi neticesinde Türkiye'nin AB'ye yaptığı ihracatın maddi getirisinin beklentilerin gerisinde kalması gibi önemli sebeplerden dolayı ülkemiz dış ticaret açığı giderek artmaktadır (Aksoy ve Çoşkun, 2004:399).

Türkiye'nin toplam dış ticaret açığının sektörel dağılımına baktığımızda, en fazla paya sahip sektörlerin, imalat sanayi ile madencilik ve taş ocakçılığı sektörleri olduğu görülmektedir. Madencilik ve taş ocakçılığı sektöründeki en önemli pay ise hiç şüphesiz enerji sektörüne aittir. Bu sebeple, Türkiye'nin dış ticaret açığındaki aslan paylarının imalat sanayi ve enerji sektörüne ait olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum, ülkemizin dış ticaret açığı vermesindeki en önemli nedenlerin bu sektörlerdeki aksaklıklardan kaynaklandığının bir göstergesidir. Bu yüzden ülkemizin dış ticaret açığının nedenlerini açıklarken bir grupta yapmanın daha yararlı olacağı düşünülmüştür. Böylece, dış ticaret açığının nedenleri, imalat sanayinin sorunları, enerji açığı sorunu, rekabet gücünün yetersizliği ve diğer sorunlar olmak üzere toplam dört ana başlık altında toplanmıştır.

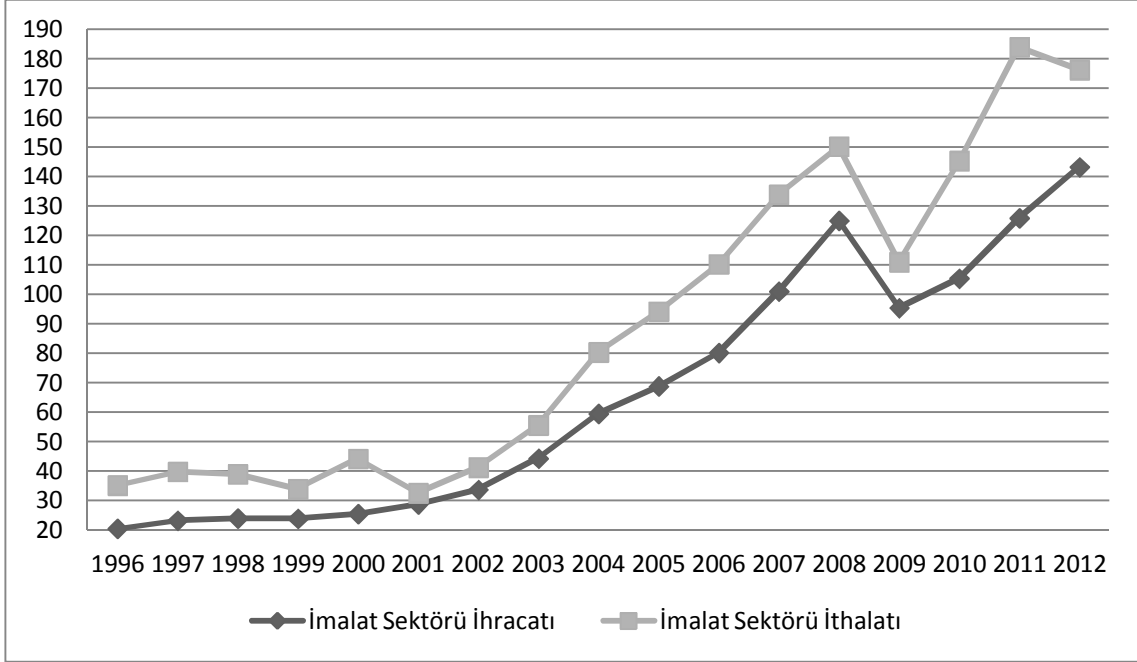
4.1.1 İmalat Sanayinin Sorunları

Türkiye'nin dış ticaret dengesinin bozulmasındaki en önemli faktörlerden biri ülkemizin imalat sanayinin dışa bağımlılığıdır. Zira ülkemizde üretilen sanayi mallarının ham madde ve ara malı ihtiyacı yurtdışından sağlanmaktadır. Bu durum üretimimizin arttığı dönemlerde dış ticaret açığımızın da artmasına neden olmaktadır. Türkiye son dönemlerde teknoloji yoğun sanayi üretiminin artırılmasına büyük önem vermektedir. Ancak bunu sağlamak için yeterli teknoloji ve ham maddeye sahip olmayışımız, söz konusu bu ihtiyaçları ithal etmek suretiyle gidermemize neden

olmaktadır. Buda üretimimizin ve dolayısıyla da ihracatımızın artmasını, ithalatımızın artması koşuluna bağlamaktadır.

Türkiye'nin geçen yılki toplam ithalatı 236,5 milyar dolar seviyelerinde gerçekleşirken, bu miktarın %74'ü ara malı ithalatından kaynaklanmıştır. Ara malı ithalatı 2012 yılında 2011 yılına göre %1 oranında artarak 175 milyar dolar seviyelerine yükselmiştir. Ara malı ithalatının, toplam ithalatın düştüğü bir dönemde yükselmesi, hem toplam ithalat içerisindeki payını artırmış hem de ne kadar önemli boyutlara ulaştığını gözler önüne sermiştir (T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2013:1).

Grafik 22: Türkiye'nin 1996-2012 Döneminde İmalat Sanayi İhracat ve İthalatının Gelişimi (Milyar \$)

Kaynak: TÜİK, 2013 verilerinden tarafımca hazırlanmıştır.

Yukarıda ki Grafik 22, Türkiye'nin imalat sanayi ihracatını ve ithalatını göstermektedir. Başlangıç yılı olarak Gümrük Birliğinin yürürlüğe girdiği yıl olan 1996 yılı seçilmiştir. Grafiğe baktığımız zaman ülkemizin imalat sanayi ihracatının, 2001 yılından itibaren hızla arttığı görülmektedir. Bu dönemde sadece 2008 krizine bağlı 2009 yılında bir düşüş yaşayan imalat sektörü ihracatı, istikrarlı yükselişini kriz sonrasında da devam ettirmiştir. Ancak grafikteki dikkat çekici husus, imalat sektörü ihracatının artmaya başlamasıyla imalat sektörü ithalatının da artmasıdır. Hemen hemen birbirine benzer gelişim gösteren söz konusu değişkenlerin bu durumu, birbirlerinden ne kadar

etkilendiklerinin bir göstergesi niteliğindedir. İmalat sektörü ihracatının artmaya başladığı 2001 yılında ithalatının da benzer oranlarla artması manidardır. Grafikten de net bir şekilde anlaşılmaktadır ki, imalat sanayinin ihracatının artması aynı şekilde imalat sanayinin ithalatının da artmasına neden olmaktadır. Buradan imalat sektörünün ihracatının artmasının bağlı olduğu ön koşulun, imalat sanayi ithalatının artması olduğunu söylemek mümkündür.

Ülkemizin dış ticaret açığının önemli nedenlerinden biride, sanayinin yapısal sorunlarıdır. 2000 yılı itibariyle ülkemizin ithalat yapısına bakıldığında, %13'ü tüketim malı, %65'i ara malı ve %22'si sermaye mallı şeklinde oluşmaktadır. Aynı dönemin ihracat yapısına bakıldığında ise %53'ünün tüketim malı, %40'nın ara malı ve %57'sinin sermaye malı tarafından oluşturduğu görülmektedir. Bu durum ülkemizin hem yatırım aşamasında hem de üretim aşamasında dışa bağımlı bir ülke olduğunu göstermektedir. Türkiye'nin ithalat verilerine bakıldığında, ithalatın sadece ekonominin küçüldüğü dönemlerde gerilediği görülmektedir. Bu bakımdan Türkiye ekonomisi büyümek istiyorsa, hem yatırım aşamasında sermaye mallarının hem de üretim aşamasında ara mallarının ithalatını artırmak durumundadır. Özellikle GB sonrasında bu bağımlılık daha da artmıştır. Öyle ki Türkiye 1998 yılında 46 milyar dolar ithalat yapmış ve bu ithalatla birlikte toplam 206,3 milyar dolar GSMH elde etmiştir. Ancak 2000 yılında 54 milyar dolar ithalat yapmasına rağmen elde ettiği GSMH 201,1 milyar dolar seviyesinde kalmıştır. Bu durum ülkemizin daha fazla ithalat yapmasına rağmen daha düşük üretim seviyesinde kaldığını göstermektedir. Buda Gümrük Birliğinin Türkiye ekonomisini giderek ithalata bağımlı hale getirdiğinin bir göstergesidir. Türkiye 1990'lı yıllarda tüketim malı ihracatçısı olarak dikkat çekerken bu durum 2000'li yıllarda tersine dönmüştür. Aynı şekilde ara malı ithalatında da bir artış söz konusu olmaktadır. 1990'lı yıllarda ara malında %40 kendine yeten bir ülke olan Türkiye'de bu oran 2000 yılında %32'ye kadar düşmüştür (Enç, 2001:35).

Türkiye üretiminin ithalata bağımlılığının arttığına ortaya konmasında, talep yapısına göre ithalatın kur hareketlerine duyarlılığı ve imalat sanayi ihracat performansı ile imalat sanayinin ulusal katma değer içerisindeki payı da oldukça önemlidir. 1990-2010 dönemine bakıldığında, Türkiye'nin ara malı ithalatının milli gelir içerisindeki payı %8,1'den 17,9'a yükselmiştir. Ara malı ithalat endeks değerleri ve ara malı ithalatının milli gelirden aldığı pay, reel kur endeks değerleri ile birlikte incelendiğinde, reel kurdaki yükselişe rağmen, 1994 ve 2001 krizlerinde ithal ara malına talebin düşmediği görülmektedir. 1994 krizinde Türk Lirasının değerinde meydana gelen düşüşe rağmen ara malı ithalatı artmaya devam etmiştir. Aynı şekilde 2001 krizi öncesinde uygulanmaya konulan nominal çapa, Türk Lirasının hızla değer kazanmasına neden olmuş, bunun sonucunda ara malı ithalatında da hızlı bir artış yaşanmıştır. Ancak 2001 krizi ile değer kaybeden Türk Lirasına rağmen, ara malı ithalatı artmaya devam etmiştir. Bu bulgular, Türkiye'de üretimin ara malı ithalatına bağlı olduğunu ve ara malı fiyatlarında ki artışa rağmen ara malı ithalatının arttığını göstermektedir (Eşiyok, 2012:71).

Türkiye son dönemde üretimini ithal ara malı kullanarak artırmaktadır. Bu durum, ülkemizi ara malı ithalatına bağımlı bir hale getirmiştir. Bunun sonucunda Türkiye'de ihracat artarken, ithalatında artması kaçınılmaz olmuştur (Göçer, 2013:216).

Türkiye ekonomisinde ulusal gelirin büyüme hızı ile dış ticaret dengesi arasında oldukça güçlü bir bağ vardır. Bu durum ülkemizin ara malı ithal etmesinden kaynaklanmaktadır. Zira büyüme hızının artması üretim miktarının artırılmasına bağlı olduğundan, üretimin artırılmasıyla birlikte üretimde kullanılan ara malının ithalatı da artmaktadır. Böylece ekonominin büyüdüğü dönemlerde ithalatta artmakta, buda dış ticaret açığının yükselmesine yol açmaktadır. Söz konusu bu durum Türkiye sanayi üretiminin ithalata bağımlılığı nedeniyle oluşmaktadır. Türkiye'de 1990'lı ve 2000'li yılların büyüme oranlarının birbirine yakın olduğu göz önüne alındığında, 2000'li yıllardaki dış açığın sebebinin, sanayinin ithalata olan bağımlılığının artmasından kaynaklandığını söylemek mümkündür (Eşiyok, 2012:70).

Türkiye’de son dönemde ihracatın ithalata bağımlılığının artması yolu ile dış ticaret açığının yükselmesine neden olan politikalardan birisi de dâhilde işleme rejimi olarak bilinen teşvik sistemidir. Dâhilde işleme rejimi, yurt içinde işlemek ve belirli bir süre içerisinde ihraç etmek koşuluyla sanayicilerimizin gümrüksüz ithalat yapmalarına izin veren bir sistemdir. Son dönemde bu sistemin istatistiklerinin yayınlanmaması güncel durumun ne olduğu konusunda zorluk çıkarsa da geçmiş yılların verileri ışığında bir tahmin yapmak mümkündür. 1996-2005 dönemi istatistiklerine baktığımızda Türkiye’nin toplam ihracatının %51,2’sinin dâhilde işleme rejimi sistemi ile yapıldığı görülmektedir. Aynı şekilde dâhilde işleme rejimi ile yapılan ithalatında, bu dönemde hızla arttığı belirtilmektedir. 1996 yılı verilerine baktığımızda dâhilde işleme rejiminin toplam ihracat içerisindeki payı %38,4 seviyelerinde iken, bu oran 1997 yılında %56’ya yükselmiştir. 2001 yılı kriziyle nispeten gerileyen söz konusu bu oran, kriz sonrasında yeniden yükselmeye başlamış ve 2005 yılında %50,1 seviyelerinde gerçekleşmiştir. Türkiye’nin 2005 yılında gerçekleştirdiği toplam 73,4 milyar dolarlık ihracatın 36,8 milyar dolarlık kısmını dâhilde işleme rejimi oluşturmaktadır. Ülkemizin bu sistemle gerçekleştirdiği 36,8 milyar dolarlık ihracat içinse 24 milyar dolarlık ithalat yapıldığı belirtilmektedir. Buda bize gösteriyor ki Türkiye’de ihracatta ithal girdi kullanımı %65,4 gibi oldukça yüksek seviyelere yükselmiştir (Eşiyok, 2012:74).

Türkiye’de 1980 sonrasında uygulanan iktisat politikaları, üretimin ithalata bağımlılığını artırmıştır. 1990 yılından sonra da bu bağımlılık hızla artmıştır. Türkiye’de 1990-1998 döneminde üretimin ithalata bağımlılığı %22,8 oranında artış göstermiştir. Bu durum, 1990’lı yıllarda bir birim üretim yapmak için daha fazla ithalat yapılmaya başlandığının bir göstergesidir. Sonuç olarak, ülkemizin dışa açılmaya başlamasıyla artan ihracatının, yatırım ve verimlilik artışlarıyla beslenmediği, aksine birçok geleneksel sektörde bile üretimin hızla ithalata bağımlı hale geldiği görülmektedir (Eşiyok, 2012:77-78).

Yukarıda ifade edilen tüm bu bulgular, Türkiye sanayisinin yapısal sorunlarına bağlı olarak, sanayi üretimindeki ve ihracatındaki her artışın artan oranda katma değerinin dışarıya transfer edildiğini göstermektedir. Ayrıca tüm bu olumsuzluklara Gümrük Birliği ve değerli Türk Lirasının da eklenmesiyle Türkiye sanayisinin ithal

girdi kullanımını hızla artmış ve sonuçta sanayinin katma değer oluşturma kapasitesi giderek azalmıştır (Eşiyok, 2012:73).

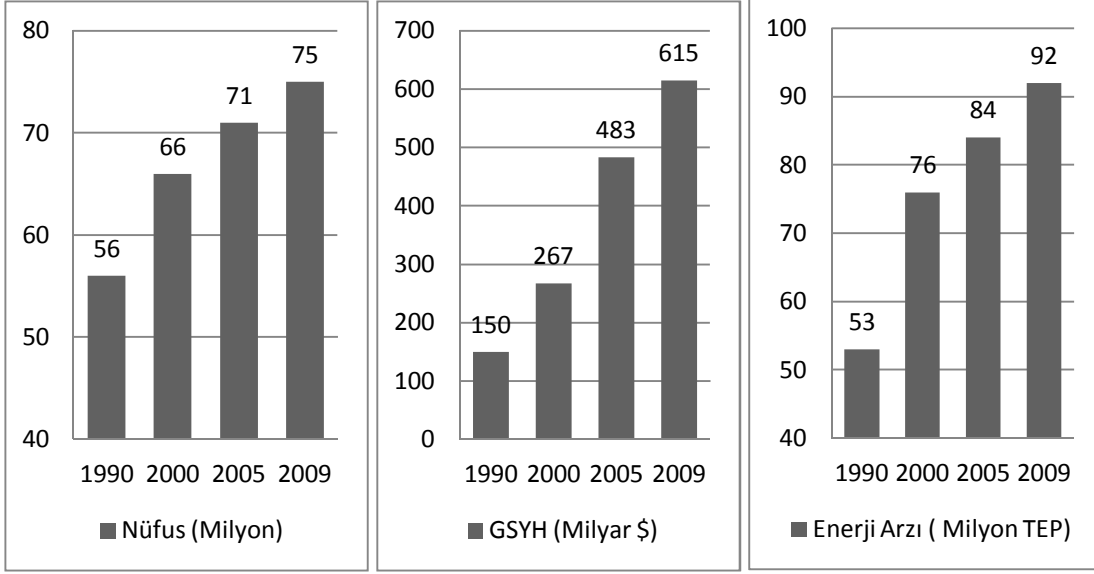
4.1.2 Enerji Açığı Sorunu

Ülkemizin dış ticaret açığının artmasındaki bir diğer önemli faktör ise madencilik ve taş ocakçılığı sektöründeki ithalatın artmasıdır. Ancak bu sektörün ithalatının artmasındaki en önemli pay ise enerji sektörü dış ticaret açığında en fazla paya sahip olan ham petrol ve doğalgaz faslıdır. Bu nedenle madencilik ve taş ocakçılığı sektörünün incelenmesi yerine enerji sektörünün incelenmesi daha doğru olacaktır. Türkiye'nin dış ticaretinde önemli bir paya sahip olan enerji sektörünün en önemli fasılları ikinci bölümde gösterilmiştir. Türkiye'nin 1996 yılında toplam ithalatı 43,6 milyar dolar seviyesinde iken, bu ithalatın 5,9 milyar dolarını sadece enerji sektörü gerçekleştirmiştir. Ülkemizin 1996 yılı enerji ithalatı, toplam ithalatımızın %13,5'ini oluşturmaktadır. 2012 yılına gelindiğinde ise Türkiye'nin toplam ithalatı 236,5 milyar dolara yükselirken, bu rakamın 60,1 milyar dolarını enerji sektörü oluşturmaktadır. Söz konusu bu on yedi yıllık dönemde (1996-2012), ülkemizin enerji ithalatının toplam ithalat içerisindeki payı %25,4'e yükselmiştir. Türkiye'nin 1996 yılında enerji ihracatının toplam ihracat içindeki payı %1,1 iken, bu oran 2012 yılında sadece %4,9'a yükselmiştir. Bu çarpıcı bilgilerde gösteriyor ki ülkemizin dış ticaret dengesini bozan en önemli faktör enerjide dışa bağımlı olmasıdır. Enerjide dışa bağımlı olmamızın dış ticaret açığına etkileri de bir o kadar çarpıcıdır. Zira 1996 yılında Türkiye'nin dış ticaret açığı 20,4 milyar dolar olurken, bu açığın 5,6 milyar dolarını enerji sektörü oluşturmaktadır. 2012 yılında ise toplam 84 milyar dolarlık açığın 52,4 milyar doları enerji sektöründen kaynaklanmaktadır. 1996 yılında toplam dış ticaret açığının %27,4'ünü oluşturan enerji sektörü, 2012 yılında ise %62,3'ünü oluşturmaktadır. Söz konusu on yedi yıllık dönemde (1996-2012) enerji sektörü, toplam dış ticaret açığı içerisindeki payını %34,9 artırmıştır. Tüm bu bilgiler ışığında ülkemizin dış ticaret dengesini bozan en önemli nedenin, ülkemizin enerjide dışa bağımlı oluşu olduğu açıkça görülmektedir. Türkiye'nin son dönemdeki toplam dış ticaret açığının %62 gibi

oldukça yüksek bir kısmının enerji sektöründen kaynaklanıyor olması bu durumun en açık ispatıdır.

Türkiye'nin dış ticaret açığı vermesindeki en önemli pay hiç şüphesiz artan enerji ithalatıdır. Ülkemizde enerji ihtiyacının hızla artmasına rağmen enerji üretiminde aynı oranda bir artış olmamaktadır. Özellikle son on yıllık dönemde ülkemizin hızlı ekonomik ve sosyal büyüme politikaları ile gelişmiş ekonomiler seviyesine ulaşma çabası, enerji talebini hızla artırmaktadır. Bu dönemde ülkemizdeki enerji tüketimi artış oranı, enerji üretimi artış oranının 8 kat üzerinde gerçekleşmiştir. Tüketimi ile üretimi arasındaki bu büyük farkı ithalat yoluyla karşılamak zorunda olan ülkemizin, özellikle son beş yılda artan petrol fiyatları ve buna endeksli doğalgaz fiyatları nedeniyle enerji ithalatının toplam ithalat içerisindeki payı %50lerin üzerine çıkmıştır. Enerji ithalatının ise çok büyük bir kısmını petrol, doğalgaz ve kömür ithalatı oluşturmaktadır. Ülkemizin önemli petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip olmaması ise yurtiçi üretimin tüketimi karşılamada oldukça yetersiz kalmasına neden olmaktadır (Aydın, 2011:23).

Enerji açığı, çok çeşitli kapsamlarda ve değişik anlamlarda kullanılmasına rağmen, genel olarak insanların artan enerji talebi ve bu talebini karşılayabilme oranları arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde yaşayan milyarlarca insan, gelişmiş ülkelerde yaşayan insanların yaşam standartlarını örnek alarak bu seviyeye ulaşmaya çalışmaktadır (Doug ve Allen, 2010:4). Bu yüzden ülkelerin enerjiye olan talebi ekonomik ve sosyal gelişmelerine paralel olarak artmaktadır. Son elli yıllık dünya istatistiklerine bakıldığında, nüfusun yaklaşık 2 kat arttığı buna rağmen enerji talebinin ise yaklaşık 6 kat arttığı görülmektedir. Bu istatistik son elli yıllık dönemde kişi başı enerji talebinin 3 kat arttığı anlamına gelmektedir. Enerji talebinin artmasındaki en güçlü unsurlar ise hiç şüphesiz ekonomik büyüme ve nüfus artışıdır. Grafik 23'de görüldüğü gibi ülkemizin son yirmi yıldaki nüfusu 1,3 kat, ekonomik büyümesi 4 kat ve enerji tüketimi 1,7 kat artmıştır. Ülkemizin gelecek yıllarda da hedeflediği yüksek ekonomik büyüme ile genç ve artan nüfusu göz önüne alındığında enerji tüketiminin hızla artması kaçınılmaz olacaktır (Aydın, 2011:6).

Grafik 23: Türkiye'nin Nüfus, GSMH ve Enerji Arzı (1990-2009)

Kaynak: Dünya Bankası, 2013

Ülkemizin 1990-2011 dönemine ilişkin enerji talebi, üretimi, ihracatı ve ithalatının gelişimi incelendiğinde, 1990 yılından itibaren dışa bağımlılığının hızla arttığı görülmektedir. Türkiye'nin enerji talebinin yerli üretimle karşılanma oranı, 1990 yılında %48,1 seviyelerinde iken, 2000 yılında 33,1'e gerilemiş, 2010 yılında ise %29,2 seviyelerinde gerçekleşmiştir. Son dönemlerde izlenen politikaların devam etmesi halinde, birincil enerji tüketiminde %70'leri bulan dışa bağımlılığın artarak devam edeceği görülmektedir. Yerli kaynaklarla üretilen enerji miktarının yetersiz olmasından dolayı hızla artan enerji talebinin karşılanması için enerji ithalatı, 1990 yılındaki 28.500 bintep değerinden, %206,67'lik bir artışla 2010 yılında 87.400 bintep değerine kadar yükselmiştir (Türkyılmaz, 2012:16).

Türkiye enerji ihtiyacının çok büyük bir kısmını ithal etmek suretiyle karşılamaktadır. Özellikle son yıllarda enerji fiyatlarında meydana gelen yükselmenin de Türkiye'nin dış ticaret açığının artmasında önemli rolü vardır (Göçer, 2013:217).

Türkiye'nin enerji ihtiyacını kendi öz kaynakları ile karşılayamayarak bu alanda dışa bağımlı olması, ithalatın artmasına neden olmakta buda dış ticaret açığının yükselmesi ile sonuçlanmaktadır. Bu sektörde ülkemizin 2003 yılında yapmış olduğu ithalat 10.595 milyon dolar iken, 2011 yılının üçüncü çeyreğinde ki ithalat ise 43.088 milyon dolara yükselmiştir. Söz konusu bu dönemde ülkemizin enerji ithalatı yıllık ortalama %23,2 oranında artış gösterirken, toplam ithalatımızda ki yıllık ortalama artış ise %17,6 oranında kalmıştır. Söz konusu bu dönemde enerji ithalatının toplam ithalat içerisindeki payı da artış göstermiştir. 2003 yılında toplam ithalatın %16,7'sini oluşturan enerji sektörü, 2011 yılının üçüncü çeyreğinde %22,3 seviyelerine ulaşmıştır. Enerji ithalatı için dışarıya ödenen sermayenin artmasının iki önemli sebebi vardır. Bunlardan ilki çeşitli ekonomik ve siyasi nedenlerden dolayı enerji fiyatlarının artması diğeri ise ülkemizin yetersiz enerji üretimi sonucu artan ihtiyacı karşılayamamasına bağlı olarak ithal edilen enerji miktarının artmasıdır (Eşiyok, 2012:78).

Türkiye'nin enerji ithalatının arttığını göstermek için, ülkemizin enerji ithal ettiği ülkelerin toplam ithalat içerisindeki paylarının gelişimi de önemli bir gösterge olacaktır. Türkiye'nin Rusya ve Azerbaycan gibi enerji ithal ettiği Asya ülkelerinin toplam ithalat içerisindeki payları hızla artmıştır. 1996 yılında enerji ithalatı yaptığımız Asya ülkelerinden toplam 4,6 milyar dolar ithalat yapılmışken, bu rakam 2011 yılında 29,7 milyar dolara yükselmiştir. Bir başka ifadeyle 1996 yılında enerji ihracatçısı Asya ülkelerinin ülkemiz toplam ithalatı içerisindeki payı %6,9 iken, 2011 yılında bu oran %13,5 seviyelerine çıkmıştır. Bu durum ülkemizin enerji ithalatının arttığının bir başka kanıtı olmakla birlikte dış ticaret açığının artmasındaki sebeplerinden birinin de enerji sektörü olduğunu göstermektedir (Eşiyok, 2012:79).

Türkiye'nin enerji için ödemiş olduğu döviz miktarının artmasında, enerji talebinin artmasına bağlı olarak enerji ithalatı miktarının artması kadar, enerji maliyetlerinin de artmasının etkisi olmuştur. 1996-1999 döneminde enerji fiyatlarında nispeten bir düşüş söz konusu olmuş ve bu ülkemiz dış ticaret açığına olumlu katkı yapmıştır. Ancak 2000-2005 döneminde söz konusu durumun tersine dönmesi ülkemizin enerjiye ödemiş olduğu döviz miktarını hızla artırmıştır. Özellikle 2003-2005 döneminde uluslar arası fiyat artışları nedeniyle ülkemizin enerji giderlerinin belirgin bir şekilde arttığı görülmektedir. Zira 2005 yılında ülkemizin enerji ithalat maliyeti bir önceki yıla göre 5,6 milyar dolar artarak 18,6 milyar dolara kadar yükselmiştir. Söz konusu bu 5,6 milyar dolarlık artışın, efektif alım fiyatları ve dış ticaret fiyat endeksleri kullanılarak yapılan araştırmaya göre, %91'i (5,1 milyar dolar) fiyat artışlarından, %9'u (500 milyon dolar) ise miktar artışından kaynaklanmaktadır. Türkiye'nin bu dönemdeki enerji ithalatı miktar artışının en önemli sebebini ise doğalgaz ithalatındaki artışlar oluşturmaktadır. Ülkemizde doğalgaz, elektrik enerjisi üretmek, konutların ısıtılması ve sanayide kullanılmakta ve giderek artan oranlarda kullanımı söz konusu olmaktadır. Toplam birincil enerji kullanımının içinde linyit ve hidrolik enerjinin payı azalırken, ithalata dayalı olan doğalgaz, petrol ürünü ve taş kömürünün payı giderek artmıştır. Söz konusu bu üç kaynağın toplam birincil enerji kullanımındaki payı 1995 yılında %67 seviyelerinde iken, 2005 yılında %76,8 seviyelerine kadar yükselmiştir. Özellikle 1998 yılından itibaren elektrik enerjisi üretiminde doğalgazın payı giderek artmış buna karşın yerli enerji kaynaklarımızın başında gelen hidroelektrik santrallerinin elektrik enerjisi üretimindeki payı azalmıştır. 1996 yılı elektrik üretiminin yaklaşık %18'i doğalgaz kullanılarak üretilirken, 2005 yılı elektrik üretiminin ise %45'i doğalgaz kullanılarak üretilmiştir. Aynı dönemde (1996-2005) elektrik üretimi hidroelektrik santrallerinin payı ise %43lerden %25'e kadar gerilemiştir (Yükseler ve Türkan, 2006:94). Öyle anlaşılmaktadır ki ithal kaynaklı olan doğalgazın ülkemizdeki birincil enerji olması kaçınılmaz bir durumdur. Buda gelecek dönemlerde de eğer önlem alınmazsa doğalgaz ithalatının hızla artacağına ve bu durumunda dış ticaret dengesine olumsuz yansıtacağına işaret etmektedir.

4.1.3 Rekabet Gücünün Yetersizliği

Dünyadaki teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak iletişim olanaklarının ve haberleşmenin de gelişimiyle beraber bilgiye ulaşmak son derece kolay bir hale gelmiştir. Öyle ki dünyanın bir ucunda meydana gelen bir gelişmenin anında dünyanın diğer ucunda canlı olarak görülebilmesi günümüz teknolojisi ile mümkün hale gelmiştir. Bu durum dünya üzerindeki değişik bölgelerde yaşayan kültürlerin giderek tekbir kültür haline dönüşmesine neden olmuştur. İletişim teknolojisinin bu denli gelişmesi insanlar arasındaki etkileşimi hızla artırmış ve bunun sonucu olarak birbirine benzer toplumlar ortaya çıkmıştır. İnsanların giderek değişime uğraması ve bilgi iletişimin anında oluşu tüketicilerin talep yapılarını da değiştirmiştir. Zira insanlar artık harcama yapacaklarında ihtiyaç duydukları şeylerin en kalitelisini ve en ucuzunu internet ortamında bulabilmektedirler. Bu durumun farkında olan ve bunu fırsata çevirmek isteyen yeni dönem üreticileri sürekli olarak kendilerini geliştirmenin peşine düşmüşler ve değişen talepleri karşılamak adına ürün geliştirmeye, pazarlamadan daha fazla yatırım yapmaya başlamışlardır.

Özellikle son 10-15 yıl önce ortaya çıkan küreselleşme ile birlikte tek bir pazar haline dönüşen dünyada, rekabet en üst seviyeye çıkmıştır. Dünyadaki uluslar arası ticaret sisteminin de giderek gelişmesiyle birlikte artık üreticiler, sadece kendi ülke ya da bölgelerindeki rakipleriyle değil, tüm dünyadaki rakipleri ile rekabet etmek durumundadır. Bu durum üreticiye sürekli kendini yenileme zorunluluğu getirirken, tüketiciye de sonsuz seçme avantajı sağlamıştır. Böylece hep daha fazlasını isteyen tüketici talebini karşılamak isteyen üreticilerin bu çabaları, inovasyon, Ar-Ge, standart geliştirme, markalaşma ve patent gibi yeni terimler ortaya çıkarmıştır.

Türkiye'nin dış ticaret açığının artmasındaki sebeplerden biride değişen dünya koşullarına uygun üretim yapamaması sonucu rekabet gücünün giderek azalmasıdır. Küresel dünya pazarında söz sahibi olabilmek için sürekli olarak yeni teknolojilerin geliştirilmesi zorunlu hale gelmişken, Türkiye'nin bu konuda yetersiz kalması, ihracatında yeterli artışı sağlayamamasının en önemli nedenlerinden biri olmuştur. Bu durumun hangi boyutta olduğunun anlaşılması için Türkiye'nin inovasyon kapasitesi,

yıllık Ar-Ge harcaması ve patent başvurusu gibi belirleyici unsurların incelenmesi gerekmektedir.

Ülkemizin uluslar arası ticarete rekabet gücünün azalmasına ve dolayısıyla ihracatının düşmesine neden olan faktörlerden en önemlisi inovasyon eksikliğidir. Yeni fikirlerin ürünlere, süreçlere ya da firma faaliyetlerinin yüksek katma değer oluşturucu diğer yönlerine uygulanması inovasyon olarak adlandırılabilir. Ürün inovasyonu, ürün yelpazesini ve kalitesini artıran, piyasaya yeni ürünlerin çıkarılmasını sağlayan bir eylemdir (Greenhalgh ve Rogers, 2010:3-4). İnovasyonu, içerdiği farklılığın ve değişimin büyüklüğüne göre artımsal ve radikal inovasyon olarak ikiye ayırmak mümkündür. Var olan bir ürün, hizmet, süreç ya da teknolojinin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi artımsal inovasyondur. Radikal inovasyon ise, mevcut ürünlerin, süreçlerin, hizmetlerin ya da teknolojilerin çok büyük oranda dönüşümüdür. Radikal inovasyon ile üretilen mal ve hizmetler, yüksek kalite düzeyi, teknik ya da organizasyonel olgunluğu ve müşteri ihtiyaçlarına daha iyi cevap verebilmesi gibi özellikleri bakımından önceki mal ve hizmetlerden daha iyidir (Zalewski ve Skawinska, 2009:36).

İnovasyon kavramının açıklamasından da anlaşıldığı üzere, inovasyonla üretilen mal ve hizmetler önceki mal ve hizmetlerden daha kaliteli olmaktadır. Bu bakımdan uluslar arası rekabette inovasyonun önemi çok daha belirgindir. Küresel piyasada rakipleriniz inovasyon faaliyetleri sayesinde çok daha kaliteli ve yenilikçi ürünlerle boy gösterirken, sizin geleneksel yöntemlerle ya da taklitçi anlayışla ürettiğiniz ürünlerle rakiplerinizi geride bırakmanız imkânsızdır.

Tablo 18: Türkiye’de Girişimlerde İnovasyon Oranı (%)

İnovasyon/Girişim %	2004-2006	2006-2008	2008-2010
Yenilik faaliyeti yürüten girişimler	58,2	37,1	51,4
Teknolojik yenilik yapan girişimler	31,4	29,8	35,2
Ürün ve/veya süreç yeniliği yapan girişimler	29,9	27,4	33,2
Ürün yeniliği yapan girişimler	22	21,7	24,4
Süreç yeniliği yapan girişimler	22,6	19,9	27,4
Teknolojik yenilik faaliyeti sonuçsuz kalan girişimler	5,4	4,9	5
Teknolojik yenilik faaliyeti devam eden girişimler	17,5	12,6	14,6
Organizasyon ve/veya pazarlama yeniliği yapan girişimler	50,8	22,7	42,5
Organizasyon yeniliği yapan girişimler	43,2	12,7	24,7
Pazarlama yeniliği yapan girişimler	29,4	16,6	35,5

Kaynak: TÜİK, 2013

Tablo 18’de, Türkiye’nin girişimlerinde inovasyonun payları verilmiştir. Uluslar arası standartlara göre iki yıllık dönemlerle açıklanan yenilikçilik istatistikleri, ülkemizin inovasyon konusunda hangi aşamada olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir. Tabloya göre, ülkemizde teknolojik yeniliği devam eden girişimlerin oranı 2008-2010 döneminde %14,6 oranında kalmıştır. Bu oran 2006-2008 döneminde %12,6 oranında iken, 2004-2006 döneminde ise %17,5 seviyesinde olmuştur. Tablodan da görüldüğü üzere ülkemizdeki inovasyon çalışmaları oldukça düşük seviyelerdedir. Bu durum ülkemizin uluslar arası ticarete rekabet gücünün zayıflamasına neden olmaktadır.

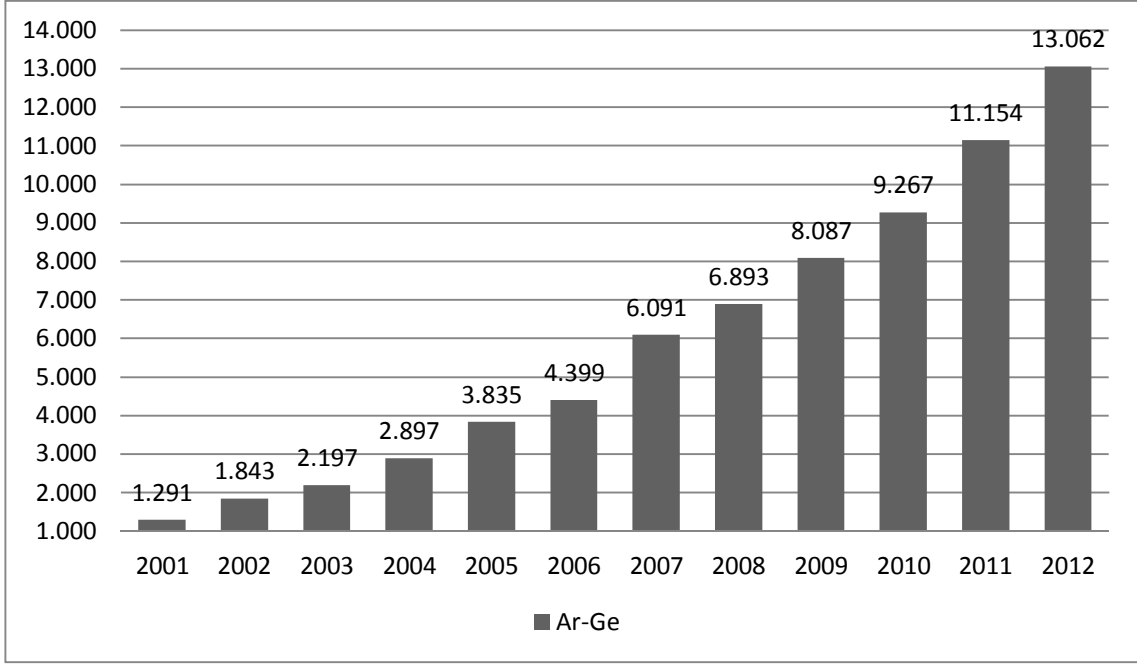
Tablo 19: Türkiye ve Bazı Ülkelerin İnovasyon Kapasitelerine Göre Sıralanması

ÜLKE	İnovasyon Kapasitesi	Bilim İnsanı ve Mühendis	Bilimsel Araştırma Kurumları	Üniversite-Sanayi İşbirliği	Özel Sektör Ar-Ge Harcamaları	Kullanılabilir Patent
Japonya	1	2	11	16	1	2
Almanya	3	41	10	13	5	9
ABD	7	4	7	3	6	3
G. Kore	20	23	25	25	11	5
Singapur	22	12	12	6	10	11
Çin	23	33	38	29	23	46
Türkiye	71	35	89	74	62	69

Kaynak: WEF Küresel Rekabet Endeksi, 2011-2012

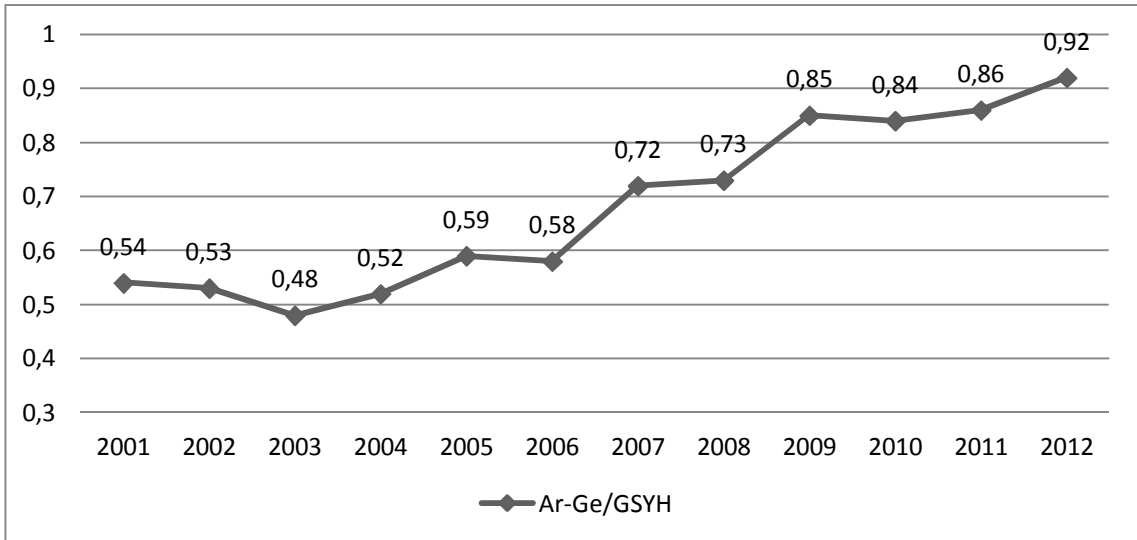
Tablo 19’da, bazı seçilmiş ülkelerin inovasyon kapasitelerine göre dünya sıralamaları gösterilmiştir. Bu ülkeler dış ticaret istatistiklerinde dünya sıralamasında önde olan ülkeler ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere seçilmiştir. Tablo 19, Türkiye’nin inovasyonda dünyadaki yerini göstermesi açısından son derece önemlidir. Tabloya bakıldığında dünyada ekonomide ilk sıralarda yer alan ABD, Almanya ve Japonya gibi ülkelerin inovasyon kapasitesi sıralamasında da ilk sıralarda olduğu görülmektedir. Tablodaki dikkat çekici husus ise son yılların parlayan yıldızı Çin’in inovasyon sıralamasındaki yeridir. Çin, kendisi gibi ihracata dayalı ekonomiye sahip olan Güney Kore ve Singapur gibi ülkelerin hemen ardından sıralamada kendine yer bulmuştur. Bu durum inovasyon kapasitesi yüksek olan ülkelerin ihracatlarının daha yüksek olduğunun bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’nin inovasyon kapasitesi sıralamasında 71. sırada olması ülkemiz dış ticaretinin az gelişmişliğinin en büyük nedenidir. Zira dünyanın en büyük 17. Ekonomisi olan Türkiye’nin, inovasyon sıralamasında 3. dünya ülkelerinin arasında yer alması oldukça manidardır. Buna mukabil Türkiye’nin dünyanın en büyük 32. ihracatçısı olmasına rağmen toplam ihracatının sadece %2’sinin yüksek teknolojik ürünlerden oluşuyor olması, inovasyon kapasitesi sıralamasındaki yerini açıklar niteliktedir (MÜSİAD Araştırma Raporları, 2012:26). Görüldüğü üzere Türkiye’nin inovasyon açısından son derece yetersiz bir seviyede olduğu aşikârdır. Bu durum ülkemizin uluslar arası pazarda rekabet gücünü zayıflatan en önemli husus olmuştur.

Türkiye’nin inovasyon kapasitesinin düşük oluşu, bu amaca yönelik olan çalışmalara ayrılan payın az oluşundan kaynaklanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Ar-Ge faaliyetlerinin önemi oldukça fazladır. Araştırma ve geliştirme konusunda yeterince yatırım yapılmaması ülkemizin teknolojik ürün üretmede rakiplerinden geri kalmasına neden olmuştur. Buda uluslar arası piyasada rekabet gücümüzü düşürmüş, ithalatımızın ihracatımızdan daha hızlı artmasına neden olmuştur.

Grafik 24: Türkiye'nin Yıllara Göre Ar-Ge Harcamaları (Milyon TL)

Kaynak: TÜİK, 2013

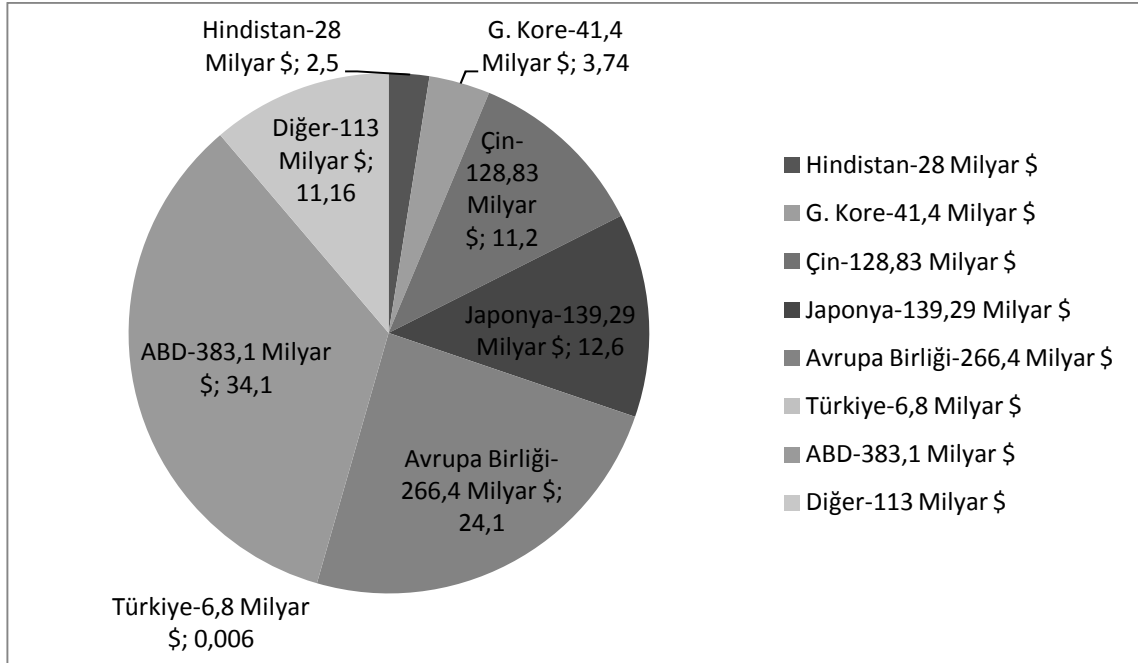
Grafik 24'te, Türkiye'nin 2001 yılından itibaren Ar-Ge faaliyetlerine harcadığı miktar gösterilmiştir. Grafiğe göre Ar-Ge harcamaları gittikçe artmasına rağmen halen çok düşük seviyede kalmıştır. Ancak sevindirici olan ise, harcamaların her yıl artarak devam etmesidir. Bu gösterge ülkemizin Ar-Ge'nin önemini anlamış olduğunun bir kanıtı olsa da harcamaların artış oranının düşük seviyelerde kalması yeterince atılım yapılamadığını ortaya koymaktadır.

Grafik 25: Türkiye'nin Ar-Ge Harcamalarının GSYH' ya Oranı (%)

Kaynak: TÜİK, 2013

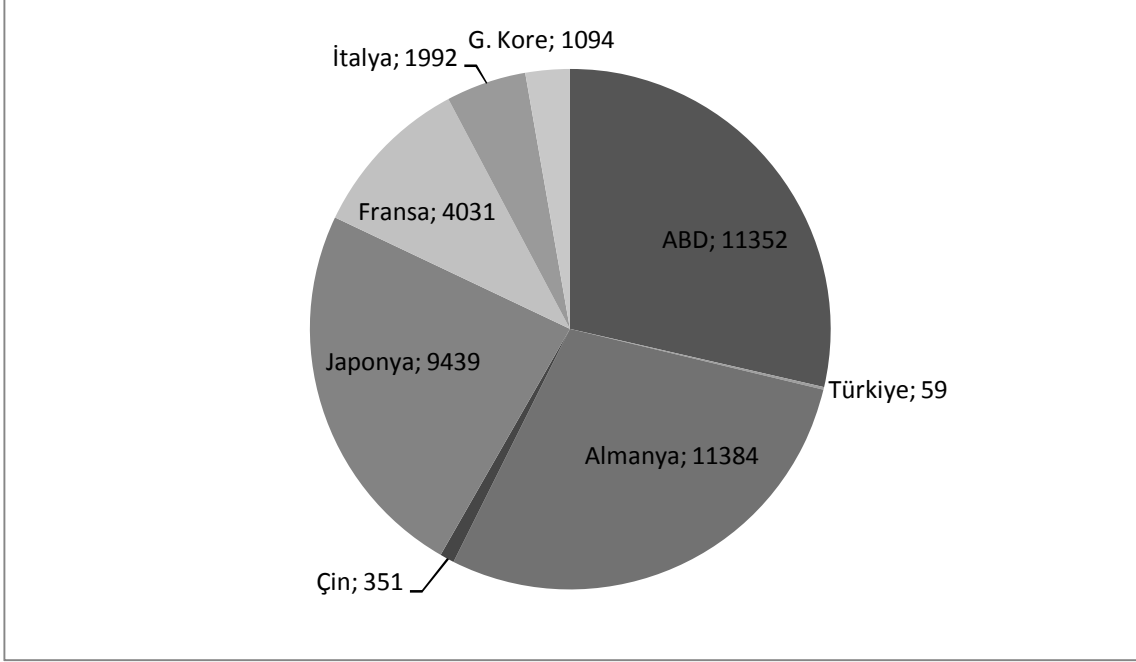
Grafik 25 ise, 2001 itibari ile Türkiye'nin Ar-Ge harcamalarının GSYH' ya oranını göstermektedir. Grafiğe göre, Ar-Ge harcamalarının GSYH içerisindeki payı, Ar-Ge harcamalarının artmasına paralel olarak artış göstermiştir. Öyle ki, 2001 yılında GSYH' nın sadece %0,54'ünü oluşturan Ar-Ge harcamaları, 2012 yılında %0,92' ye kadar yükselmiştir. Ancak, Türkiye gibi gelişmekte olan diğer ülkelerin oranlarıyla karşılaştırıldığında ülkemizin bu alanda da çok geride olduğu görülecektir. Ülkemiz bu alanda belirlemiş olduğu %2'lik oranın çok gerisinde kalarak, teknolojik ilerlemede rakiplerinin uzağında kalmıştır. Sevindirici olan tek şey ise, GSYH' nın hızla yükselmesine rağmen Ar-Ge harcamaların payının giderek artmasıdır.

Grafik 26: Ülkelerin Ar-Ge Harcamalarının GSMH' ya Oranı (%)

Kaynak: Global R&D Funding, Battelle-2011

Grafik 26’da, bazı ülkelerin Ar-Ge harcamaları ve Ar-Ge harcamalarının GSYH ya oranları gösterilmiştir. Seçilen ülkeler dünyanın önde gelen ekonomileri ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere olmaktadır. Grafiğe göre, dünyanın en büyük ekonomisi olan ABD’nin 2011 yılında Ar-Ge faaliyetleri için harcadığı toplam miktar 383,1 milyar dolar olurken, bu rakam GSYH’ sının %34,1’ini oluşturmaktadır. Aynı şekilde Avrupa Birliği ülkelerinin Ar-Ge için harcadığı miktar 266,4 milyar dolar ve GSYH’ nın yaklaşık %24,1’lik kısmını oluşturmaktadır. Teknoloji devi Japonya’da yaklaşık 139,29 milyar dolarlık harcaması ve GSYH’ da %12,6’lık payıyla dikkat çeken bir diğer ülke olmuştur. En dikkat çekici ülke ise, 128,83 milyar dolarlık harcaması ve GSYH’ da %11,2’lik payla Çin olmuştur. Bu durum Çin ihracatının hızla artmasının ve dünyanın hemen hemen her yerinde bir Çin ürününün bulunmasının sebebinin açıklar niteliktedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere bakıldığında ise, Güney Kore 41,4 milyar dolar ve GSYH’ da %3,74’lük pay ile Hindistan 28 milyar dolar ve GSYH’ da %2,5’lik payla dikkat çekici ülkeler olmuştur. Bu anlamda Türkiye’nin toplam harcaması ise söz konusu ülkelerin çok gerisinde kalmıştır. Türkiye’nin 2011 yılı Ar-Ge harcaması sadece 6,8 milyar dolar seviyesinde kalmış ve bu rakam Hindistan’ın toplam harcamasının %24’ü, Güney Kore’nin ise yalnızca %16’sı kadardır. Bu durum Türkiye’nin Ar-Ge faaliyetlerinde ne kadar geride kaldığının bir göstergesi olarak oldukça manidardır. Türkiye’nin Ar-Ge harcamaları ABD’nin Ar-Ge harcamalarının ise sadece %1,7’lik kısmı kadardır. Zira, ABD, Türkiye ekonomisinin yarısı kadar Ar-Ge harcaması yapan, bu alanda dünya sıralamasında ilk sırada yer alan bir ülke konumundadır. Türkiye açısından bakacak olduğumuzda ise, ülkemiz Ar-Ge faaliyetleri konusunda az gelişmiş ülkelerle aynı kategoride yer almaktadır. Bu durum ülkemizin teknolojik ürün üretememesine ve uluslar arası piyasada rakipleriyle rekabet edememesine neden olmaktadır.

Grafik 27: 2010 Yılı Bazı Ülkelerin Patent Başvuru Rakamları

Kaynak: TPH, 2013

Grafik 27’de, dünyanın önde gelen ekonomilerinin ve Türkiye’nin 2010 yılı patent başvuruları gösterilmiştir. Buna göre dünyanın en büyük ekonomisi olan ABD’de 2010 yılı patent başvuru sayısı 11 352 adet ile ilk sırada yer almıştır. Almanya 11 384 patent başvurusu ile ikinci sırada yer alırken, teknoloji devi Japonya 9 439 patent başvurusu ile üçüncü sırada yer almaktadır. Dünyanın en büyük ikinci ekonomisine sahip olan Çin’in 2010 yılı patent başvuru sayısı ise 351 adet olarak gerçekleşmiştir. Gelişmekte olan Güney Kore ise 1 094 patent başvurusu ile şaşırtıcı bir istatistiğe sahiptir. Türkiye’nin 2010 yılı patent başvuru rakamı ise sadece 59 adet olmuştur. Bu rakam ABD, Almanya ve Japonya gibi dünya devlerinin patent başvuruları ile kıyaslanamayacak bir seviyede iken, ülkemizle aynı kulvarda yer alan Güney Kore’nin patent başvurusunun ise sadece %5’i kadardır. Buradan da görüldüğü gibi ülkemizde inovasyon ve Ar-Ge faaliyetlerinin yetersizliğine bağlı olarak patent başvuruları da oldukça düşüktür.

Tablo 20: Gelişmekte Olan Ülkelerin Patent Başvuru Rakamları

	2005	2006	2007	2008	2009
Güney Kore	4 689	5 946	7 065	7 900	8 049
Çin	2 512	3 937	5 465	6 126	7 906
Hindistan	679	836	901	1 070	835
Singapur	660	697	735	803	662
Rusya	455	483	522	563	578
Brezilya	270	334	398	472	496
Türkiye	174	269	359	393	385

Kaynak: TPH, 2013

Tablo 20’de ise, Türkiye ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin 2005 ile 2009 yılları arasındaki patent başvuruları gösterilmiştir. Tabloya göre gelişmekte olan ülkeler içinde en fazla patent başvurusunda bulunan ülke Güney Kore olurken, bu ülkeyi Çin ve Hindistan takip etmektedir. Türkiye’nin bu alandaki konumuna bakıldığında ise Rusya ve Brezilya’nın ardından yedinci sırada yer aldığı görülmektedir. Türkiye’nin 2009 yılı patent başvurusu, Güney Kore’nin %4,7’si, Çin’in %4,8’i ve Hindistan’ın ise %46’sı kadar olmuştur. Özellikle Güney Kore ve Çin gibi uluslar arası piyasada doğrudan rakiplerimiz olan ülkelere patent başvurusunda bu kadar geride olmamız, rekabet gücümüzü sınırlandıran en önemli sebeplerdendir.

Tablo 21: Patent Tescillerinin Yıllara Göre Dağılımı

YILLAR	YERLİ				YABANCI			
	TPE	PCT	EPC	TOPLAM	TPE	PCT	EPC	TOPLAM
2001	41	17	0	58	237	1814	0	2051
2002	44	28	1	73	349	1351	11	1711
2003	74	18	1	93	226	685	176	1087
2004	52	16	0	68	225	686	957	1868
2005	59	29	7	95	210	525	2342	3077
2006	89	18	15	122	142	410	3631	4183
2007	183	114	21	318	130	202	4140	4472
2008	253	48	37	338	96	154	4281	4531
2009	341	68	47	456	93	149	4912	5154
2010	507	66	69	642	83	110	4675	4868
2011	714	59	74	847	56	67	5569	5692
2012	879	44	102	1025	28	53	6710	6791

Kaynak: TPE, 2013

Yukarıdaki Tablo 21’de, tescillenen yerli ve yabancı patent başvuruları gösterilmektedir. Tabloya göre Türkiye’nin toplam tescillenen patent sayısı 2001 yılında 58 iken, bu rakam 2012 yılında 1 025’e kadar yükselmiştir. Aynı dönemde (2001-2012) tescillenen yabancı patent sayısı ise 2 051’den 6 791’e kadar yükselmiştir. Söz konusu bu dönemde Türkiye’nin tescillenen patent sayısı 967 adet artarken, yine aynı dönemde tescillenen yabancı patent sayısı ise 4 740 adet artmıştır. Görüldüğü üzere Türkiye’nin hem tescillenen patent sayısı hem de tescillenen patent artışı tescillenen yabancı patent sayısının ve artışının gerisinde kalmıştır. Bu durum Türkiye’nin inovasyon ve Ar-Ge faaliyetlerinin yetersiz oluşunun doğal bir sonucudur.

Türkiye’nin düşük inovasyon ve Ar-Ge yatırımları sonucu hem patent hem de marka oluşturmada rakiplerinin gerisinde kaldığı net olarak görülmektedir. Bu durum Türkiye’nin uluslar arası pazarda rekabet gücünü zayıflatan en önemli sebeplerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Rekabet gücünün yetersiz oluşu ise ihracat artışımızı frenleyen önemli bir nedendir. Böylece ithalat artışının gerisinde kalan ihracat artışının sonucu olarak Türkiye’nin dış ticaret açığı artmaktadır. Dış ticaret açığının kapatılması

için Türkiye'nin inovasyon ve Ar-Ge faaliyetlerine daha fazla pay ayırması ve yüksek teknolojik ürün üretiminde önemli başarılar yakalaması gerekmektedir.

Türkiye'nin standart geliştirmede yetersiz kalması rekabet gücünün düşmesine neden olan bir diğer etkidir. Ürünler üretilirken uyulması gereken kurallar ve bazı ürünlerin ayrılmasında kullanılan değerler genel olarak standartlaşma olarak ifade edilir. Bir başka ifadeyle, ürünlerin kalitelerini, niteliklerini, özelliklerini belirleyen tanımlama listesine standart denir. Ürünlerin standartlaştırılması, belirli bir standarda göre belirli bir kaliteye sahip olduklarını göstermektedir (Tenekecioğlu, 1994:180). Uluslar arası pazarda talep edilen ürünler yüksek standartlarda üretilen ürünler olduğu için, ülkemizin yüksek kalitede ürün üretememesi, bizim mallarımıza olan talebi düşürmektedir. Bu durumda ihracat artışımızın hızını kesmektedir. Böylece yüksek ithalat artışını yakalamayan ihracat artışı sonucu, dış ticaret açığımız giderek artmaktadır.

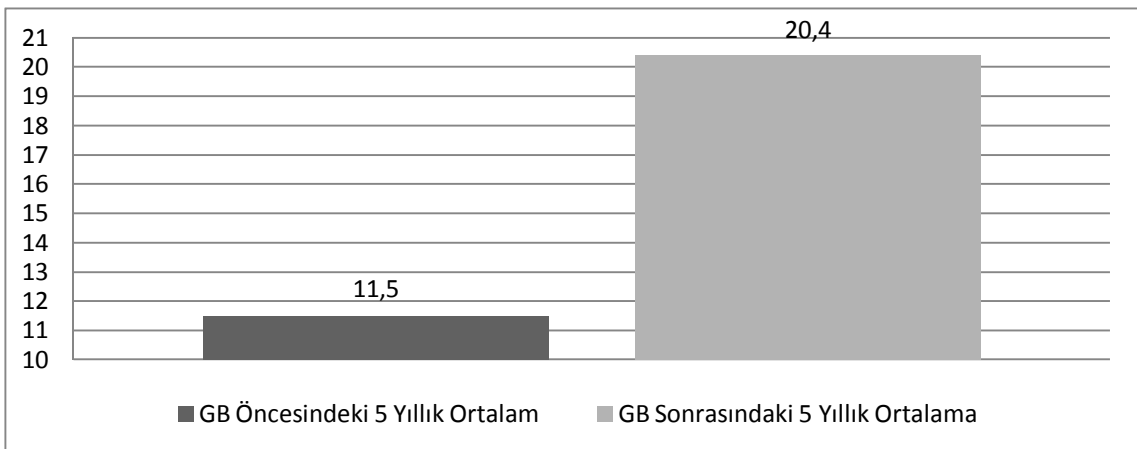
Türkiye'nin rekabet gücünü etkileyen inovasyon, Ar-Ge ve standart geliştirme gibi alanlarda henüz istenen ve hedeflenen seviyelere ulaşamaması, ülkemizin dış ticaret dengesini sağlayamamasındaki en önemli faktörlerden birisidir. Ülkemizin inovasyon kapasitesi sıralamasında 71. sırada yer alışı, inovasyon faaliyetleri konusunda ne kadar yetersiz olduğunun bir göstergesidir. Ar-Ge faaliyetleri için harcanan miktarın GSYH'nin sadece %0,006'sını oluşturuyor olması da bu alandaki yetersizliğini gösteren en büyük göstergedir. Tüm bu göstergelerin yanı sıra ülkemizin patent başvurularında rakiplerinin çok gerisinde oluşu da uluslar arası pazarda rekabet gücünün yetersiz oluşunun bir diğer göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.1.4 Diğer Nedenler

Dış ticaret açıklarının artmasının sebeplerinden biride ithalatın aşırı artmasıyla beraber ihracatın ithalatı karşılama oranının düşmesidir. İthalatın artmasının sebepleri arasında ise, ithalata dayalı büyüme programı, ara malı ve sermaye mallarında dışa bağımlılık, yerli mallarının reel değerinin yüksek olması, ithalata dayalı büyüme programı gibi ekonomik reformlar ve yerli malların yabancılarla rekabet edememesi gibi unsurlar ifade edilmektedir. Özellikle, üretim aşamasında kullanılan sermaye ve aramalı üretiminde yetersiz olunması bu malların ithal edilmek suretiyle sağlanmasına neden olmaktadır. Buda üretimin ve dolayısıyla ihracatın olabilmesi için ithalatı zorunlu hale getirmektedir. Bu durum genellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde yaşanmakta ve ithalattaki artışa bağlı olarak dış açığın artmasına neden olmaktadır (Ünsal, 2006: 41).

Türkiye'nin dış ticaret açığına neden olan ya da dış açığının artmasına yol açan faktörlerden ilki Avrupa Birliği ile 1996 yılında yürürlüğe konan Gümrük Birliği anlaşmasıdır. Gümrük Birliğinin ne olduğunu ve ülkemiz dış ticaretini nasıl etkilediğini ikinci bölümde detaylı bir şekilde açıkladığımız için burada tekrar yer verilmeyecektir. Ancak Gümrük Birliğinin ülkemiz dış ticaret dengesine yapmış olduğu olumsuz etkinin görülmesi için aşağıdaki grafik hazırlanmıştır.

Grafik 28: Türkiye'nin GB Öncesindeki Beş Yıllık Ortalama Dış Ticaret Açığı ile GB Sonrasındaki Beş Yıllık Ortalama Dış Ticaret Açığı (Milyar \$)

Kaynak: TÜİK, 2013 verilerinden tarafımca hazırlanmıştır.

Grafik 28, Türkiye'nin Gümrük Birliği öncesindeki beş yıllık dönemin (1990-1995) dış ticaret açığı ortalaması ve Gümrük Birliği sonrasındaki beş yıllık dönemin (1996-2000) dış ticaret açığı ortalamasını göstermektedir. Grafikten de anlaşılacağı üzere GB Türkiye'nin dış ticaret dengesini olumsuz yönde etkilemiştir. Zira GB öncesinde Türkiye'nin dış ticaret açığı ortalaması 11,5 milyar dolar seviyelerinde iken, bu rakam GB sonrasında 20,4 milyar dolara yükselmiştir. Grafikte de görüldüğü gibi bu iki dönem dış ticaret açığı ortalamaları arasındaki fark yaklaşık 8,9 milyar dolar seviyelerinde gerçekleşmiştir. Buda bize Gümrük Birliğinin Türkiye'nin dış ticaret açığını beş yılda ortalama 8,9 milyar dolar artırdığını göstermektedir.

Türkiye'nin dış ticaret açığının en önemli nedenleri gümrük birliği ve sanayinin yapısal sorunlarıdır. Zira Türkiye'nin dış ticaret açığının 1996 yılından sonra hızla arttığını söylemek mümkündür. 1996 yılı da Türkiye'nin Avrupa Birliği ülkeleri ile Gümrük Birliği Anlaşmasının başlangıç yılı olarak dikkat çekmektedir. Gümrük Birliği öncesinde ki beş yılda (1991-1995) Türkiye'nin yıllık ortalama dış ticaret açığı 9,7 milyar dolar seviyelerinde iken, bu rakam Gümrük Birliğinden sonraki beş yılda (1996-2000) 20,4 milyar dolar seviyelerinde gerçekleşmiştir. Aynı şekilde, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile olan dış ticaret açığı ortalamasına bakıldığında, Gümrük birliği öncesinde 3,5 milyar dolar seviyelerinde olan açık, Gümrük Birliği sonrasında 10,8 milyar dolar seviyelerine yükselmiştir. Buradan da anlaşılıyor ki GB sonrasında AB ile olan dış ticaret açığımız ortalama 7,3 milyar dolar artış göstermektedir. Buda bize Türkiye'nin GB sonrasındaki toplam dış ticaret açığı artışının %68,2'sinin AB ile olan ticaretimizden kaynaklandığını göstermektedir. Gümrük Birliğinin ülkemiz dış ticaret açığını artırdığına dair bir diğer gösterge de AB ile olan ihracat ve ithalatımızın toplam ihracat ve ithalat içerisindeki paylarının gelişimidir. Gümrük Birliği öncesinde AB ile olan ihracatımız toplam ihracatın ortalama %49,64'ünü oluştururken, aynı rakam GB sonrasında %49,5 seviyesine gerilemiştir. Buna rağmen AB'den olan ithalatımız ise GB öncesinde toplam ithalatın ortalama %44,6'sını oluştururken, GB sonrasında bu rakam %51,7'ye yükselmiştir. Tüm bu gelişmeler ve veriler gösteriyor ki GB'nin ülkemiz ihracatı açısından hiçbir olumlu yanı olmamasına rağmen, gümrük duvarlarının kalması sonucu iç pazar, hem AB ülkeleri ve hem de diğer ülkelerin mallarına karşı savunmasız kalmış buda ithalatımızın hızla artmasına neden olmuştur (Enç, 2001:34).

Türkiye'nin dış ticaret açığının Gümrük Birliği anlaşmasından sonra hızla artmasının nedenlerinden biride ülkemizin Asya ülkeleri ile yaptığı dış ticarettir. Gümrük Birliğinden sonra ülkemizin dış ticaret açığının arttığı doğru olmasına rağmen bu artışın tek dayanağının Gümrük Birliği olarak gösterilmesi doğru değildir. Söz konusu bu artıştaki önemli pay sahibi faktör ise ülkemizin Asya ülkeleriyle gerçekleştirdiği ithalat ve ihracat dengelerinin kopmasıdır. Gümrük Birliği ile birlikte Türkiye'nin Asya ülkelerinden yaptığı ithalatta giderek artmaya başlamıştır. Türkiye'nin 1996 yılında Asya ülkelerinden yaptığı toplam ithalatın değeri 7,4 milyar dolar seviyesinde iken, aynı rakam 2011 yılının ilk üç çeyreğinde %914 artışla 74,8 milyar dolara yükselmiştir. Aynı dönemde (1996-2011) Türkiye'nin toplam ihracatında meydana gelen artış ise %405 artışla Asya ülkelerinden yapılan ithalattaki artışın gerisinde kalmıştır. Asya ülkelerinin ithalatımızdaki payına bakıldığında ise 1996 yılında %16,9 paya sahip oldukları görünürken, 2011 yılının üçüncü çeyreğinde bu oran %34'e yükselmiştir. Asıl şaşırtıcı gerçek ise aynı dönemde Avrupa Birliği üyesi ülkelere yapılan ithalatın toplam ithalat içindeki payının %55,7'den %37,9 oranına düşmesidir. Bu durum Gümrük Birliğinin yol açtığı dış ticaret açığının Avrupa Birliği ile yapılan dış ticarettten çok Asya ülkeleri ile yapılan dış ticarettten kaynaklandığını göstermektedir. Gümrük Birliği anlaşmasından sonra Türkiye'nin ithalatında Asya ülkelerinin payı hızla artarken aynı durum ihracatta gerçekleşmemiştir. Söz konusu dönemde (1996-2011) Türkiye'nin Asya ülkelere olan ihracatı 3,9 milyardan 18,8 milyar dolara yükselmiştir. Buna rağmen Asya ülkelerinin toplam ihracat içerisindeki payı %17,1 oranından %15,3 oranına gerilemiştir. Tüm bu veriler ışığında Gümrük Birliği sonrasında Asya ülkelerinden yapılan ithalatın payı hızla artarken, bu ülkelere yapılan ihracatın payı ise azalmıştır. Bu ülkemizin Asya ülkeleriyle dış ticaret açığının giderek arttığı anlamına gelmektedir. 1996 yılında Türkiye'nin Asya ülkelerinden kaynaklanan dış ticaret açığı 3,7 milyar dolar seviyelerinde iken bu rakam 2011 yılında 56 milyar dolara yükselmiştir. Gümrük Birliği anlaşmasından sonra ülkemizin AB ülkeleriyle olan dış ticaret açığı ise 11,7 milyardan 26,2 milyar dolara yükselmiştir. Ülkemizin söz konusu bu dönemdeki (1996-2011) toplam dış ticaret açığı %379 artarken, Asya ülkeleri ile yapılan dış ticaret açığı %1.418, AB ülkeleri ile yapılan dış ticaret açığı ise %123 artmıştır. Bu rakamlar ülkemizin GB

sonrasındaki dış ticaret açığının artmasındaki sebeplerden birinin de Asya ülkeleriyle yapılan dış ticareten kaynaklandığını göstermektedir (Eşiyok, 2012:79-80).

Ülkelerin dış ticaret dengesinin bozulmasında yapısal gelişmelerin yanı sıra, dış ticaret hadlerindeki bozulma, çapraz kur gelişmeleri, tüketici kredilerindeki genişleme ve dış ticaret istatistikleri kapsam değişiklikleri gibi konjonktürel gelişmelerde etkili olmaktadır. Ayrıca enerji, otomotiv, dayanıklı tüketim malları, tekstil ve giyim gibi dış ticaret dengesinde önemli paya sahip olan sektörlerde meydana gelen mikro gelişmeler ve bu sektörlerin makro gelişmelere verdikleri tepkilerde dış ticaret dengesi üzerinde etkili olmaktadır (Yükseler ve Türkan, 2006:6).

Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ihracat yetersizliği söz konusu olmaktadır. Bunun temel nedenleri ise uluslar arası piyasalarda rekabet edebilme gücünün yetersizliği, ekonominin yapısal problemleri, döviz kurlarının yüksekliği ve yerli mala olan talebin yetersiz olması gibi etmenlerdir (Ünsal, 2006:39).

Türkiye'nin dış ticaret açığının artmasının nedenlerinden biri de TL'nin önemli para birimleri karşısında değer kazanmasıdır. Ülkemiz Merkez Bankasının, önceleri örtülü olarak ve daha sonra ise açıktan uyguladığı enflasyon hedeflemesi politikaları nedeniyle, Türk Lirası'nın Euro ve Dolar gibi önemli paralar karşısında değer kazanması ve GB'nin de etkisiyle Türkiye sanayisi, girdiler yoluyla dışa bağımlı hale gelmiştir. Ağırlıklı olarak ithal girdilere dayalı düşük katma değerli sanayi üretiminin ve ihracatının artması sebebiyle, istihdam da büyük ölçüde ülke dışına aktarılmaktadır. İşte tüm bu sebeplerden dolayı sanayinin dışa bağımlılığının artması sonucu, dış ticaret açığı da sürekli ve önemli ölçüde artmaktadır (Özer, 2011:3-4).

Türkiye'nin dış ticaret açığını tetikleyen faktörlerden biride, ithal yüksek katma değerli ürünlerin tüketiminin önemli ölçüde artmasıdır. Özellikle 2001 yılından itibaren nispeten yüksek getirisi sebebiyle artan sermaye girişleri nedeniyle ucuzlayan döviz kurları, ithal yüksek katma değerli ürünlerin tüketimini artırmış buda dış ticaret açığının artmasına neden olmuştur (Özer, 2011:7).

Türkiye’de ucuzlayan döviz kurlarının ya da Türk Lirasının değerinin artmasının dış ticaret açığına olumsuz etkilerinden biride, ülkemizdeki geleneksel ihracat sektörlerinin rekabetçi özelliklerini kaybetmelerine neden olmasındır. Kurdaki bu hareketlilik geleneksel sektörlerle olumsuz yansımaya rağmen modern imalat sanayi bu durumdan faydalanmıştır. Öyle ki başta otomotiv sanayi olmak üzere, otomotiv yan sanayi ve dayanıklı tüketim malları imalatı gibi daha çok ithal girdi kullanan sektörler döviz kurlarının ucuzlamasıyla hem üretimlerini hem de ihracatlarını artırmışlardır. Ancak bu sektörler ithal bağımlılığı nedeniyle diğer geleneksel sektörlerle oranla daha düşük katma değer sağlamaktadır (Yeldan, 2010:34-35).

Türkiye’nin dış ticaret açığı vermesindeki önemli bir gelişmede Çin’in 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü’ne kabul edilmesidir. Bu gelişmeyle birlikte Çin, tüm dünya genelinde ihracatını hızla artırmış ve ihraç mallarına uyguladığı düşük fiyat politikasıyla Türk firmalarının rekabet gücünü kırmıştır (Göçer, 2013:216).

Türkiye’de dış ticaret açığını olumsuz etkileyen ekonomik politikalardan biri de genişletici para ve maliye politikalarıdır. Ekonomik büyümeyi hızlandırmak adına uygulanan genişletici para ve maliye politikaları, iç talebi artırarak dış ticaret dengesine olumsuz etki yapmaktadır. Toplam talebin artması, mal piyasası dengesi üzerinden iç ve dış dengeleri bozmaktadır. Mali genişlemenin neden olduğu bütçe açığı, yurtiçi tasarrufları ve tüketimi etkileyerek ithalatın artmasına, buda dış ticaret dengesinin bozulmasına neden olmaktadır (Uğur ve Karatay, 2009). Genişletici maliye politikası kamunun bütçe aşığı vermesine neden olurken, yurtiçi faiz oranlarının yükselmesi de kaçınılmaz olmaktadır. Faiz oranlarının yükselmesi beraberinde ülkeye döviz girişini artırarak döviz kurlarının düşmesine neden olmaktadır. Döviz kurlarında ki düşüş ise ithalatı artırırken, ihracatı daraltıcı etki yaparak dış ticaret açığının artmasına neden olmaktadır (Marinheiro, 2006).

Türkiye’de özellikle 2008 ekonomik krizinin ardından hızla yükselen dış ticaret açığının nedeni ise ülkemizin, krizin etkilerini bir an önce ortadan kaldırmak adına uygulamış olduğu ekonomik politikalardır. Bu bağlamda vergi indirimi, istihdamı artırmak adına kamuya personel alımı ve özel sektörde istihdamı artırmaya yönelik uygulanan politikalar ülkedeki iç talebin artmasına neden olmuştur. Bu durum ithalatın hızla artmasıyla birlikte dış ticaret açığının artmasına yol açmıştır (Göçer, 2013:221).

Türkiye’de 1990’lı yıllar ile 2000’li yıllar dış ticaret dengesi açısından birbirinden farklı özellikler göstermektedir. Bu iki dönemdeki büyüme oranları birbirine benzer olmasına rağmen dış ticaret açıkları birbirinden farklı gerçekleşmiştir. Türkiye 2000’li yıllarda kriz dönemleri dışında yüksek faiz düşük kur politikası uygulayarak kısa vadeli spekülatif sermaye girişlerini artırmış, kamu ve özel kesim açıklarını da dış tasarruflar yolu ile finanse etmiştir. Uygulanan bu politikalar sonucunda Türk Lirasının aşırı değerlenmesi, ihracatta rekabet gücünü azaltmış ve ithalatın ucuzlamasına yol açarak artmasına neden olmuştur. Ayrıca ülkemizdeki tasarruf oranlarını da azaltan bu politikalar, tüketim hacmini genişletmek suretiyle de ithalatın artmasına neden olmuştur. 1990’lı yıllara baktığımızda ise, Türkiye’de gerçekçi kur politikası izlenmiş, reel döviz kuru hedeflenerek Türk Lirasının aşırı değerlenmesinin önüne geçilmiştir. Ancak 2001 krizi ile yapılan devalüasyon ve ardından uygulanan enflasyon hedeflemesi, döviz kurunun bir politika değişkeni olmaktan çıkmasına ve Türk Lirasının aşırı değerlenmesine neden olmuştur. Bu iki dönemin reel kur endeks değerlerinin ortalaması yukarıdaki ifadelerimizi destekler niteliktedir. Zira 1990’lı yılların reel kur endeks değeri ortalaması 122,8 olarak gerçekleşirken, aynı ortalama 2000’li yıllarda 169,9 olarak gerçekleşmiştir. Bu rakamlardan da anlaşılacağı üzere Türk Lirası 2000’li yıllarda 1990’lı yıllara göre hızla değerlenerek Türkiye’nin dış ticaret açığının artmasında etkili olmuştur (Eşiyok, 2012:70).

Ülkelerin dış ticaretlerini etkileyen çok çeşitli faktörler vardır. Teorik olarak paranın nominal veya reel değerinde meydana gelen değişimler dış ticaret dengesini etkilemektedir (Oskooee, 2001). Ancak reel döviz kuru ile dış ticaret dengesi arasında çok zayıf bir ilişki bulunabileceğini gösteren araştırmalarda mevcuttur (Greenwood, 1984; Mahdavi ve Sohrabian, 1993; Rahman ve Muhammad, 1996; Rahman ve diğerleri, 1997). Aynı şekilde yurtiçi ve yurtdışı gelirlerin artması veya azalması ile söz konusu ülkenin ihracat ve ithalatını birlikte artırabilir veya azaltabilir. Burada ticaret dengesinin hangi yönde değişeceği, talep ve arz yönlü faktörlerin hangisinin daha baskın olduğuna bağlıdır (Narayan ve Narayan, 2004:375). Tüm bu sonuçlarda göstermektedir ki gelirin ve reel döviz kurunun dış ticaret dengesi üzerindeki etkisi kesin ve bağımsız değildir. Bu nedenle Türkiye’nin dış ticaret dengesi bozan sebepler arasında, ekonomik büyüme ve reel döviz kurunun düşmesini göstermek kesinlik ifade

etmeyecektir. Fakat yinede ekonomik büyüme ve reel döviz kurunun ülkemizin dış ticaret açığını artırdığına yönelik açıklamalara yer verilmiştir.

Görüldüğü gibi Türkiye'nin dış ticaret dengesinin bozulmasına neden olan tek bir faktör değil birçok faktör vardır. Bu nedenle dış ticaret dengesinin sağlanması hiç de kolay değildir. Zira dengenin sağlanabilmesi için uygulanacak birden çok politika vardır. Ülkemizin dış ticaret açığı vermesine neden olan faktörler objektif bir şekilde incelendikten sonra, var olan sorunun çözümü için neler yapılması gerektiği de aynı hassasiyetle ele alınmalıdır.

4.2 Türkiye'nin Dış Ticaret Açığının Çözüm Önerileri

Türkiye'nin dış ticaret açığının nedenlerini detaylı bir şekilde inceledikten sonra, açığın kapatılmasına yönelik uygulanacak tedbirler ve politikalar sıralanacaktır. Bilindiği üzere ülkemizin dış ticaret dengesini bozan birden fazla sebep vardır. Bu durum, dengenin sağlanması için yapılacak uygulamalarında çok çeşitli olmasına neden olmaktadır. Dış ticaret açığının nedenlerini ana başlıklar altında toplayarak açıkladığımız gibi, çözüm önerileri de aynı başlıklarla gruplandırılarak açıklanacaktır.

4.2.1 İmalat Sanayinin Sorunlarına Yönelik Öneriler

Türkiye'nin dış ticaret açığının önemli bir bölümü imalat sanayi sektöründen kaynaklanmaktadır. Bu sektöründe en fazla ithalatı, sanayi üretiminde kullanılan ara malıdır. Türkiye'nin toplam ithalatının %70'inden fazlası ara malı ithalatıdır. Dolayısıyla ithalatın ve beraberinde dış ticaret açığının düşürülmesi için ara malı ithalatının azaltılması gerekmektedir. Bunun için, ithal ara girdi kullanımı artan sektörlerin tespit edilmesi ve bu sektörlerle yönelik değer zinciri oluşturulmalıdır. Böylece, ülkemizin söz konusu sektörün değer zincirinin hangi halkasında zayıf olduğu görülmeli ve bu halkanın güçlendirilmesi için politikalar üretilmelidir. Ayrıca, ithalatına

bağımlı olduğumuz sektörlerde yabancı yatırımcıyı ülkemize çekecek ve söz konusu sektörlerin yatırım ortamlarının iyileştirilmesini sağlayacak politikalar hayata geçirilmelidir (<http://www.boryad.org/boryad/boryad-arastirmalar/cari-acik-sorunu.html> Cari Açık Sorunu Çözülebilir mi?, 25.07.2013).

Türkiye'nin ara malı ithalatının en önemli nedeni ara malında yurtiçi üretim miktarının sanayicilerin ihtiyaçlarını karşılayamamasıdır. Ülkemizde üretilen ara malı miktarı imalat sanayinin toplam ihtiyacının ancak %10-20'lik bir bölümünü karşılayabilmektedir. Bu durum ara malı ithalatını kaçınılmaz kılmaktadır. Ülkemizin ara malı üretiminde geride olması ise, ülkemizin doğal kaynak zenginliğinin ve bu alana yönelik yatırım ve teknoloji birikiminin yetersiz olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca, yan sanayilerin gelişmişlik düzeyleri ve finansman koşulları, ara malı üretiminin düşük olmasının sebepleri arasındadır (Saygılı ve diğerleri, 2010:122-123). Ara malı ithalatının düşürülmesi için tüm bu olumsuzluklar göz önüne alınarak kapsamlı bir plan hazırlanması gerekmektedir. Özellikle üretimin artırılması konusunda özendirici teşviklerin uygulanması ve yurtdışından ülkemize bu alanda yatırımcı çekecek düzenlemelerin hayata geçirilmesi son derece önemlilik arz etmektedir. İmalat sanayi üretiminin artışına karşılık verebilecek ara malı üretiminin yurtiçinde mutlaka karşılanması, aynı zamanda kaliteden ödün verilmemesi, ara malı ithalatının düşmesi için gereken en temel politika olmalıdır.

Türkiye'de ara malı arzı değişmediği takdirde dış ticaret açığının gelişimi ihracatçıların performansına bağlı olacaktır. Üretimin yerli girdi kullanımının artması veya yüksek oranda katma değer oluşturması dış ticaret açığının kapatılması için oldukça önemlidir. Orta ve uzun vadede ara mallarında yurtiçi arz miktarının artırılması dış ticaret açığının seyrinde belirleyici olacaktır. Söz konusu arzın artırılması için farklı boyuttaki politikaların etkin olarak uygulanması, geleneksel sektörlerin modern bir yapıya kavuşturulması, doğal kaynak zenginliğinin üst seviyede değerlendirilmesi, makine-teçhizat, elektronik, kimya, ilaç gibi sektörlerde büyük ölçekli ve teknolojik yatırımların süratle artırılması gerekmektedir. Ayrıca, ana ve yan sanayi arasındaki ilişkinin güçlendirilmesi üretim kapasitesinin artırılması ve daha yüksek katma değer oluşturulması için oldukça önemlidir. Son olarak, ara malı ithalatının sadece Türkiye'nin bir sorunun değil gelişmekte olan birçok ülke için sorun teşkil ettiğini göz

önünde bulundurarak, ithal girdi kullanarak nasıl daha yüksek katma değer oluşturulabileceğinin ekonomik dönüşümünün sağlanması gerekmektedir (Saygılı ve diğerleri, 2010:126-127).

Türkiye'nin imalat sanayi dış açığının düşürülebilmesi için, imalat sanayinin rekabet gücünün artırılması gerekmektedir. İmalat sanayi sektörü için bir değer zinciri veritabanı oluşturulmalı ve hangi sektöre hangi halkada destek verileceği belirlenmelidir. Bunun için kamu, sivil toplum ve özel sektör ilgili kurumlarının bir araya gelerek ortak stratejiler belirlemesi gerekmektedir (Akman ve Bükülmez, 2006:15).

Türkiye'de imalat sanayinin dış ticaret açığının azaltılabilmesi için ara ve yatırım malı ithalatının sınırlandırılması gerekmektedir. Bunu yaparken yerli üretimin düşmemesi için, öncelikle yurtiçinde ara malı arzının artırılması ve ayrıca bu ara malı üretiminin kalite ve fiyat açısından ithal mallarla rekabet edecek güçte olması gerekmektedir. Ara malı arzının artırılması için devlet tarafından çeşitli teşvik ve altyapı çalışmalarının yapılması oldukça önemlidir. Şuan ülkemizde uygulanan teşvik politikasının yeterince tanıtılması ve işlemlerin hızlı ve kolay yürütülebilmesi içinde ayrı bir çalışmaya ihtiyaç vardır. Ayrıca sanayicilerin üretim kapasitelerini artıracak yerlerin oluşturulması bir zorunluluktur. Bu kapsamda uygulanmaya konulan organize sanayi bölgelerinin doluluk oranlarına bağlı olarak artırılması ve ulaşım koşullarının geliştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca belirlenen stratejik sektörlerde yapılacak olan ara malı üretimine yönelik yatırımlarda, yatırımcıya özendirici teşviklerin ve satış garantisinin sağlanacağı yeni politikalarda üretilmelidir.

4.2.2 Enerji Açığına Yönelik Öneriler

Türkiye'nin dış ticaret dengesini bozan en önemli sorun enerjide dışa bağımlı olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında ülkemiz ihtiyaç duyduğu petrol ve doğalgazın %99'unu ithal eden bir ülke konumundadır. Dış ticaret açığının kapatılması öncelikle ülkemizin enerji ithalatına çözüm bulması ile olacaktır. Son yıllarda hem enerji talebinin artması hem de enerji fiyatlarının artması ülkemiz dış ticaret dengesinin bozulmasını da

oldukça aktif rol oynamaktadır. Enerji ithalatının düşürülmesi ise alternatif enerji kaynaklarına yönlendirilmesi ve enerji üretiminde yerli katkı payının artırılması ile mümkün olacaktır. Bu sayede Türkiye, ithalatını azaltmak suretiyle dış ticaret dengesini sağlamaya daha yakın olacaktır (Eşiyok, 2012:85).

Türkiye enerji ithalatının çok büyük bir kısmını petrol ve doğalgaz ithalatı oluşturmaktadır. Özellikle ulaşım ve taşıma sektöründe petrol ürünlerine alternatif olabilecek bir ürünün hala bulunamaması bu ürünlere olan bağımlılığı çözümsüz bırakmaktadır. Ancak doğalgaz için aynı şeyleri söylemek mümkün değildir. Çünkü Türkiye ithal ettiği doğalgazın büyük bir kısmını elektrik enerjisi elde etmek için kullanmaktadır. Elektrik üretiminde doğalgaz yerine yurtiçi rezerv durumu oldukça geniş olan kömür, hidrolik, nükleer enerji ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması enerji ithalatını azaltacaktır. Alternatif bu enerji kaynaklarının kullanılmasının önündeki engel ise doğalgaza göre çevreye daha fazla zarar vermeleridir. Bu açıdan bakıldığında ülkemizin alternatif enerji kaynağı olarak nükleer enerji üretimine geçmesi son derece önemlidir. Zira nükleer enerji santralleriyle birlikte ülkemizin, dış ticaret açığında azalma, doğalgaz bağımlılığında azalma, teknoloji transferi sayesinde yeni enerji teknolojileri ile tanışma ve karbon emisyonlarının azaltılmasıyla çevrenin korunmasına katkı sağlama gibi önemli kazanımları olacaktır (Aydın, 2011:23-24).

Türkiye'nin, ekonomik büyümesini ve sosyoekonomik yapısını değiştirmeden, enerji ithalatını azaltmak için uygulayabileceği bir takım politikalar vardır. Bu politikalar aşağıda sıralanmaktadır:

-Türkiye'nin enerji verimliliğini artırması ve enerji yoğunluğunu düşürmesi için önemli uygulama ve geliştirme yatırımları gerekmektedir. Bu sayede yaklaşık 3 milyar dolar kazanç sağlanması mümkündür. Sadece elde edilen bu kazancın bu yatırımlara harcanması bile daha az ithalat gerektirecek ve teknoloji gelişimi ile istihdam üzerinde pozitif bir etki oluşturacaktır.

-Ülkemizin elektrik üretiminde yeni kaynaklar kullanması ve elektrik talep ve arzı arasındaki açığı kapatarak rezerv kapasitesini artırması gerekmektedir. Böylece enerji fiyatlarındaki talep yönlü artışların önüne geçilebilecektir. Özellikle elektrik üretiminde doğalgaz kullanımının azaltılması ve sınırlandırılması gerekmektedir. Elektrik üretiminde dışa bağımlılığın azaltılması için kaynak dağılımının değiştirilmesi gerekmektedir. Bunun için elektrik üretiminde %35 kömür, %20 petrol ve doğalgaz, %30 hidrolik, %10 nükleer ve %5 rüzgâr ve jeotermal gibi yenilenebilir enerji kaynakları kullanılmalıdır. Böylece elektrik üretiminde dışa bağımlılık oranını %20'lere kadar indirmek mümkün olacaktır. Elektrik üretiminde ithal doğalgaz, petrol ve kömürün paylarının azaltılması ve hidrolik enerji ve nükleer enerji kaynaklarının paylarının artırılması, atmosfere salınan karbon gazını da azaltacağı için Türkiye'nin iklim değişmesi politikalarına da olumlu katkı sağlayacaktır (Aydın, 2011:25).

Türkiye şuan enerjide dışa bağımlı bir ülke konumundadır. Bu durum enerji arzı güvenliğini ve ülkenin ekonomik ve sınıai geleceğini riske sokan bir tehdit niteliğindedir. Bu nedenle ülkemizin enerjide dışa bağımlılığını hızla azaltması gerekmektedir. Bunun için yapılması gerekense ülkemizde mevcut olan yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarına önem verilmesidir. Ülkemizdeki bu zengin yerli enerji potansiyelinden yararlanmak için, yerli mühendislik, yerli işgücü, yerli müteahhitlik ve yerli makine ekipman kullanılması, yatırım yapılacak bölgenin insanı, doğası ve çevresi için oluşabilecek tüm tehditlerin asgariye indirilmesini sağlayacak kısa, orta ve uzun vadeli plan ve politikaların uygulanmaya konması gerekmektedir. Yerli ve yenilenebilir enerji potansiyelinin tam olarak ortaya çıkarılabilmesi için kullanılacak ekipmanların yurtiçinde üretilmesi son derece önemlidir. Ülkemizde 2010-2030 yılları arasında enerji yatırımları için yaklaşık 225-280 milyar dolar harcama yapılacağı öngörülmektedir. Söz konusu bu yatırımların %60'nın makine ve ekipman alımına harcanacağı, bu oranın da yaklaşık 135-168 milyar dolara denk geldiği hesaplanmaktadır. Bu da gelecek dönemde her yıl 7-8,5 milyar doların sadece enerji makine ve ekipmanına ayrılacağı anlamına gelmektedir. Bu makine ve ekipmanların, başta Çin olmak üzere yurtdışından tedarik ediliyor olması, ülkemizin dış ticaret dengesine olumsuz yansımaktadır. Bunun önüne geçebilmek adına TÜBİTAK, üniversiteler, üretici sanayi kuruluşları, meslek örgütleri desteklenmeli, rüzgâr türbinlerinin, fotovoltaik panellerin, yoğunlaştırılmalı güneş elektrik üretim sistemlerinin, jeotermal ekipmanların, hidrolik türbinlerin, termik

santral kazan ve türbinlerinin yurtiçinde üretimini sağlayacak tedbirlerin alınması gerekmektedir. Enerji üretim ekipmanlarının yurtiçinde üretiminin yanı sıra, enerji yatırımlarında ihtiyaç duyulan tasarım, detay mühendislik, teknik iş gücü ve müteahhitlik hizmetlerinin de yurtiçinde karşılanmasına yönelik adımların atılması da gerekmektedir. Ayrıca söz konusu makine ve ekipmanları üretecek sanayilerin kümelenmesi, teşvik edilmesi ve tam bir işbirliği içerisinde çalışmalarının sağlanması da oldukça önemlidir. Tüm bu gelişmelerin sağlanabilmesi için Kalkınma Bakanlığı bünyesinde yer alacak bir birim veya Enerji Ekipmanları Müsteşarlığı gibi bir kurum oluşturularak, kamunun, bu faaliyetlere yol gösterici ve yönlendirici olması bir zorunluluktur (Türkyılmaz, 2012:20).

Ülkemizin enerji ithalatının düşürülmesi için pek tabii ki birçok kişi tarafından çokça fikir üretilmiştir. Ancak bunların uygulanabilir itesi ülke ve dünya konjonktürüne göre değişkenlik göstermekle birlikte birçoğunun yakın zamanda uygulamaya geçmesi mümkün değildir. Bu açıdan ülkemizin enerji maliyetlerini düşürecek bir takım öneriler aşağıda sıralanmıştır.

-Ülkemizin ithal ettiği enerji kaynaklarının önemli bir bölümünü elektrik enerjisi elde etmek için kullandığımız göz önüne aldığımızda, ilk olarak elektrik üretimine yönelik tedbirlere önem verilmelidir. Elektrik üretiminde yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması hiç şüphesiz enerji ithalatını düşürecektir.

-Özellikle ülkemiz gibi zengin enerji kaynaklarına sahip olmayan ülkeler için enerjiyi üretmek kadar verimli tüketmekte önemli olmalıdır. Yani enerji kullanımında tasarruf etmek enerji talebinin azalmasına buda enerji arzı için harcanacak maliyetlerin düşmesine katkı sağlayacaktır. Bu amaçla enerji tasarrufuna giden birçok şirketin enerji verimliliğini artırdığı görülmektedir. Ülkemizdeki bir fabrikanın, organik atıkları dönüştürmek suretiyle ve güneş enerjisi sistemi ile son birkaç yılda enerji maliyetleri sabit kalmıştır. Yine bir başka şirketimiz yeni yapılan tesislerinde ışıktan azami şekilde yararlanmak, gereksiz alanları ısıtmamak ve yalıtım teknolojisi ile enerji kullanımında büyük ölçüde tasarruf sağlamıştır. Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere fabrikalarda, işyerlerinde ve konutlarda ısı yalıtımı ve alternatif enerji kaynaklarının kullanılması enerji ithalatını büyük oranda azaltacaktır.

-Enerjide dışa bağımlılığı önlemek için enerji üretiminde ülkemizin zengin kaynaklarının bulunduğu hammaddelerin kullanılması gerekmektedir. Bunun için alternatif enerji kaynaklarının araştırılması, ortaya çıkarılması ve bu kaynakların geliştirilmesi için daha fazla yatırım yapılmalıdır. Enerji yatırımlarının artırılabilmesi için uluslar arası yatırımcının ülkemize çekilmesi ve ülke şartlarının yatırımları teşvik etmesi için uygun şartlar oluşturulmalıdır.

-Ülkemizde enerji yatırımlarının artırılması adına, özel sektöründe katılımıyla bir enerji borsası kurulmalıdır. Bağımsız ve şeffaf bir piyasa işletmecisiyle yatırımcıların güvenli ve verimli bir yatırım alanı bulmalarına olanak sağlanmalıdır. Bunun için gerekli mevzuat bir an önce hazırlanmalı ve enerji borsasını düzenleyici ve denetleyici bir kurumda ivedilikle kurulmalıdır (Öz, 2011:16-17).

Türkiye'nin enerji ithalatının düşürülmesi, dış ticaret açığının büyük bir kısmını kapatacaktır. Ancak, enerjinin talep esnekliğinin çok düşük olması bu sorunun kısa vadede çözülmesini imkânsız kılmaktadır (Filippini, 1999; Bernstein ve Griffin, 2005; Fan ve Hyndman, 2008). Bu nedenle ülkemizin uzun vadeli planlarında mutlaka enerji sektörü için önlemler yer almalı ve süreç içerisinde enerji ithalatını azaltacak projeler hayata geçirilmelidir. Tüm dünyada birçok enerji kaynağının tükenmek üzere olması ve siyasi nedenler dolayısıyla enerji fiyatlarının giderek artması, enerji ithalat maliyetlerini hızla artırmaktadır. Tüm bu nedenlerden dolayı ülkemizin dış ticaret açığının enerji ithalatına rağmen kapanması mümkün görünmemektedir.

4.2.3 Rekabet Gücünün Yetersizliğine Yönelik Öneriler

Ülkelerin ekonomik gelişmelerinde ve uluslar arası pazarda rekabet güçlerini korumada Ar-Ge ve inovasyonun önemi oldukça açık ve nettir. Zira Ar-Ge ve inovasyon için büyük kaynak ayıran ülkelerin, günümüzün en büyük teknoloji ve ihracatçı ülkeleri olduğu görülmektedir. Ülkemiz ise bu konularda henüz istenilen seviyeye ulaşamamış ve teknolojik gelişimini tamamlayamamış bir durumdadır. Bu yüzden ülkemizde hem devletin hem de özel teşebbüslerin üzerine düşün bir takım

görev ve sorumluluklar vardır. Bunlar Ar-Ge ve inovasyon faaliyetlerinin artırılması için elzem olan gereksinimlerdir.

Türkiye küreselleşmenin etkisiyle önemi artan Ar-Ge ve inovasyon yarışında rakiplerinin gerisinde kalmıştır. Son yıllarda bu konuda hızlı çalışmalar yapılmasına rağmen söz konusu yatırımlar ve teşvikler yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle ülkemizin Ar-Ge ve inovasyon faaliyetlerini artırmak adına bir takım öneriler aşağıda sıralanmıştır:

-Türkiye’de üniversite ve sanayiye bir araya getiren ve ortak çalışma yürütecekleri platformların etkin hale getirilmesi ve yaygınlaştırılması gerekmektedir.

-Özellikle özel teşebbüslere Ar-Ge ve inovasyonun önemi tam olarak aktarılmalı ve KOBİ’ler arasında bilgilendirme ve işbirliğinin artırılması gerekmektedir.

-Türkiye Ar-Ge ve inovasyonda atılım yapmak istiyorsa öncelikle gençlerin bilim ve teknolojiye yönlendirilmesi ve ardından da bu gençlerin uygulama yapabilecekleri alanların oluşturulması bir zorunluluktur.

-Ülkemizde yapılan bunca çalışmaya rağmen Ar-Ge ve inovasyonun geri kalmasının bir nedeni de kısa vadeli beklentilerin çok yüksek olması ve KOBİ’ler tarafından yüksek bütçeli yatırımların gereksiz görülmesidir. Ar-Ge ve inovasyonun orta ve uzun vadede, kriz dönemlerinde bile getirisi düşmeyen bir yatırım olduğunun KOBİ’lere aktarılmasıyla bu problemin ortadan kaldırılması gerekmektedir.

-Ar-Ge ve inovasyon faaliyetlerine KOBİ’lerin daha fazla katılımını sağlamak için devletin giriş bariyerlerini aşağı çekmesi uygun bir adım olacaktır. Ayrıca bu tür faaliyetlerde, KOBİ’lerin kendi aralarında ortaklıklar kurması da teşvik edilmelidir. Özellikle yabancı firmaların bilgi, beceri ve tekniklerinden de yararlanabileceğimiz göz önüne alınarak, yabancı firmaların yatırımlarının önündeki engeller kaldırılarak yatırımı teşvik edecek politikaların uygulanması da Ar-Ge ve inovasyonun artışında etkili olacaktır (Erkek, 2011:32).

Türkiye Ar-Ge ve inovasyon faaliyetleri kapsamında kendisi gibi gelişmekte olan ülkelerin bile oldukça gerisinde kalmıştır. Bunun farkında olan devlet, Ar-Ge ve inovasyonu artırmak için çeşitli teşvikler vermektedir. Bunlar; Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nca yürütülen Sanayi Tezleri (SAN-TEZ) projeleri, Maliye Bakanlığının uyguladığı Ar-Ge vergi teşvikleri, TÜBİTAK tarafından verilen Ar-Ge destekleri, KOSGEB'in KOBİ'lerin rekabet güçlerini artırmaya yönelik çeşitli destekleri, kalkınma ajanslarının verdiği destekler, Hazine Müsteşarlığı tarafından sağlanan yatırım destekleri, Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından verilen ihracat destekleri ve TTGV tarafından verilen desteklerdir. Ancak tüm bu destek ve yardımlara rağmen ülkemizin Ar-Ge ve inovasyonda henüz istenilen seviyeye gelememiş olması, söz konusu bu desteklerin yetersiz olduğunu göstermektedir (MÜSİAD Araştırma Raporları, 2012:86).

Türkiye'de Ar-Ge ve inovasyonun artırılması için uygulanan hibe, kredi ve muafiyetlerde problemler olduğu anlaşılmaktadır. Ülkemizde kamunun uyguladığı hibe desteklerinden en fazla yararlanan yine kamunun kendisi olmaktadır. Öyle ki, 2010 yılında TÜBİTAK tarafından verilen 1 milyar 193 milyon TL'lik fonlama kapasitesinin sadece 288 milyon TL'lik kısmını özel sektör kullanmıştır. Yine özel sektörü destekleyen KOSGEB ve SAN-TEZ fonları ise çok küçük desteklerdir. Zira, 2010 yılında KOSGEB'in Ar-Ge ve inovasyon kapsamında verdiği hibe desteği sadece 4 milyon TL seviyelerindedir. Ayrıca bu desteklerden sadece 176 KOBİ yararlanabilmiştir. SAN-TEZ desteklerine bakıldığında da Türkiye'de sanayi ve üniversite işbirliğine bu program desteğinin çok sınırlı olduğu görülmektedir. Bir başka problemde, hibe programlarının, sermaye sıkıntısı içerisinde olan mikro işletmeler ve KOBİ'lere çıkardığı zorluklardır. Zira hibe veren kurumlar, girişimci parayı harcadıktan sonra ödeme yapmaktadırlar. Bu durum zaten sermaye eksikliğiyle karşı karşıya olan işletmeleri çok zor duruma düşürmektedir. Tüm bu zorluklar ve fonlama miktarları da göstermektedir ki, ülkemizin yenilikçi fikirlerle küresel pazarda rekabet edebileceği ürünleri üretmesi imkânsız görünmektedir. Bu nedenle, hibe programlarının baştan aşağı yenilenmesi, başvuru, değerlendirme, hakem sistemi, proje uygulama, kaynak sağlama ve izleme süreçlerinde tıkanılmayacak ve yetenekli girişimcileri destekleyecek yeni bir tasarım yapılmalıdır (MÜSİAD Araştırma Raporları, 2012:87).

Türkiye’de kamu destekli Ar-Ge ve inovasyona yönelik krediler sadece KOSGEB ve TTGV uygulamalarında mevcuttur. Buna rağmen bu iki kurumun 2010 yılında verdiği kredi tutarı 26 milyon TL seviyelerindedir. Çünkü kredi kullanılırken, verilecek kredinin üstünde teminat istenmesi kredi kullanımını sınırlandıran ve zorlaştıran bir uygulamadır. Bu nedenle Ar-Ge ve inovasyonun artması adına uygulanan bu politikalar başarısız olmaktadır. Ülkemizde bu anlamda verilen desteklerin en anlamlısı, vergi indirimi sağlayan “Ar-Ge İndirimi”dir. Ancak bu sistemden yararlanmakta birçok işletme için oldukça zordur. Zira bu muafiyetten yararlanabilmek için işletmelerin, bir teknoloji serbest bölgesi içinde olmaları ve araştırma merkezi izni ya da TÜBİTAK onayı almaları zorunlu tutulmuştur. Bunlar özellikle KOBİ’ler için aşılması zor olan engellerdir. Tüm bu nedenlerden dolayı da ülkemizde Ar-Ge ve inovasyon alanında gerekli sıçramalar bir türlü yaşanmamıştır. Bunun için yukarıda kısaca değinilen bürokratik engellerin ortadan kaldırılması ve daha gerçekçi bir kredi ve muafiyet politikası belirlenmelidir (MÜSİAD Araştırma Raporları, 2012:88).

Türkiye’de Ar-Ge ve inovasyon kapasitesinin artırılması için alınması gereken önlemlerden biri de kamu alımlarında yerli ürünlerin tercih edilmesidir. Zira dünya örneklerine bakıldığında da kamu alımlarında, ucuz olan tekliflerin değil Ar-Ge ve inovasyon kapasitesini artıran ve fikri mülkiyet haklarının ülkede kaldığı tekliflerin tercih edildiği görülmektedir. Ülkemizde ise bunu tesis edecek bir yasal düzenleme söz konusu değildir. Bu nedenle kamu ihale mevzuatında bir değişiklik yapılarak, kamu alımlarında Ar-Ge ve inovasyon kapasitesinin artırılmasına yönelik tekliflerin tercih edilmesi sağlanmalıdır (MÜSİAD Araştırma Raporları, 2012:89).

Ülkemizde Ar-Ge ve inovasyon faaliyetlerinin artmasına bağlı olarak patent sayısının da artması gerekmektedir. Bu nedenle öncelikle fabrikalarda üretim yapan sanayi tesislerindeki Ar-Ge departmanında çalışanlara, mühendislere, işçi ve ustalara patent bilinci kazandırılmalıdır. Her bir firma ve Ar-Ge alanında çalışan mühendislere yıllık patent hedefi konulmalıdır. Ayrıca temel hedefi yenilik yapmak olan Teknokentlere, Teknoloji Geliştirme Bölgelerine ve Ar-Ge merkezlerine de yıllık patent hedefi konularak patent sayımızın artırılması hedeflenmelidir. Bunların yanında üniversitelerde, teknik konuda eğitim veren fakülte ve yüksek okullarda akademisyenlere ve öğrencilere patent konusunda çalışma yapmaları sağlanmalıdır.

Teknik bölümlerde patent konusu mecburi ders olmalı ve özellikle bölüm bitirme tezleri yenilik odaklı hazırlanmalıdır. Üniversite kapsamında yapılan araştırmalar ve tez konuları içinde patent alınmalı ve bu sayede önemli bir veri bankasının oluşturulması sağlanmalıdır. Böylece hem öğrenciler patent için teşvik edilmeli hem de patent sayısının artırılması hedeflenmelidir. Son olarak da özellikle Anadolu’da buluş konusunda kendi ihtiyaçları doğrultusunda eşsiz fikirlere sahip girişimci ve mucitler desteklenmeli, buluşları kayıt altına alınmalı ve geliştirilmesi için uygun koşulların ve imkanların sağlanması gerekmektedir (TPH, 2013).

Türkiye’nin Ar-Ge ve inovasyon kapasitesini artırması için mevcut destek ve faaliyetlerin yanı sıra yeni projelerin oluşturulması ve mevcut faaliyetlerin aksaklıklarının giderilmesi gerekmektedir. Bunun için yapılması gerekenler aşağıda başlıklar halinde aktarılmıştır.

-Öncelikle ülkemizin Ar-Ge ve inovasyon stratejilerinin belirlenmesi gerekmektedir.

-Kamudaki aksaklıkların giderilmesi için, çok başlılığın ortadan kaldırılarak yalnız bir yönetim sistemi oluşturulmalıdır.

-Ülkemize teknoloji transferinin artırılmasına yönelik SPV’ler kurulmalıdır.

-Özellikle gelişme potansiyeli yüksek olan yabancı start up şirketleri satın alınmalıdır.

-Uluslararası pazarda Çin ile rekabet edebilmek adına gerekli olan mevzuat düzenlenmesinin biran önce yapılması gerekmektedir.

-Ülkemizdeki teknolojik yatırım ortamı iyileştirilmelidir.

-Sanayi, tarım ve hizmet sektöründe Ar-Ge projelerine öncelik verilmeli ve özel olarak desteklenmelidir.

-Ülkemizdeki yerli firmalardan, Ar-Ge kapasitesi yüksek olan büyük firmalar, küresel ölçekte büyümeleri adına desteklenmeli ve bu firmaların etkin olan küçük firmaları satın almaları desteklenmelidir.

-Büyük firmalar ile küçük ulusal firmaların aralarında işbirliği ve etkileşimi artıracak konsorsiyumlar kurulmalıdır.

-Ülkemizin Ar-Ge envanteri çıkarılmalı ve pazara inerek lider yerli teknoloji firmalarının çalışmaları analiz edilmeli, bu firmalar desteklenmelidir.

-Kamu alımlarında teknolojik gelişmeye katkı sunan yerli ürünlerin tercih edilmesini sağlayacak yasal düzenleme yapılmalıdır.

-Teknoloji geliştirme kapasitesi yüksek olan öğrenciler, tespit edilmeli, çalışabilecekleri ortamlar ve burslar sağlanmalıdır.

-Ülkemizdeki doğrudan Ar-Ge yapan ya da süreçleri destekleyen kamu kurumlarının yeniden yapılanması sağlanarak etkin hale getirilmeleri gerekmektedir.

-Ülkemizdeki teknoparkların sayısı artırılmalı ve mevcut teknoparkların ulusal öncelik stratejilerine göre desteklenmesi, yönetim ve çalışma koşullarının yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

-Ülkemizde teknoloji ağırlıklı yatırım yapacak olan büyük küresel şirketler desteklenmeli ve yerli KOBİ'ler ile yabancı büyük firmalar ve KOBİ'ler arasında işbirliği faaliyetleri geliştirilmelidir.

-Ar-Ge ve inovasyon faaliyetlerinde bulunan firmalara bankalar kaynak aktarımında kolaylık sağlamalıdır.

-Üniversiteler yeniden yapılandırılmalı, araştırma üniversiteleri desteklenmeli, üniversite- sanayi işbirliğinin artırılması için pilot üniversitelerde geniş çaplı laboratuvarlar kurulmalı, ara elaman yetiştirecek meslek yüksek okulları kurulmalı ve Türk eğitim sistemi baştan aşağıya yenilenmelidir.

-Ar-Ge projelerinde finansman maliyetleri düşürülmeli ve devlet büyük Ar-Ge projelerine öncülük yapmalıdır.

-Ar-Ge desteklerinin ticarileşme kapasitesi yüksek projelere verilmesi ve Ar-Ge ve inovasyon alanında çalışan personelin özlük hakları iyileştirilerek, vergi muafiyetinin şirkete değil, Ar-Ge çalışanlarına yönelik olması sağlanmalıdır.

-Tekno girişimler desteklenmeli ve yatırımcıların risk almasını destekleyecek düzenlemeler hayata geçirilmelidir.

-Kümelenme temelli bir Ar-Ge ve inovasyon sistemi kurulmalı ve ulusal şirketler arasında Ar-Ge ve inovasyon alanındaki ortak çalışmalar vergi muafiyetleri ile desteklenmelidir (MÜSİAD Araştırma Raporları, 2012:162-163).

İşte uygulanacak tüm bu politikalar, alınacak önlemler, verilecek destekler ve mevcut düzenlemelerde yapılacak değişikliklerle birlikte, Türkiye'nin Ar-Ge ve inovasyon kapasitesi artırılabilecektir. Böylece ülkemizin ürettiği teknolojik ürünlerin sayısı da artacak ve uluslar arası arenada rekabet gücü artacaktır. Türkiye'nin ihracatında teknolojik ürünlerin payının artması ülkemizin kazanacağı katma değeri de artıracak ve böylece dış ticaret açığının kapatılmasında önemli rol oynayacaktır. Bunun için ülkemizin Ar-Ge ve inovasyon konusunda atılacak adımları biran önce atması ve Türkiye'yi dünyanın teknoloji alanında yükselen yeni bir değeri haline getirmesi gerekmektedir.

4.2.4 Diğer Nedenlere Yönelik Öneriler

Ülkemizin son dönemdeki dış ticaret açığı artışının önemli nedenlerinden birisinin de Gümrük Birliği anlaşması olduğu bilinmektedir. Gümrük Birliği sonrasında üçüncü ülkelere karşı Avrupa Birliğinin ortak gümrük tarifesi uygulanmakta, bu ise özellikle Asya ülkelerine karşı giderek artan dış ticaret açıklarına neden olmaktadır. Çin başta olmak üzere bazı Uzak Doğu Asya ülkeleri, sermaye hareketlerini denetleyerek, daha aktif ve rekabetçi döviz kuru ile hem iç pazarlarını koruyup hem de rekabet güçlerini artırmaktadırlar. Bu ülkelerin GB ile ülkemize karşı rekabet güçlerini artırmaları yerli üretimimizi olumsuz etkilerken bir yandan da üreticilerimizin bu ülkelerden ucuza

aldıkları girdileri işleyerek çok küçük katma değerlerle ihracat yapmaları, ülkemiz dış ticaret dengesinin giderek bozulmasına neden olmaktadır. Bu durumun önüne geçilebilmesi için ülkemizin, Dünya Ticaret Örgütü anlaşmalarının olanak sağladığı önlemleri kullanması ve Gümrük Birliği anlaşmasının olağanüstü şartlara ilişkin hükümlerini uygulamaya koyması gerekmektedir. Bu önlemlerin sonucunda özellikle Uzak Doğu Asya ülkelerinin neden olduğu dış ticaret açığı kapatılabilir (Eşiyok, 2012:85).

Türkiye'nin dış ticaret açığını artıran birçok önemli faktörün var olması çözüm içinde birden fazla ekonomik ve siyasi politikanın hayata geçirilmesini kaçınılmaz kılmaktadır. Bu bağlamda ülkemizin dış ticaret açığını kapatmasına katkı yapacak önemli politikalar aşağıda sıralanmıştır.

-Türkiye'de döviz kurlarının değer kaybetmesine neden olan sermaye hareketlerinin kontrol altına alınması, sorunun çözümü için oldukça önemlidir.

-Ülkemize gelen yabancı sermayenin yeşil saha yatırımlarına özendirilmesi için gerekli tüm düzenlemeler yapılmalıdır.

-Parasal sermayenin reel sermayeye dönüştürülmesi için gereken politikalar uygulanmalıdır.

-Şu anda uygulanan iktisat politikaları ve enflasyon hedeflemesi gibi politikalarla büyümeyi ve sanayi istihdamını artırmaya yönelik politikaların dış ticaret açığına olumsuz etki ettiği bilinerek alternatif politikalar uygulanmalıdır. Bu politika ve düzenlemeler, ülkemizi spekülâtif para cennetine çevirmekte, sanayimizin rekabet gücünün kaybolmasına neden olmakta ve işsizliğin de giderek artmasına yol açmaktadır. Bu yüzden mevcut politikalarla yola devam edilemeyeceği anlaşılarak bir an önce alternatif politikalar uygulamaya konulmalıdır (Özer, 2011:8).

Türkiye'nin dış ticaret açığını artıran sebeplerden biriside, döviz kurunun düşük olması ya da bir başka ifadeyle ulusal paranın değerinin yüksek olmasıdır. Döviz kurunun yükselmesi iç veya dış etkenlerle sağlanabilmektedir. Tamamen dış koşullardan kaynaklanan sebeplerden dolayı ani sermaye çıkışları olabilir. Ülke içindeki dövizin hızla dışarıya kaçması, döviz kurlarının yükselmesine yol açmaktadır. Mevcut

durumun değişmesiyle beklentiler bozulması, iç talebi sert bir şekilde daraltarak ulusal paranın hızla değer kaybetmesine neden olabilir (Üçer ve van Rijckeghem, 2009). Böylece iç ve dış koşulların değişmesiyle ulusal paranın değeri dengelenecektir. Düşük döviz kuru nedeni ile rekabet gücünü kaybeden ihracatçı bu durumun değişmesiyle yeniden ihracatını artıracaktır. Ayrıca iç talepte meydana gelen daralmayla birlikte ithal mallarına olan talepte azalacak ve ithalatta da bir düşüş söz konusu olacaktır. Böylece ülkemizin dış ticaret açığı bir nebze olsun daralacaktır.

Ülkemizin dış ticaret dengesini yeniden sağlayabilmesi için, yerli üretimin hızlı bir şekilde artırılması gerekmektedir. Son dönemlerde ülkemizin bu yönde adımları olmaktadır. Stratejik bir takım ürünlerin üretilmesi, Ar-Ge faaliyetleri için teşvik miktarının artırılması ve kamu kurumlarının ihtiyaçlarını yerli ürünlerle karşılaması, yerli üretimin artırılması için önemli olmakla beraber yetersiz kalmaktadır. Bu anlamda, özellikle katma değeri yüksek, beyin göçünü engelleyecek, beyin emeği yoğun olan yüksek teknolojik ürünlerin üretilmeye başlanması gerekmektedir. Ayrıca ülkemizde tüketim miktarının artmasına rağmen tasarruf miktarının artırılmaması da dış ticaret açığının artmasına neden olmaktadır. Tasarruf miktarının artması için uygulanan bireysel emeklilik gibi uygulamalar tüketici tarafından rağbet görmemiş ve tüketicinin bankacılık sektörüne olan güveni artıramamıştır. Dış ticaret dengesinin sağlanabilmesi için, lüks mal ve hizmet tüketiminin kısılması ve tüketicinin tasarruf miktarını artırmaya yönelik uygulamaların daha net anlaşılır ve işlenebilir hale getirilmesi oldukça önemlidir (Sarıçay, 2012:7-8).

Türkiye'nin dış ticaret açığının kapatılması için uzun ve kısa vadeli çeşitli yöntemler vardır. Dış ticaret açığını finanse etmek, kontrol altına almak ve zamanla bu olumsuz durumu tersine çevirmek için resmi döviz rezervleri kullanılabilir. Ancak bu yöntem uzun vadeli ve kalıcı bir çözüm değildir. Zira ne kadar büyük olursa olsun sahip olunan döviz rezervleri bir gün bitecektir. Dış ticaret açığını kapatmanın diğer yolu ise dış ticaret ve kambiyo politikası araçlarının kullanılmasıdır. Bunun için ülkemizin gümrük vergileri, kotalar ve yasaklamalarla ithalatı kısıtlaması ve kambiyo denetimi yolu ile de ülkeden döviz ve sermaye çıkışını önlemesi gerekmektedir. Uygulanan bu politikalarla ihracatın ithalattan daha hızlı artması ve dış ticaret döngüsü tersine döndürülebilecektir. Ancak tüm bu uygulamalar sorunun tedavi edilmesi yerine sadece

baskı altına alınmasına yönelik politikalarlardır. Dış ticaret açığının kapatılması ve sorunun tedavi edilebilmesi için en uygun yöntem ise ihracatın artırılmasına yönelik politikalarlardır. İhracatın artırılması içinse kısa ve uzun vadede uygulanmaya konulması gereken politikalar vardır. Kurların serbest bırakılması, ulusal paranın aşırı değerlenmesinin önlenmesi, ihracatçının dış piyasalar konusunda eğitilmesi, ihracat üretimine ucuz girdi ve kredi sağlanması ve ihracat bürokrasisinin önlenmesi kısa vadede uygulanacak politikaların başında gelmektedir. Uzun vadede uygulanacak politikalar ise, ihracata yönelik bir kalkınma modeli, kaynakların dinamik karşılaştırmalı üstünlüklere göre dağıtımını, dış ticaret rejiminin liberalleştirilmesi ve uluslar arası iş bölümüne gidilerek ekonominin dünya piyasası ile bütünleştirilmesi olarak sıralanmaktadır. Bu bilgiler ışığında ülkemizin dış ticaret açığının kapatılmasında izlenecek politikaları döviz kuru ayarlamaları, para ve maliye politikaları, sermaye hareketleri ve yasal düzenlemeler olarak gruplandırabiliriz (Camcı, 2012:2).

Türkiye'nin dış ticaret açığının kapatılması için, yurtiçinde ithalata rakip olan sektörlerin üretimlerinin artırılması ve düşük kur-yüksek faiz uygulamasından vazgeçilmesi gerekmektedir. Ayrıca yüksek katma değere sahip olan ürünlerin ihracat içerisindeki paylarının artırılması bunun içinde altyapı ve yatırımların iyileştirilmesi gerekmektedir. Böylece ülkemizin ihracat gelirlerini artırmak suretiyle dış ticaret açığının kapatılması muhtemeldir. İthalatın düşürülmesi içinse, sanayide kullanılan ithal ara girdilerin yurtiçinde üretilmesi, bu sektörde Ar-Ge faaliyetlerinin yaygınlaştırılması ve yüksek teknolojlili ara girdilerin yurtiçinde üretilmesi için teşvikler verilmelidir. Ayrıca enerji fiyatlarının ve istihdam vergilerinin düşürülmesi, rekabetçi bir kur politikası, kayıt dışılığın azaltılması ve lüks tüketim malları ithalatının sınırlandırılması içinde gerekli tedbirler alınmalıdır (Altıntaş ve Çetin, 2006:58-59).

4.3 Türkiye'nin Dış Ticaret Hedefleri

Türkiye, 2002 yılından itibaren uzun sayılabilecek bir siyasi istikrar süreci yaşamaktadır. Siyasi istikrar ile birlikte ekonomiye olan güvenin de artması, ülkemiz dış ticaretinin de hızla gelişmesinde etkili olmuştur. Bu kapsamda 2002 yılında 36 milyar dolar olan ihracatımız, 2013 yılının ilk on bir aylık döneminde 138,7 milyar dolara ulaşmıştır. Benzer artışların ithalatımızda da yaşandığı görülmektedir. Dış ticaret hacmine bakıldığında ise 2002 yılında 87,5 milyar dolar olduğu görülürken, 2013 yılının ilk on bir aylık döneminde 367 milyar doların üzerine çıktığı görülmektedir. Türkiye'nin bu siyasi istikrar döneminde ihracat artış hızı ortalama %12 seviyelerinde gerçekleşmiştir. Bu büyüme hızı ülkemiz dış ticaret hedefleri açısından oldukça önemlidir.

Türkiye'nin uzun vadeli yapmış olduğu dış ticaret hedefleri, özellikle cumhuriyetimizin 100. kuruluş yıldönümü olan 2023 üzerine yapılmaktadır. Bu kapsamda ülkemiz ihracatının yıllık ortalama %11,7 büyüyerek 500 milyar dolar seviyesine çıkması hedeflenmektedir. Böylece, 2012 yılında dünya ihracatın %0,8'ini oluşturan Türkiye ihracatının, dünya ihracatındaki payını, 2013 yılında %0,91'e, 2018 yılında %1,18'e ve 2023 yılında %1,46'ya kadar yükseltmesi hedeflenmektedir. Türkiye'nin genel ekonomik hedefi ise GSMH' yı 2 trilyon dolar seviyelerine çıkararak, dünyadaki ilk 10 ekonomi arasına girmek olarak belirlenmiştir (T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2013:1).

GENEL DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Dış ticaret ülke ekonomileri için vazgeçilmez öneme sahiptir. Ülkelerin ellerinde bulundurdukları üretim imkânları bazı mal ve hizmetleri üretmede yetersiz kalmaktadır. Dışa kapalı bir ekonomik yapıya sahip olan ülkeler üretmedikleri mal ve hizmetlerden mahrum kalmaktadırlar. Özellikle günümüzün ekonomik ve teknolojik yapısıyla insanların her türlü gelişmelerden haberdar olması ve imkânlar dâhilinde bu yeniliklere sahip olmak istemeleri dış ticareti bir kez daha zorunlu hale getirmektedir.

Dış ticaretin çok eski tarihlere dayandığı bilinmektedir. Geçmişte ülkeler ekonomik olarak karlı çıkmak için yaptıkları dış ticareti bugün avantajlı olmasa dahi teknolojiye ayak uydurmak için yapmak durumundadırlar. Mutlak üstünlüklerle uzmanlaşmanın faydalı olacağına inanılmasıyla başlayan, karşılaştırmalı üstünlüklerle önemini kaybetmesine rağmen yeniden gündemde tutulan dış ticaret, artık zevk ve tercihlerin karşılanması içinde zorunluluk arz etmektedir.

Türkiye dış ticaretinin gelişimine baktığımızda başlangıçta dışa kapalı bir ekonomi görmekteyiz. Bunun nedeni yeni kurulan bir ülke olarak yerli üreticilerin korunması ve yerli ürünlerin kullanılmasını sağlamaktır. Ancak gelişen ekonomik durumlar ve teknolojik ilerlemeler Türkiye'nin dış ticaret yapmasının daha karlı olduğu gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Böylece ülkemizde de dış ticaret faaliyetleri başlamış ve bu amaçla çeşitli birliklere üye olunmuştur.

Türkiye'nin 1990 ve sonrası dış ticaret verilerine bakıldığında çok büyük bir gelişim gösterdiği görülmektedir. Söz konusu yirmi üç yıllık süreçte (1990-2013) Türkiye'nin dış ticaret hacminin sürekli olarak arttığını söylemek mümkündür. Ancak kriz dönemlerindeki daralmalar göz ardı edilmemelidir. Bu dönemde ülkemizin hem ihracatı hem ithalatı ve hemde dış ticaret açığı önemli ölçüde artış göstermiştir. 1990 yılı ihracatımız 12,9 milyar dolar iken 2012 yılı ihracatımız 152,5 milyar dolar seviyelerine kadar yükselmiştir. Aynı şekilde 1990 yılında ithalatımız 22,3 milyar dolar iken, 2012 yılında 236,5 milyar dolara kadar yükselmiştir. Burada önemli olan ve açıkça görünense ithalatımızın ihracatımızdan daha fazla artmasıdır. Bu durumda kuşkusuz dış ticaret açığının giderek artmasına neden olmaktadır. Öyleki, 1990 yılında 9,3 milyar

dolar açık veren dış ticaretimiz, 2012 yılına gelindiğinde 84 milyar dolar açık verir hale gelmiştir. Bu durum ülkemizin dış ticaret açığının her yıl ortalama 3,2 milyar dolar arttığını göstermektedir. Bu artışın ülkemiz dış ticaret gelişimi açısından olumsuz bir sonuç olduğu ve bunun biran önce azaltılması gerektiği tartışılmaz bir gerçektir. Ne yazık ki, ülkemizde 1980 yılından itibaren başlayan dışa açılma politikalarının uygulandığı bu dönemde, hemen hemen tüm yıllarda dış ticaret açığı verilmiştir. Yaklaşık otuz üç yıl süren bu dönemin ardından artık dış ticaret dengesinin sağlanması gerekmektedir.

Türkiye'nin dış ticaret açığının sektörel dağılımına bakıldığında ise çok çarpıcı gerçekler ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin dış ticaret açığı içerisinde en önemli pay sahibi olan sektörler imalat sanayi ve madencilik ve taş ocakçılığı ya da enerji sektörü olarak dikkat çekmektedir. Burada madencilik ve taş ocakçılığı sektörünün açığının fazla çıkmasının sebebi enerji ithalatından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle dış ticaret açığı içerisindeki en önemli iki sektörün imalat sanayi ve enerji sektörleri olduğunu söylemek daha doğru olacaktır. Sadece bu iki sektörün sorunlarının çözülmesi ülkemiz dış ticaret açığının kapatılması adına yeterli olacaktır. Zira toplam dış ticaret açığının %87'sinden fazlasını bu iki sektör oluşturmaktadır. Dolayısıyla ülkemiz dış ticareti adına en etkin sektörlerin imalat ve enerji sektörleri olduğunu söylemek mümkündür.

Türkiye'nin ekonomik büyümesi, enflasyonu, işsizliği ve döviz kurları dış ticaret ile yakından bağlantılıdır. Zira dış ticaretin arttığı dönemlerde ülkemizin büyüme ve istihdam rakamları artarken, enflasyon ve döviz kurlarında ise düşüş söz konusu olmaktadır. Bu durum bazı istisnai yıllarda sekteğe uğrasa da genel olarak böyle vuku bulmaktadır. İstisnai yıllara bakıldığında ise ülke ekonomisinde kriz gibi olağanüstü olayların cereyan ettiği görülmektedir. Ülkemiz ihracatını artırdıkça, hem ekonomik büyümesini ve hemde istihdam edilen işçi sayısını artırmaktadır. Ayrıca ihracatın artması döviz kurlarının dengede tutulması içinde bir hayli önemlidir. İthalatın artması ise genel olarak enflasyona baskı yapmaktadır. Böylece yurtiçi fiyatların yükselmesini önleyen ithalat, enflasyon artışında mani olmaktadır.

Türkiye'nin imalat sanayi sektörünün yapısına bakıldığında genellikle montaj işçiliği yaptığı görülmektedir. Yani yurt dışından ithal edilen ara ve hammaddelerin birleştirilmesi usulüne dayanan bir imalat söz konusudur. Bu durum Türkiye imalat sanayi sektörünün dışa bağımlılığının artmasına neden olmaktadır. Gerçektende ülkemiz imalat sektörünün ara malı ithalatının %70'lere dayandığını görmek mümkündür. Yani Türkiye imalat sanayi sektörünün oluşturduğu her 100 birimlik üretimin 70 birimi ithal kaynaklarla üretilmektedir. Bu oran Türkiye'nin katma değer üretimi için oldukça yüksektir. Çünkü ülkemizin ihraç ettiği 100 birimlik bir ürünün 70 birimin ithal girdiler ile üretiliyor olması, bu dış ticaretten oluşan katma değer sadece %30 olduğu anlamına gelmektedir. Bu durum ülkemiz dış ticaret dengesi bozan en önemli nedenlerin başında gelmektedir.

Türkiye'nin imalat sanayinin dışa bağımlılığını ve dolayısıyla da dış ticaret açığını azaltmak için alınması gereken önlemler vardır. İlk olarak ara malı ithalatında başı çeken sektörler tespit edilmeli ve bir değer zinciri oluşturulmalıdır. Ayrıca ara malı ithalatı yapılan sektörlerle yönelik yabancı yatırımcıyı yurtiçine çekecek politikalar ve yurtiçinde bu üretimin yapılabilmesi için şartların düzenlenmesi adına uygulamalar hayata geçirilmelidir. Böylece eksik olan yurtiçi ara malı arzının artırılması sağlanmalıdır. Ara malı ve yatırım mallarının ithalatının sınırlandırılması da sorunun çözümü için uygulanacak politikalarındandır. Zira yurtiçinde üretilen ara malının ithal ara malı ile rekabet edebilmesi için çeşitli yaptırımların ve desteklerin uygulanması gerekmektedir. Ara malı arzının artırılmasına yönelik, üreticiye satış garantisi verecek politikaların geliştirilmesi de oldukça önemlidir. Bu sayede hem yerli yatırımcı hemde yabancı yatırımcı, satış problemi yaşamayacağından, yatırım için ülkemizi tercih edecektir. Yine yurtiçi ara malı arzının artırılması için devlet tarafından stratejik yatırımlara çeşitli teşvikler verilmeli ve söz konusu sektörler yatırımcıya cazip hale getirilmelidir.

Türkiye'nin dış ticaret açığının artmasının en önemli sebeplerinden biride enerji ithalatıdır. Türkiye'nin enerji ihtiyacının artmasına bağlı olarak enerji talebi her geçen gün artmaktadır. Ancak ülkemizin mevcut enerji arzı artan talebi karşılamaktan son derece uzaktır. Bu medenle hem artan enerji ithlatı ve hemde enerji fiyatlarının artması ülkemizin enerji için ödemiş olduğu döviz miktarını artırmaktadır. Bu durum ülkemiz dış ticaret açığının da giderek artmasına neden olmaktadır. Türkiye'nin 2012 yılı toplam dış ticaret açığın %62'si enerji sektöründen kaynaklanmaktadır. Bu durumu artan enerji fiyatları ve Türkiye'nin artan enerji talebi ile açıklamak mümkündür. Türkiye'nin dış ticaret açığında enerjinin bu kadar yer tutması, enerji sektörüne yönelik önlemlerin, dış ticaret açığının kapatılması noktasında ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Bu rakam, enerji ithalatının azaltılmasıyla Türkiye'nin toplam dış ticaret açığının yarıdan fazla düşürülebileceğini göstermektedir. Buda Türkiye'nin dış ticaret açığında enerjinin ne kadar önemli olduğunun bir göstergesidir.

Türkiye enerji ithalatının çok büyük bir kısmını petrol ve doğalgaz ithalatı oluşturmaktadır. İthal edilen petrol ürünlerinin büyük bir bölümü ulaşım sektöründe kullanıldığı için vazgeçilemez görünmektedir. Ancak ülkemizin ithal ettiği doğalgazın büyük bir kısmı elektrik üretiminde kullanılmaktadır. Elektrik üretimi için alternatif yöntemlerin kullanılması doğalgaz ithalatını büyük oranda düşürecektir. Elektrik üretiminde kömür, hidrolik, nükleer enerji ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması doğalgaz ithalatını azltacaktır. Ülkemizin bu alternatif kaynaklara sahip olması da bunu mümkün kılmaktadır. Ancak söz konusu enerji kaynaklarının kullanılabilmesi için gerekli olan teknoloji ve yatırımın ülkemizde olmaması doğalgaz ithalatını artırmaktadır. Bu noktada devlet, bu tür enerji sektörüne yatırım yapacak olan girişimciyi desteklemeli, özendirmeli ve teknoloji transferi konusunda öncülük etmelidir. Gerekli olan altyapı çalışmalarını tamamlamalı ve yurtdışından da yatırımcıların ülkemizi tercih etmelerini sağlayacak düzenlemeleri hayata geçirmelidir. Enerji sektöründe kullanılacak makine ve ekipmanların yurtiçinde üretilmeside enerji ithalatını azaktacak uygulamalardandır. Ayrıca enerjinin verimli kullanılmasıda, enerji tüketimini düşüreceğinden ithalatın azalmasında etkili olacaktır. Enerjinin verimli kullanılması adına özellikle de kamu binalarında tasarrufa gidilmeli ve gereksiz kullanımlardan kaçınılmalıdır. Ayrıca binalarda ısı yalıtımı kullanılarak enerji sarfiyatının düşürülmesi hedeflenmelidir. Tüm bu önlemlere ek olarak ülkemizde bir

enerji borsası kurulmalı ve bağımsız bir kuruluş tarafından denetlenerek yatırımcılar için verimli ve güvenli bir yatırım ortamının hazırlanması gerekmektedir. Türkiye'nin enerji kaynakları bakımından zengin olmadığını bilerek, alternatif zengin enerji kaynaklarının kullanımına destek verilmeli, bunun için gerekli düzenlemelerin ve projelerin biran önce hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Ülkemizin dış ticaret açığının artmasındaki bir diğer önemli faktörde uluslar arası rekabet gücünün yetersizliğidir. Türkiye küresel ekonomik piyasada rakipleriyle rekabet edemediği için ihracatındaki artış hedeflenen seviyeye ulaşamamıştır. Bunun en büyük nedeni ise ülkemizin teknolojik ürün üretmedeki yetersizliğidir. Zira ülkemizin toplam ihracatının sadece %2'sini yüksek teknolojik ürünler oluşturmaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasındaki en önemli neden ise ülkemizde Ar-Ge ve inovasyon faaliyetlerinin öneminin tam olarak anlaşılabilmesi ve bu alanlarda yatırım yapılmaktan kaçınılmasıdır. Bunun en temel göstergesi ülkemizin inovasyon kapasitesi sıralamasında rakiplerinin çok çok gerisinde kalmasıdır. Bir diğer önemli gösterge ise Ar-Ge çalışmalarının GSMH içerisindeki payının gelişmiş ülkelerin seviyelerinden uzakta oluşudur. Ayrıca patent başvurularında da dünya standartlarının altında kalan Türkiye'nin, teknoloji geliştirememesinin nedenleri açıkça görülmektedir. Tüm bu nedenlerden dolayı uluslar arası rekabet gücünü kaybeden Türkiye'nin teknoloji alanında yeni atılımlar yapması ve uluslar arası standartlarda üretim yapması gerekmektedir. Bunun için Ar-Ge ve inovasyon çalışmalarının hem kamu hem de özel sektörde artırılması için gerekli politikaların ve yatırımların hayata geçirilmesi gerekmektedir. Dünyada bu konuda önde olan ülkelerin uyguladıkları sistemden de yararlanarak yeni bir sistem geliştirmeli ve teknolojik gelişmeyi artırmak için önemli adımlar atmalıdır. Böylece uluslar arası standartlara uygun kendi markalarını piyasaya sürüp, rakipleriyle rekabet edebilir konuma gelerek, uluslar arası pazar payı artırılmalıdır. Sonunda katma değeri yüksek teknolojik ürün ihracatının artmasıyla beraber dış ticaret açığının kapanması sağlanmalıdır.

Türkiye’de dış ticaret açığının kapatılması için, imalat sanayinin, enerji problemlerinin ve rekabet gücü yetersizliğinin çözümü ile birlikte uygulanacak bir takım ekonomik politikalarda vardır. Öncelikle yurtiçinde ithalata rakip olan firmaların üretiminin artırılması ve düşük kur-yüksek faiz uygulamasından artık vazgeçilmelidir. Yüksek katma değer oluşturan ürünlerin üretimine destek verilmeli, istihdam vergileri düşürülmeli, rekabetçi kur politikası uygulanmalı, kayıt dışılık azaltılmalı ve lüks tüketim mallarının ithalatı da sınırlandırılmalıdır. Ayrıca Gümrük Birliği anlaşması ile üçüncü ülkelerin elde ettikleri bazı hakların sınırlandırılması da dış ticaret açığının kapatılması açısından önemlilik arz etmektedir. Bu amaçla ülkemizin, Dünya Ticaret Örgütü anlaşmalarının olanak sağladığı önlemleri kullanması ve Gümrük Birliği anlaşmasının olağan üstü şartlara ilişkin hükümlerini uygulamaya koyması gerekmektedir. Üçüncü ülkelerin ihraç mallarına karşı, gümrük vergileri ve kota uygulanarak ithalatın sınırlandırılması kaçınılmazdır.

Türkiye’nin dış ticaret açığının kapatılması için, toplam açık içerisindeki payı oldukça yüksek olan imalat sanayi ve enerji ithalatının azaltılması gerekmektedir. Çünkü, Türkiye’nin 2012 yılı toplam dış ticaret açığının %87’sini bu iki sektör oluşturmaktadır. Türkiye’nin 2012 yılı enerjiden arındırılmış imalat sanayi dış ticaret açığı 20,9 milyar dolar olurken, enerji dış ticaret açığı ise 52,4 milyar dolar seviyelerinde gerçekleşmiştir. Toplam dış ticaret açığının 84 milyar dolar olduğu göz önüne alındığında bu iki sektör rakamlarının çok ciddi olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye’nin, dış ticaret açığının kapatılması için öncelikle bu iki sektörün sorunlarına çözüm bulması gerekmektedir.

Sonuç olarak ülkemizin 1990 yılından itibaren çok ciddi bir dış ticaret açığı sorunu olduğu görülmektedir. Bu durum 1996 yılında Gümrük Birliği anlaşmasının uygulanmaya başlanmasıyla birlikte artarak devam etmiştir. 2012 yılına gelindiğinde ise dış ticaret açığı artık sürdürülebilir boyutu aşmış durumdadır. Bu süreç içerisinde dış ticaret açığını besleyerek artıran en önemli nedenler ise imalat sanayinin yapısal sorunları ve Türkiye'nin enerji talebinin artmasıdır. Türkiye ekonomisinin giderek büyümesi, sosyal olarak gelişimi sağlamış ve hayat standartlarının iyilişmesi ile birlikte de enerji talebi artmıştır. Ancak Türkiye'nin artan enerji talebine cevap verecek kaynakları olmadığı için söz konusu talebi ithalat yoluyla karşılamaya gitmiştir. Eğer Türkiye dış ticaret açığını kapatmak istiyorsa öncelikle enerji ve imalat sektörünün sorunlarına çözüm bulmak durumundadır. Bunun içinde uzun vadeli planlar yapılarak, yapısal reform ve politikaların biran önce hayata geçirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akman Şen ve Bükülmez Evren, “Üretimin İthalata Bağımlılığı Ve Bilgi Üretiminin İmalat Sanayi Üzerindeki Etkisi”, Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı, Ankara, 2006
- Aksoy Bülent ve Coşkun Mücahit, “Türkiye’nin Yakın Dönem Dış Ticaretindeki Değişmeler”, GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt: 24, Sayı: 3, Ankara, 2004, s.397-415
- Alantar Doğan, “Küresel Finansal Kriz Ve Türkiye’nin Makroekonomik Göstergelerine Etkisi”, Bütçe Dünyası, Cilt: 3, Sayı: 31, 2009, s. 4-12
- Altıntaş Halil ve Çetin Rahmi, “Türkiye’de Dış Ticaret Belgesi Belirleyicilerinin Sınır Testi Yaklaşımıyla Öngörülmesi: 1989-2005”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Sayı: 63-4, Ankara, 2006
- Antalya AB Bilgi Merkezi, “Gümrük Birliği’nin Türk Ekonomisine Etkileri”, Antalya, 2010
- Ardıç O.P., “Output, the Real Exchange Rate and the Crises in Turkey”, MEEA 2006 Conference, http://www.luc.edu/orgs/meea/volume8/PDFS/opardic_MEEA_2006.pdf, 2006, Erişim Tarihi: 31.03.2013
- Arın T., “Krizin Yapısı ve Geleceği”, İktisat Dergisi, Şubat-Mart, 2001, s.4–8
- Aydın Levent, “Türkiye’nin Enerji Açığı Sorunu ve Çözüm Önerileri”, Stratejik Düşünce Enstitüsü, Ankara, 2011
- Aysun Ayça, “Gümrük Birliği’nin Türkiye’nin Dış Ticareti Üzerine Etkisi: Panel Çekim Modeli Uygulaması”, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, 2011
- Bahmani Oskooee, "Nominal and real effective exchange rates of middle eastern countries and their trade performance", Applied Economics, Taylor and Francis Journals, vol. 33(1), 2001, p.103-111

- Bağımsız Sosyal Bilimciler (BSB), “İlkyazında Dünya ve Türkiye Ekonomisine Bakış”, 2007, http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_BSB/BSB2007Final.pdf, Erişim Tarihi: 07.12.2012
- Battelle R&D Magazine, “Global R&D Funding Forecast 2011”, Erişim Tarihi: 15.11.2013
- Bekmez S, “Sectoral Impacts of Turkish Accession to the European Union”, *Eastern European Economics*, 40 (2), 2002, ss. 57–84
- Berksoy Taner, “Dış Ticarete Liberalleşme ve İthalat Eğilimleri”, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 1994-27, İstanbul, 1994
- Bernstein M. A. ve Griffin J., “Regional Differences in the Price-Elasticity of Demand for Energy”, *National Renewable Energy Laboratory Report*, Rand Corporation, 2005
- Berument, H./Dinçer, N., “Denomination Composition Of Trade And Trade Balance: Evidence From Turkey”, *Applied Economics*, 37/10, 2005, p.117-1191
- Boratav Korkut, “Temel Bir Sorun: Sanayinin Dış Bağımlılığı”, <http://haber.sol.org.tr/yazarlar/korkut-boratav/temel-bir-sorun-sanayinin-dis-bagimlilik-1728>, 2009, Erişim Tarihi: 14.04.2012
- Boryad İnternet Sitesi, “Cari Açık Sorunu Çözülebilecek mi?”, <http://www.boryad.Org/boryad/boryad-arastirmalar/cari-acik-sorunu.html> Cari Açık Sorunu Çözülebilecek mi?, Erişim Tarihi: 15.07.2013
- Camcı Ozan, “Türk Ekonomisi Dış Ticaret Açığı”, <http://hakimiyetimilliy.org/2012/02/turk-ekonomisi-dis-ticaret-acigi-ozan-camci/364> gün ago, Erişim Tarihi: 10.07.2013
- Chenery H.B. ve M. Syrquin, “Patterns of Development, 1950-1970”, Oxford University Press, London, 1975

- Cingöz Banu, “Türkiye Ekonomisinde Dış Ticaret Politikası Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Analizi (1980-2008)”, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Hatay, 2011, s.1-158
- Çakıcı E., “2000–2001 Yılı Ekonomik Krizlerin Sebepleri ve Sonuçları”, Yeni Türkiye Dergisi, Eylül- Ekim Ekonomik Kriz Sayısı, 2001, s.475–490
- Çakmak İsmail, “2008 Küresel Ekonomik Krizin Türkiye’de İhracata Dayalı Sektörlere Olan Etkileri”, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ordu, 2012, s.1-99
- Çiçek Serkan, “Küreselleşme ve Enflasyon: Küresel Çıktı Açığı Hipotezi- Türkiye Örneği”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009
- Das D.K., “Changing Comparative Advantage and the Changing Composition of Asian Exports”, *The World Economy*, 21(1), 1998, p.121-140
- Dinler Zeynel, “*İktisada Giriş*”, Ekin Kitapevi Yayınları, 12. Basım, Bursa, 2006
- Doğanlar Murat, Bal Harun ve Özmen Mehmet, “Uluslararası Ticaret ve Türkiye’nin İhracat Fonksiyonu”, *Manas Üniversitesi S. B. E Dergisi*, Sayı: 7, 2004, s.83-109
- Dornbusch Rudiger, “A Premier on Emerging Market Prices”, Paper Presented at the NBER Conference on Preventing Currency Crisis in Emerging Markets, 2001
- Doug L. Hoffman and Allen Simmons, “The Energy Gap: How to Solve the World EnergyCrisis”, *Preserve the Environment & Save Civilization, The resilient Earth Press*, 2010
- Egeli H. Avni, “Türk İmalat Sanayinde Sektörler Arası İlişkiler, İthalata Bağımlılık ve İhracata Katkı”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1997, s.150-161
- Enç Ercan, “Dış Ticaret, Cari Açık ve Kriz”, *GÜ İİBF Dergisi*, Sayı:2, Ankara, 2001, s.31-38

Erdil Şahin Begüm, “Türkiye’nin Cari Açık Sorunu”, Ekonomi Bilimleri Dergisi, Cilt: 3, No: 2, İstanbul, 2011

Erdoğan Savaş, “Türkiye’nin İhracat Yapısındaki Değişme Ve Büyüme İlişkisi: Ve Nedensellik Testi Uygulaması”, Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi, Konya, 2006

Erkek Dilşad, “Ar-Ge, İnovasyon ve Türkiye”, Güney Ege Kalkınma Ajansı, 2011

Ersungur Mustafa ve İlkey Noyan Yalman, “Bölgesel Kalkınmada İhracat Teşviklerinin Etkinliği”, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 1, Sivas, 2009

Ertekin M. S. ve Kutlu Erol, “1980 Sonrası Dönemde Türkiye Dış Ticaretinin Genel Bir Analizi”, Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, 16 (1-2), Eskişehir, 2000, s.223-254

Erzan R. ve Filiztekin A., “Competitiveness of Turkish SMEs in the Customs Union”, European Economic Review, 41, 1997, p.881–892

Eşiyok B.Ali, “Türkiye Ekonomisinde Cari Açık Sorunu ve Nedenleri”, Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, Cilt: 49 Sayı: 569, Ankara, 2012

Eşiyok B. Ali, “Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları”, Ankara, 2008

Fan S. ve Hyndman R. J., “The Price Elasticity of Electricity Demand in South Australia and Victoria”, Monash University: Business & Economic Forecasting Unit Project 08/04, 2008

Filippini M., “Swiss Residential Demand for Electricity”, Applied Economics Letters, 6, 1999, p.533–538

Fischer Stanley, “Real Balances, the Exchange Rate, and Indexation: Real Variables in Disinflation”, Quarterly Journal of Economics, 103 (1), 1988, p.110-128

Fischer Stanley, “Comments on Dornbusch and Werner”, Brookings Paper on Economic Activity, No:1, 1994, s.304-309

- Fosu A. Kwasi, "Export and Economic Growth: The African Case", World Development, Vol: 18/6, 1990, p.831-835
- Genç Aşır, Oktay Erkan ve Alkan Ömer, "İhracatın İthalatı Karşılama Oranlarının Parçalı Regresyonlarla Modellenmesi", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 16, Erzurum, 2012, s.497-511
- Giles A. Judith ve Cara L. Williams, "Export – Led Growth: A Survey of the Emprical Literature and Some Noncausality Results", University of Victoria Econometrics Working Paper, No: EWP9901, 1999, p.1-78
- Gottheil F.M., "Principle Of Economics", South-Western Coollage Publishing Cincinnati, Ohio, 1996
- Göçer İsmet, "Türkiye’de Cari Açığın Nedenleri, Finansman Kalitesi Ve Sürdürülebilirliği: Ekonometrik Bir Analiz", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Sayı: 8(1), Eskişehir, 2013, s.213-242
- Greenhalgh C. and Rogers M., "Innovation, Intellectual Property and Economic Growth", Princeton Universty Press, New Jersey, 2010
- Greenwood J., "Non-Traded Goods, The Trade Balance and The Balance of Payments", Canadian Journal of Economics, 17/4, 1984, p.806-823
- Hançerlioğlu Orhan, "*Ekonomi Sözlüğü*", Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993
- Harrison G., Rutherford T. ve Tarr D., "Economic implications for Turkey of a Customs Union with the European Union", European Economic Review, Vol. 41(3–5), Elsevier, 1997, p.861–870
- Hartler C. ve Laird S, "The EU Model and Turkey - A Case for Thanksgiving?", World Trade Organization: Staff Working Paper 1999, TPRD-99-01
- Hepaktan C. Erdem, "Türkiye’nin Dönüşüm Sürecinde Dış Ticaret Politikaları", 2. Ulusal İktisat Kongresi, DEÜ, İktisat Bölümü, İzmir, 2008

- Kale P., "Turkey's Trade Balance in the Short and Long Run: Error Correction Modelling and Cointegration", *The International Trade Journal*, 15/1, 2001, p.27-56
- Karagöz Hakan, "Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi", Konya Ticaret Odası, Konya, 2009, s.1-40
- Karakayalı Hüseyin, "*Türkiye Ekonomisinin Yapısal Değişimi*", 2. Baskı, Güleç Yayıncılık, İzmir, 2003
- Karlık S. Rıdvan, "*Avrupa Birliği ve Türkiye*", 8. baskı, Beta, İstanbul, 2005
- Kılıç Ramazan, "*Türkiye – AB İlişkileri ve Gümrük Birliği*", Siyasal Kitabevi, Ankara, 2002, s.1-11
- Kibritçioğlu Aykut, "İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 53, Ankara, 1988, s.1-4
- Korum Uğur, "*Türk İmalat Sanayi ve İthal İkamesi: Bir Değerlendirme*", Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1977
- Köklü Aziz, "*Makro İktisat*", S yayınları, İstanbul, 1976
- Küçükahmetoğlu Osman, "Reel Entegrasyon Teorisi, Ekonomik Entegrasyon Küresel ve Bölgesel Yaklaşım", Ekin Kitapevi, İstanbul, 2005, s.43-72
- Küçükkiremitçi ve Diğerleri, "Küresel Mali Kriz Ve Reel Sektöre Muhtemel Etkileri", Türkiye Kalkınma Bankası, Ankara, 2008
- Mahdavi S. ve Sohrabian, A., "The Exchange Value Of The Dollar And The Us Trade Balance: An Empirical Investigation Based On Cointegration And Granger Causality Tests," *Quarterly Review Of Economics And Finance*, 33/4, 1993, p.343-358

- Marinheiro C.F., “Ricardian Equivalence, Twin Deficits, and the Feldstein- Horioka Puzzle in Egypt”, Grupo de Estudos Monetarios e Financeiros, Faculty of Economics University of Coimbra, Portugal, 2006
- Mayer John, “Learning Sequences and Structural Diversification in Developing Countries”, Journal of Development Studies, Vol: 33, 1996, p.210-299
- Mercenier J. ve Yeldan E, "On Turkey’s Trade Policy: Is a customs union with Europe enough?", European Economic Review, No. 41, 1997, p. 871-880
- MÜSİAD Araştırma Raporları, “Küresel Rekabet İçin Ar-Ge ve İnovasyon”, Stratejik Dönüşüm Önerisi, 2012, İstanbul
- Narayan P. K. ve Narayan S., “The J-Curve: Evidence From Fiji,” International Review Of Applied Economics, 18/3, 2004, p.369–380
- Neyaptı B., Taskın F. ve Üngör M., “Has European Customs Union Agreement Really Affected Turkey's Trade?”, METU International Conference in Economics IV, 2003, Ankara
- Olalı Hasan, “Dış Ticaret Teorileri ve Politikası”, Ege Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını, İzmir, 1975, s.411
- Özbey Funda Rana, “Türk Sanayileşme Sürecinde Bütünleştirilmiş Strateji”, Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: 2 Sayı:1, 2000, s.75-93
- Özcan H.Avni, “Dünden Bugüne Dış Ticaretimizdeki Gelişmeler”, Dış Ticaret Dergisi, Sayı: Özel Sayı, 1998, s.41-76
- Özer Mustafa, “Cari Açık Kısılacında Türkiye Ekonomisi”, İstanbul Aydın Üniversitesi, Ekonomik ve Sosyal Konuları İzleme Grubu, Rapor No:10, İstanbul, 2011
- Özgüven Ali, “İktisadi Büyüme, İktisadi Kalkınma, Planlama ve Japon Kalkınması”, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1998
- Öz Sumru, “Türkiye’nin Cari Açığı: Makro ve Mikro Açından Nedenleri ve Çözüm Önerileri”, YASED-Uluslar arası Yatırımcılar Derneği, İstanbul, 2011

- Öztürk Nazım, “*Dış Ticaret Kuram Politika Uygulama*”, Roma Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2005
- Parasız İlker, “*Makro Ekonomi: Teori ve Politika*”, Ezgi Kitapevi, Bursa, 1998
- Parasız İlker, “*Türkiye Ekonomisi*”, Ezgi Yayınevi, Bursa, 2004
- Peker Osman ve Hakan Hotunluoğlu, “Türkiye’de Cari Açığın Nedenlerinin Ekonometrik Analizi”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. 23:3, 2009, s.221-237
- Rahman M. ve Muhammad M., “The Dancing Of The Real Exchange Rate Of Us Dollar And The Us Real Trade Balance,” Applied Economics Letters, 3/12, 1996, p.807–808
- Rahman M. ve Muhammed M. ve Burckel. D. V., “Dynamics of the Yen-Dollar Real Exchange Rates and the US-Japan Real Trade Balance,” Applied Economics, 29, 1997, p.661-664
- Ricardo D., “Principles of Political Economy and Taxation”, Penguin Books, Middlesex, 1971
- Saraç Esra, “Uluslararası Ticaret Ve İstihdam”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s.1-141
- Sarıçay Nesrin Yardımcı, “Dış Ticaret Açığı ve Turizm”, İzmir Ticaret Odası, AR&GE Bülten, İzmir, 2012
- Saygılı Şeref, Cihan Cengiz, Yalçın Cihan ve Hamsici Türknur, “Türkiye İmalat Sanayinin İthalat Yapısı” T.C. Merkez Bankası, Ankara, 2010
- Seki İsmail, “Gümrük Birliği’nin Türkiye’nin Net İhracatı Üzerine Etkileri, 1985 – 2003”, Ege Üniversitesi, İktisat Bölümü, İzmir, 2005
- Serin Secdet, “*Dış Ticaret ve Dış Ticaret Politikası, Türkiye Ekonomisi Sektörel Analizi*”, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2001

- Sever Erşan, “*Finans, Dış Ticaret ve Büyüme İlişkisi: Türkiye Analizi*”, Çizgi Kitapevi, Konya, 2009
- Seyidoğlu Halil, “*Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*”, Güzem Yayınları, İstanbul, 2001
- Seyidoğlu Halil, “*Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*”, Güzem Can Yayınları, 18. Baskı, İstanbul, 2013
- Seyidoğlu Halil ve Yıldız R., “*Ekonomik Kriz Öncesi Erken Uyarı Sistemleri*”, Arıkan Kitapevi, 2006, İstanbul
- Sezgin Şennur, “Türkiye’de 1990-2006 Yılları Arasında Dış Ticaret - Ekonomik Büyüme İlişkisi”, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 22, Kırgızistan, 2009, s.175-190
- Soğuk Handan, “*Gümrük Birliği’nin Türkiye Ekonomisine Etkileri*”, İstanbul: İKV Yayınları No: 159, 2002, İstanbul
- Sönmez Mustafa, “Türkiye İhracatının İthalata Bağımlılığı: 2000-2004”, 2005, http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_Uye/SonmezOct05.pdf, Erişim Tarihi: 01.12.2012
- Sönmez Pelin, “Küreselleşme, Avrupa Birliği ve İstihdam: Çalışma İlişkilerinde Yaşanan Dönüşüm”, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt:5, Sayı:3, 2006, Ankara, s.177-198
- Söyler İ., “Türkiye’nin Dış Borçlarının Ekonomik Açından Değerlendirilmesi”, Maliye Dergisi, Maliye Bakanlığı, Ankara, 2001, s.137. s 20
- Şen Fulya, “Büyüme ve Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2007, s.1-158
- Şanlı Cemal, “*Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları*”, Beta Yayınları, İstanbul, 1996

- T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Sanayi Genel Müdürlüğü, “Ara Malı İthalatı”, Ankara, 2013
- T.C. Ekonomi Bakanlığı, “2023 Türkiye İhracat Stratejisi ve Eylem Planı” Ankara, 2013
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, “Enflasyon”, Ankara, 2004, s.1-16
- Tenekecioğlu B., “*Makro Pazarlama*”, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1994
- Thenuwara H. N., “On The Indeterminacy of Empirical Findings On The Export Led Growth”, Central Bank of Sri Lanka Staff Studies, Vol:24, 1994, p.1-29
- Turan Zübeyir, “Dünyadaki ve Türkiye’deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi”, Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:4, Sayı:1, Niğde, 2011, s.56-80
- TÜRK DİL KURUMU, Büyük Türkçe Sözlük, <http://tdkterim.gov.tr/bts/>, 2012, Erişim Tarihi: 20.11.2012
- Türkiye İstatistik Kurumu, www.tuik.gov.tr, Erişim Tarihi: 30.12.2013
- Türkiye Patent Harekatı, www.turkiyepatenthareketi.com, Erişim Tarihi: 16.11.2013
- Türkyılmaz Oğuz, “Enerjide Dışa Bağımlılığın Boyutları ve Yerli Makina Ekipman Üretiminin Önemi” Mühendis ve Makine, Cilt: 53, Sayı: 632, Ankara, 2012
- Uğur A.A. ve Karatay P., “İkiz Açıklar Hipotezi: Teorik Çerçeve ve Hipoteze Yönelik Yaklaşımlar”, Sosyoekonomi, Sayı: 1, 2009, s.101-122
- Uludağ İlhan ve Arıcan Erişah, “*Türkiye Ekonomisi*”, Der Yayınları, No:354, İstanbul, 2003
- Uygur Ercan, “Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri”, Türkiye Ekonomi Kurumu Yayını, No: 2001/1, Ankara, 2001

- Uygur Ercan, “The Global Crisis And The Turkish Economy”, Third World Network Series, 2010
- Üçer M. ve C. Van Rijckeghem, “The Evolution and Determinants of the Turkish Private Saving Rate: What Lessons for Policy”, ERF Research Report Series No: 09-01, 2009
- Ünsal Erdal, “*Makro İktisat*”, İmaj Yayıncılık, 6. Basım, Ankara, 2005
- Ünsal H., “Kamu Açıkları İle Ödemeler Bilançosu Açıkları Arasındaki Etkileşim: 1980 Sonrası Türkiye Örneği”, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Maliye ABD, 2006
- Varol G. Müge, “Cumhuriyetin 80. yılında 1923-2003 Türk Dış Ticaretinin Gelişiminin Kısa Tarihçesi” Dış Ticaret Dergisi, DTM Yayınları, Ankara, 2003
- WEF, Dünya Ekonomik Formu Küresel Rekabet Endeksi Raporu 2011-2012, Erişim Tarihi: 14.11.2013
- World Bank, World Development Indicators, <http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators>, Erişim Tarihi: 15.03.2013
- X Trade Brokers Menkul Değerler A.Ş., “Dış Ticaret Dengesi Nedir? Ne İşe Yarar?”, Teknik Analiz, www.xtb.com.tr, İstanbul, Erişim Tarihi: 15.10.2012
- Yeldan, Erinç. “Türkiye Ekonomisi’nde Dış Açık Sorunu ve Yapısal Nedenleri”, Çalışma ve Toplum. 4, 2005, s.47-60
- Yılmaz B., “Turkey's competitiveness in the EU: Turkey and the Candidate Countries”, Berlin: Eastward Enlargement of the Euro-zone Working Papers, No:12, Berlin, 2003
- Yükseler Zafer, “Makro Ekonomik Hesaplar Ve Ödemeler Dengesi”, Ankara, 1998
- Yükseler Zafer ve Türkan Ercan, “Türkiye’de Üretim ve Dış Ticaret Yapısında Dönüşüm: Küresel Yönelimler ve Yansımalar”, TÜSİAD-Koç Üniversitesi Araştırma Forumu Çalışma Raporu, İstanbul, 2006

Yükseler Zafer,” Türkiye’nin Karşılaştırmalı Cari İşlemler Dengesi Ve Rekabet Gücü Performansı (1997–2010 Dönemi)”, Ankara, 2011

Zalewski R. I. and Skawinska E., “Impact of Technological Innovations on Economic Growth of Nations”, Journal of Systemics, Cybernetics and Informatics, Volume: 7, Issue: 6, 2009, p.35-40

Zortuk Mahmut, “ Gümrük Birliği Sonrası Türkiye’nin Dış Ticaretinin Ekonometrik Analizi”, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 2002